

IVSTI LIPSI
AD LIBROS
POLITICORVM
NOTAE,
ET
DE VNA RELIGIONE
LIBER.

Aucta omnia & innouata.

ANTVERPIAE,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Ioannem Moretum.
cIↃ. IↃC. X.
Cum Priuilegijs Cæsareo & duorum Regum.

REVERENDO ET AMPLISSIMO

PRAESVLI

IOHANNI SARACENO ABBATI VEDASTINO, ET A CONSILIIS STATVS BELGICI.

NOTAS quas vides, & adiunctum *De vnâ religione* librum, aucta hæc variè aut innouata, tibi datum dicatumque imus, Amplissime Præsul: atque intimo meo voto, vtinam maius aliquod aut speciosius munus! Certè merebaris, & impensè ego volebam. sed quid est? aliud præ manu nunc non erat, & differre diutiùs professionem huius æris alieni, pudor meus & ingenuus animus recusabant. Tu ille es, cuius beneficia à quadriennio iam in me summa: qui aduenientem in amicitiam tuam admisisti, aut potiùs aduocasti; fontem benignitatis tuæ vltrò referasti, & verè fontem: ita largiter & perenniter in me fluxit. Nec in me tantùm. publica & testata beneficia tua sunt in omnes, quibus commendatio aut insigne aliquod est Religionis, Virtutis, aut Doctrinæ. Enimuerò sacra si intuear, quis magis ea defendit, ornauit, ampliauit? Aræ & templa vetera instaurata, aut noua instituta, tui operis sunt; tui, religiosorum cætus correcti, aucti, propagati; & vno verbo, omnes pietatis

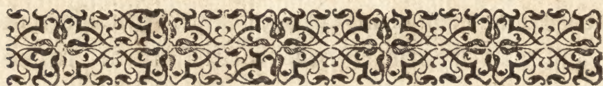
veræ, id eſt antiquæ, myſtæ aut cultores, te habent decus, ſubſidium, portum. Quid aliæ virtutes? ſimile. & cùm nullâ in re minùs ratio conſtare tibi videatur quàm in donando, mirâ prudentiâ domeſticâ tuâ aut parcimoniâ fit, vt ſuperſit ſemper quod dones. Nec iſta in gratiam aut gloriam. Deo ſoli & vſibus humanis imputas: & fructum beneficij vnum cenſes, feciſſe. Vt ſtellæ in cælo lucent, hoc tantùm vt luceant: ſic tu naturâ & inclinatione beneficus, ſine aliâ affectatione aut aſpectu. O rarum mirumque virum! & in litteris magis hoc lubet diffundere, id eſt, in re noſtrâ. Quis earum titulum in Belgicâ ſibi inſcripſit, & te Patronum non aſſcripſit? rarus: cùm etiam eos qui colorem & ſpeciem earum habent, iuues. De Nicolao Quinto, egregio inter Pontifices, fama tenuit, cùm ſermo aliquando eſſet, de Muſicis litteratiſque viris, & diceret quiſpiam, *Poëtas aliquot bonos Romæ eſſe. Non credo,* illum ſubieciſſe: *cur enim ad me non veniant, qui etiam malis pateo?* Magni, ſed & candidi animi vox. quâ ſignificabat, non compotes ſolùm optimarum artium, ſed & candidatos à ſe diligi: & in iis demerendis munerandiſque decipi ſe, etſi non deceptum. Excitabat ſcilicet ita alios: & ad rem magis inuitabat, cùm & ſpem viderent honorari. Simile in te eſt: & quiſquis nomen hoc litterarum habet, velamenta & infulas, vt ſic dicam, præfert, quibus apud te exoret. Ah vtinam in hac & aliâ virtute tibi ſimiles, qui gradu ſimiles! quorum aliqui (plerique nolo dicere) in illâ altitudine, nil niſi alti ſunt: & vt

cupreſſi,

cupreſſi,cetera ſteriles,præter ſpeciem nihil habent. At verò in te laudanda etiam alia. hoc in primis, quòd curas tuas à ſingulis ad publica etiam profers: & patriam conſiliis & prudentiâ opportunè iuuas. En tenebras & confuſionem temporum; tempeſtatem in mari, in terrâ; bella pro religione, pro imperio; diſſidia cum veris hoſtibus, cum ciuibus; & omnia ſic turbata aut deſperata, vt pars conſilij cenſeatur, conſilijs non ſe miſcere. Sed tu is obuiàm, & in quiete aut ſubductione aliorum, manum ad clauum porrigis: porrigis dico, ſed aduocatus. Ille, ille Rex poſt hominum memoriam Optimus Maximus, bona tua vidit, cùm te coràm vidit: illam dignitatem corporis, eloquium oris, animi prudentiam: & ſtatim in ſanctius illud conſilium, quod rerum ſtatuſque vocant, adſciuit. Quàm iudicio hoc fecerit, iudicia omnium conſentiunt. qui te mirantur, vt Numam aliquem aut Lycurgum, ſacris humaniſque rebus, pacis bellique artibus, mixtum & idoneum: & in duplici munere, feliciter & induſtriè omnia, ſic vt in vno alius, obeuntem. Macte his virtutibus PRÆSVL, & aliis, quas ſileo: quia iam nunc grauari te ſentio hos ſermones. in quos nec me dediſſem, niſi quia publicè intereſt, aliquod virtutibus præmium, aut præconium ſaltem eſſe: & ne iis ſit tantùm ex conſcientiâ merces. Tu meum animum, quod præcipuè volebam, vides. tuum nunc & poſteà; etiam tunc, credo, cùm auulſus ab hoc corpore in æternis illis locis erit. Quæſo vt ita cenſeas, & eius obnoxij addictique teſtes, ac velut

 obſides,

obſides, hos libellos capias: ſi per ſe haud magni pretij, operi tamen adnexos, cui pretium aliquod Fama adhuc eſſe voluit, & ſpero volet. Quòd autem non perfeci vno tenore & protelo totum opus, non mea culpa aut ignauia eſt: ſed valetudo interpellauit, tum & occupatiunculæ, quæ nimis ſæpè diſtrahunt aut diuellunt. Fiet aliàs, ſi ille volet, qui ſuper nos vult & poteſt: qui te AMPLISSIME PRÆSVL, Religioni, Patriæ, nobis diu ſeruet. Louanij, poſtridie Natalem Dominicum. ∞.IↃ.XCV.

SVETONIVS IN AVGVSTO

CAP. LXXXIX.

IN *euoluendis vtriuſque linguæ auctoribus, nihil æquè ſectabatur, quàm Præcepta & Exempla, publicè vel priuatim ſalubria: eaq; ad verbum excerpta, vel ad domeſticos, vel ad prouinciarum exercituumq; rectores, vel ad vrbis magiſtratus plerumque mittebat: prout quiſque monitione indigeret.*

IVSTI

IVSTI LIPSI

AD I. LIB.

POLITICORVM

NOTÆ.

POLITICORVM LIBRI.] *Ita inſcripſi, nec perperàm. Nam etſi propriè de principatu agimus, & eius inſtructio mihi ſcopus: tamen & librorum prior pars velut commune* προαύλιον *ad quamque Rempubl. eſt: & paſſim præcepta ad omnem Ciuilem vitam.* De titulo librorum.

Siue Ciuilis doctrinæ.] *Rectè ita licet vertere: imò* Politicen *ipſam* Ciuilitatem *Apuleius reddidit, de Philoſophiâ: & Seneca* Ciuilem *eius* partem *dixit.*

IN CAPVT I.

Præloquium.

Veterum monitis, imò & verbis.] *Ita fecimus. Lapides & ligna ab alijs accipio: ædificij tamen exſtructio & forma, tota noſtra. Architectus ego ſum, ſed materiam variè vndique conduxi. Nec aranearum ſanè textus ideò melior, quia ex ſe fila gignunt: nec noſter vilior, quia ex alienis libamus, vt apes.* PAG. 21. Forma ſcriptionis.

Duos Rectores, Prudentiam & Virtutem.] *Siue duo etiam fulcra: ſine quibus laudabilis & firma Reſpublica nulla vnquam fuit, nulla erit. Tetigerunt vtrumque alij: ſed ſi neminem diſtinctè aut plenè præceptis id amplexum dixerim, libera magis vox erit quàm ſuperba.* Fulcra bina Reip.

IN CAP. II.

De Deo.

RECTVS de deo ſenſus, in deum cultus.] *Ita Pietatem definimus. & hæc duo ſanè præcipua eius munera ſiue partes,* PAG. 22. Pietatis duo membra.
III. *Noſſe ſupremum illud numen, & Venerari. Lactantius:* Omnis ſa-
c. cap. pientia hominis in hoc vno eſt, vt Deum cognoſcat & colat. *A*
IV. *Senſu tamen veniendum eſt ad Cultum. Idem:* Sapientia præcedit,
IV. Religio ſequitur: quia prius eſt Deum ſcire; conſequens colere.

Ita appello Summum illud.] *Heu miſeriam! adeò à cognitione Sum-*

Dei propriũ nomen ignoramus.

ne Summi illius remoti sumus, vt ignoremus & nomen. Ipse increpat: Cur quæris nomen meum, quod est Mirabile? *Et Damascenus:* Τὸ θεῖον ἀκατάληπτον πάντως; καὶ ἀνώνυμόν ἐστι: Comprehẽdi omnino diuinum illud non potest, neq; nominari. *Etsi nos tamen nomina ab antiquo habemus, & quod miremur, pleræq; gentes quadrilittera. Sed cum eodem Damasceno sentio, nullum nomen aptius Deo tribui,* τοῦ ὄντος. *Caussa.* ὅλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν ἔχει τὸ εἶναι, οἷόν τι πέλαγος οὐσίας ἄπειρον καὶ ἀόριστον: Vniuersum enim illud Esse complectens in se ipse habet, quasi mare quoddam infinitum & immensum. *Pulcherrimè Hermes:* Ἔστιν αὐτὸς καὶ τὰ ὄντα, καὶ τὰ μὴ ὄντα. Ipse est, & quæ sunt, & quæ non sunt. *Quo sensu? addit.* τὰ μὲν γὰρ ὄντα ἐφανέρωσε, τὰ δὲ μὴ ὄντα ἔχει ἐν ἑαυτῷ: Nam & quę sunt, aperuit; & quæ non sunt, habet in se ipse. *Ille scilicet est (Aegyptiorum templis ritè inscriptum)* τὸ γεγονός, καὶ ὄν, καὶ ἐσόμενον: quod fuit, quod est, quod erit. *ille, vt Apostolus ait,* ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. *Hæc talia nec impiè nec inscitè dici possunt: sed quãto augustior & Deo dignior illa confeßio!* Ἀνεκλάλητος, ἄρρητος, σιωπῇ φωνούμενος: ineffabilis, non dicendus, silentio exprimendus.

Quod ei conuenientissimum. — *Deus est, qui est & quod est.* — *Dimissio animi hic tuta.*

Lib. I. cum cap. XIII. I. De F. cap. XII. — Pœmand. cap. V. — Ad Rom. XI. — Hermes Pœmand. cap. I.

Deus mente purior.

Mentem solutam quamdam.] *Mentem, sed mente subtiliorem. Hermes ille verè Ter maximus in his diuinis:* Ὕλης μὲν τὸ λεπτομερέστερον, ἀήρ· ἀέρος δὲ, ψυχή· ψυχῆς δὲ, νοῦς· νοῦ δὲ, ὁ θεός. Materiâ subtilior, aër. aëre, anima. animâ, mens. mente, ipse deus. (Pœmand. cap. V.)

Quo sensu deus in motu? Viuit perpetuò. Mouet, non mouetur.

Præditam motu sempiterno.] *Rectè accipe: pro vitâ & actione sempiternâ. Aristoteles explicabit:* Θεοῦ δὲ ἐνέργεια, ἀθανασία. τοῦτο δέ ἐστι ζωὴ ἀΐδιος, ὥστε ἀνάγκη τῷ θείῳ κίνησιν ἀΐδιον ὑπάρχειν. Dei actio, immortalitas, hoc autem est perpetua vita: vt necessum sit Diuinitati motum perpetuum inesse. *Nam de alio motu, sanè falsum. Ille omnia mouet, immobilis: omnia quatit inconcussus. Hermes:* Πᾶν δὲ τὸ κινούμενον οὐκ ἐν κινουμένῳ κινεῖται, ἀλλ' ἐν ἑστῶτι· καὶ τὸ κινοῦν δὲ ἕστηκεν: Omne motum non in moto mouetur, sed in quiescente. & id quod mouet, quiescit.

II. De Cælo, c. III. — Pœmand. cap. II.

PAG. 23. *Pauca de deo dicẽda: Nec nisi in sacris tradita.*

De deo etiam vera dicere, periculosum.] *Quî enim scis, an dicas vera? Circumludis infinitum & æternum illud, tu pusille, tu mortalis. Atque hoc sensu, istud verum. Aliâs, non nego quin de deo liberè & verè dicamus, quæ de se ipse. id est, quæ in sacris mysticisq; libris referantur.*

Vitiũ animi, in illum inquirere. Et inquisitio ea vana.

Qui meliùs scitur, nesciendo.] *Hoc quoque pari cautione & sensu. Curiosos tantùm excludimus: quoniam, vt ait Basilius,* τῆς ψυχῆς νόσημά ἐστι, τὸ κακῶς καὶ περιέργως ζητεῖν περὶ θεοῦ: Animi morbus est, malè & superfluè de deo quærere. *Quid autem quæramus? Cæli aut sideris vnius naturam plenè nondum cepimus: & volu-*

mus

nius cæli siderumq́ auctorem? Vani, Vani! Poëtam audiamus:

Philetas.

Θεὸν νόμιζε, καὶ σέβου, ζήτει δὲ μή.
πλεῖον γὰρ οὐδὲν ἄλλο τοῦ ζητεῖν ἔχεις.
Deum esse crede, & colito, sed non quærito.
Nam nil habebis aliud hîc, quàm quærere.

Laërt. in eius vitâ. Hilar. De Trin.

Sed & Bias olim monuit: περὶ θεῶν λέγε, ὡς εἰσί: De diis hoc tantùm dic, esse. *Pius noster scriptor magis piè:* Deus religione intellegendus est, pietate profitendus est, sensu verò persequendus non est, sed adorandus. *Venerare, non rimare.*

Cap. II.

Effectus tamen eius.] *Omnino Dei opera & effectus noscenda, si vis ipsum.* Νοῦς ὁρᾶται ἐν τῷ νοεῖν, ὁ θεὸς ἐν τῷ ποιεῖν, *ait Hermes. Vt solem deficientem non directò, sed in aquis intuemur: sic deum in operibus.* *Deus in effectu, & ab iis noscendus.*

De Fide. De Trin. In Phædone.

Affectus (si ita appellare fas.] *Meritò dubito, imò non dubito. Nam reuerà affectiones nullæ in perfectâ illâ simpliciq́ naturâ, sed puræ res ipsæ. Damascenus:* ποιότητος τὸ θεῖον ἐλεύθερον: Qualitatis Deus expers. *Itaque propriè non ille Sapiens, Bonus, Iustus: sed Sapientia, Bonitas, Iustitia. Hilarius:* Quidquid in deo est, deus est: totum quod in eo est, vnum est *Et Augustinus:* Quidquid ibi intellegi potest, substantia est. *Nec Plato ignorauit:* Αὐτὸ τὸ ἴσον, αὐτὸ τὸ καλὸν, αὐτὸ ἕκαστον, ὅ ἐστι τὸ ὄν: Ipsum æquale, ipsum pulchrum, ipsum singulum, quod est id quod est. *Affectus nulli in Deo.* *Totus, Substantia est.*

Interest animis & mediis cogitationibus interuenit.] *Altè hoc imprimite mortales, vix peccatis. Hesiodus:*

Πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας.

In Dissertat. ab Arriano digest. lib. I. cap XIV.

Et Epictetus planè diuinitus: Ὅταν κλείσητε τὰς θύρας, καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν, ὅτι μόνοι ἐστέ. οὐ γὰρ ἐστέ. ἀλλ᾽ ὁ θεὸς ἔνδον ἐστὶ, καὶ ὁ ὑμέτερος δαίμων ἐστί. καὶ τίς τούτοις χρεία φωτὸς, εἰς τὸ βλέπειν τί ποιεῖτε; Cùm ianuas adduxeritis, & tenebras intus feceritis, ne vmquam in mentem veniat dicere, quòd soli estis. non enim estis, sed Deus intùs est; & Genius vester intùs est. Quid autem opus iis lumine, vt videant quæ agatis? *In tenebris Deus.*

IN CAP. III.

De Religione.

OMNIA prospera colentibus deos, aduersa spernentibus.] *Serio cogitare debet Princeps, Religio neglecta aut prolapsa, traxit semper remp. secum, & trahet. Vates ille haud vanus:* PAG. 24. *Cum religione resp. floret, aut cadit.*

Horat.

Dî multa neglecti dederunt
Hesperiæ mala luctuosæ.

Lib. V. Instit. c. VIII.

Et Lactantius asserit, Ideò mala omnia rebus humanis cottidie ingraue-

grauescere, quia Deus mundi huius effector & gubernator derelictus est: quia susceptæ sunt, contrà quàm fas est, impiæ religiones.

Superstitioni nos naturâ: In quam naturæ vitio nos proni.] *Adeò verum est, vt in alia vitia duci videamur, in hoc rapi. Plutarchus haud iniuriâ deplorat* τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ὅρον οὐκ ἔχουσαν, οὐδὲ κρατοῦσαν αὑτῆς, ἀλλ' ἐκφερομένην, ὅπου μὲν εἰς δεισιδαιμονίαν καὶ τῦφον, ὅπου δὲ εἰς ὀλιγωρίαν τῶν θείων καὶ περιφρόνησιν: humanam infirmitatem, metam terminumq; non habentem, nec sui potentem: sed efferentem se, modò in superstitionem & vanitatem, modò in neglectum rerum diuinarum & contemptum. *Atqui, vt idem addit,* ἡ δὲ εὐλάβεια, καὶ τὸ μηδὲν ἄγαν, ἄριστον: Religio, vt nihil nimis, optimum: *Si tamen peccandum est, fateor tutiùs meliusq; peccari in hanc Superstitionis, quàm illam Impietatis partem.* Νόσος δὲ μεγάλη ψυχῆς, ἀσέβεια· ἕπεται δόξα εἰς πάντα τὰ κακὰ ἐπακολουθεῖ καὶ ἀγαθὸν οὐδέν. Magnus, magnus animi morbus est, Impietas: quoniam illum opinio & inclinatio ad omnia mala sequitur, boni autem nihil. *Et sanè eâ stante, numquam respub. stabit.*

Aut impij. — *In mediocritate virtus.* — *Pessima Impietas.* — *Pernicies Rerum publicarum.* — In Camillo. — Hermes cap. XII.

Superstitio efficax ad regendum. Nulla res multitudinem efficaciùs regit, quàm superstitio.] *Liuius de Numâ:* Omnium primùm, rem, ad multitudinem imperitam, efficacissimam, deorum metum iniiciendum ratus. *Et multitudinem dico, non hanc togatam tantùm aut muliebrem, sed etiam illam accinctam & militarem. quæ, vt idem Curtius ait,* alioqui impotens, sæua, mutabilis, vbi vanâ religione capta est, meliùs vatibus quàm ducibus suis pâret. *Itaque vsi vel abusi hac sæpè viri Principes. vt P. ille Scipio, qui Iouem in Capitolio consulebat: Q. Sertorius, qui ceruam circũducebat: C. Marius, qui Syram quamdam fatidicam, Martham: P. Sylla, qui in prœliis præferre & ostentare solitus sigillum Apollinis. & exempla plura. Sed illud Caroli* VII. *Gallorum regis eximium: cuius res accisas valdè reparauit hoc commentum. Virguncula fuit Iohanna Lotharinga, (à deóne instincta, an humanâ aliquâ fraude subornata?) quæ palàm ad Regem venit: & mirâ constantiâ asseruit diuinitus se missam, pellendis è Galliâ Anglis. Res relata ad consilium: suasa, dissuasa. Regi admittere visum, & prudenter. Eius sanè operâ, imo & ductu (nam arma gerebat, & viris præibat) Aurelianum arctâ obsidione liberatum, & pleraque alia fortiter ac feliciter gesta. Ad extremum tamen vacillauit vaticinij fides, cùm Iohanna capta ab Anglis & Rhotomagum ducta, igne exusta est vt præstigiatrix.*

Lib. I. — Lib. IV. — *Vsurparũt hoc fine multi.* — *Virginis Gallicanæ enthusiasmus siue dolus.*

PAG. 25. *Principem dedecet superstitio.* At tu fuge.] *Ab omnibus superstitio arcenda, à Principe maximè. quem altus scilicet erectusq; animus decet: at Superstitio & aniles persuasiunculæ, vt cum poëtâ dicam,*

— faciunt

Lucret.

——faciunt animos humiles formidine diuûm,
Depressosque premunt ad terram.

In Sertorio. *Et sanè vilium ferè aut barbarorum est Superstitio. Plutarchus:* Εὐάλωτον εἰς δεισιδαιμονίαν φύσει τὸ βαρβαρικὸν: Inclinant naturâ ad superstitionem barbari. *Quod idem censebis de femineis imbecillisque naturis.* *Barbari ad eam proni. Aut feminæ ac pueri.*

Deos à superstitioso timeri.] *Intellege, seruiliter timeri. Nam duo vitij huius propria, Nimius timor, Nimius cultus. Seneca:* Superstitio, error insanus est. amandos timet; quos colit, violat. *Timor ei comes & angor.* Epist. cxxiv.

Religentem oportet esse, religiosum nefas.] *Mens prisco huic versui, religionem cum modo habendam, vt omnia bona: quæ talia esse desinunt, si ille absit. Nam religiosum prisci dicebant in vitio, & cum copiâ quâdam immodicâ, vt Mulierosum, Vinosum. Si autem alicui modus hîc seruandus, certè Principi: imò omnibus qui in Rep. versantur. Nicephorus Gregoras haud inscitè:* Τῷ γὰρ μόνῃ προσέχοντι τὸν νοῦν τῇ κατὰ θεὸν θεωρίᾳ, ὄρεσι καὶ σπηλαίοις ἐνδιατρίβειν προσήκει. ὅστις δὲ μετὰ τῆς ἀρετῆς καὶ πολιτικὸν ἤσκησεν ἦθος, καὶ πεῖραν ἔσχε πραγμάτων παντοίων, οὗτος λαὸν ὁδηγεῖν ἐς τὰ βέλτιστα καὶ σωτήρια κράτιστος: Nam qui in vnâ Dei contéplatione mentem defigit, huic tali montes & speluncæ conueniunt. at qui vnà cum virtute ciuiles etiam mores coniunxit, & notitiam sibi parauit rerum variarum, ille verò populum ad optima & saluberrima ducere idoneus est. *Intellectus sanus in versu veteri. Modesta religio Principi conuenit.* Hist. III.

Optimus animus, pulcherrimus cultus.] *Breuiter hoc ipsum & acutè Lactantius:* Religiosissimus est cultus, imitari. *Etiam Hermes Aegyptius:* Θρησκεία τοῦ θεοῦ μία ἐστὶ, μὴ εἶναι κακόν: Vnicus (*certè præcipuus*) dei cultus est, non esse malum. *Possem hîc quædam appositè & verè: sed Megarensis ille Sapiens mihi inclamat,* περὶ τούτων οὐκ ἐν ὁδῷ. *Religio in vitâ & factis.* Lib. v. Instit. cap. x.

Moysen illum Aegyptium.] *Historiola, quam aspexi, amœna & hodie vtilis est. Tu, si lubet, ab auctore eam pete.*

IN CAP. IV.
De Fato.

ET vocem Fata sequuntur.] *Hac mente veteres Fata voluerunt Ioui præsto esse cum stilo & tabulis, ad inscribenda eius dicta. Latinus Pacatus:* An vt illi maiestatis tuæ participi Deo feruntur assistere Fata cum tabulis: sic tibi aliqua vis diuina subseruit, quæ quod dixeris scribat ac suggerat? *Et Marcianus Capella* Parcas, scribas Iouis *appellat*, quòd eius decreta in æreas tabulas referant. *Ouidius aspexit:* PAG. 16. *Fatum, Iouis verbū. Veterum inuolucra.* In Paneg. ad Theod.

— cernes illîc molimine vasto
Ex ære & solido rerum Tabularia ferro. Metam. XV.

Voluntas à Fato immunis: *Nec ad mala, nisi à se, impellitur.*

Ipsi homines, tamen in parte.] A deo *enim* sunt, *ait Augustinus*, omnium potestates, quamuis ab illo non sint omnium voluntates. *Ab vno & perpetuo illo bono, iure amouemus omnia mala. Trismegistus :* Αὐτῷ δὲ τῷ ποιοῦντι οὐδὲν κακὸν, οὐδ' αἰσχρὸν νομιζόμενον. ταῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ πάθη τὰ τῇ γενέσει παρεπόμενα, ὥσπερ ἰὸς τῷ χαλκῷ, καὶ ῥύπος τῷ σώματι. ἀλλ' οὔτ' ἰὸν ὁ χαλκουργὸς ἐποίησεν, οὔτε τὸν ῥύπον ὁ ποιητὴς γεγέννηκεν, οὔτε τὴν κακίαν ὁ Θεός: Ab ipso conditore nihil malum aut turpe esse existimandum est. Hæc enim sunt affectiones quædam adhærentes & concomitantes ipsam generationem, sicut ærugo æs, & sordes corpus. Atqui nec æruginem faber fecit, nec sordes auctor produxit, nec malitiam Deus. Lib. v de Ciuit. cap. cap. VIII. Cap. XIV.

Fatum ineuitabile.

Nullis consiliis vel auxiliis vitamus.] *Ammianus :* Nulla vis humana vel virtus meruisse vmquam potuit, vt quod præscripsit fatalis ordo, non fiat. Lib XXIII.

Pag. 27. *Deus non subest Fato.* *Nec id tamē mutat.*

Heu fatis superi certasse minores!] *Ita Iupiter ipse apud alium poëtam* Me quoque fata regunt. Ouid. IX. Metam.
Et Apollo Pythius apud Herodotum : Τὴν πεπρωμένην μοίρην ἀδύνατά ἐστι ἀποφυγέειν καὶ θεῷ: Decretam sortem nec deo quidem est effugere. Lib. I. *impiâ sententiâ dicā, an stultâ? Cur enim numen vincatur à Fato? nūquam certant. Et nos ipsi cùm Deum supra Fata esse dicimus, magis Stoicis cōtradicimus, quàm aliquid pro re dicimus. Nam quæ hîc comparatio? proinde est, ac si ambigam Iudéxne super sententiam sit, an ipsa super illum. Sed mutare, inquiunt, Fata an Deus potest? Abi inepte : scito eum nolle. & hoc satis.* Ordinem fati æterna series regit, cuius hæc prima lex est, stare decreto. Senec. II. Natural. Quæst.

Consilia nostra sibi Fatum aptat.

Consilia corrumpit.] *Quæ aut mala scilicet immittit, aut nec bona fortunat.* Τῆς γὰρ θείας οὐ συμμαχούσης προνοίας τοῖς τῶν ἀνθρώπων βουλεύμασί τε καὶ πράγμασι, πονηρὸν αὐτοῖς ἀπαντᾷ τὸ τέλος, καὶ σφόδρα τοι ἐναντιώτατον. οὔτε γὰρ βουληφόρος ὁ βουληφόρος, οὔτ' ἀνδρεῖος ὁ ἀνδρεῖος, ἀλλά τά τε σοφὰ βουλεύματα πρὸς ἄσοφον τελευτῶσι πέρας, καὶ τὰ γενναῖα καὶ ἀνδρειότατα πράγματα, ἄνανδρόν τε καὶ μάλα αἰσχρὰν τὴν ἧτταν καρποῦνται: Nam vbi diuina Prouidentia non commilitat consiliis actionibusque hominum, malus iis exitus obuenit, & cogitationibus valdè aduersus. Nam tunc neque vir consultus, consultus est; nec fortis, fortis; sed etiam sapientissima consilia insipienter desinunt, & generosa maximè ac fortia facta turpem & infamen exitum consequuntur. *Liuius breuiter, de Gallorum aduentu ad Vrbem:* Occæcat animos Fortuna, vbi vim suam ingruentem frangi non vult. *Sed & Demosthenes; cùm Athenienses suos videt consilio nihil facere,* Niceph. Greg. lib. VII. Lib. V.

cere, apertè clamat, vereri se μή τι δαιμόνιον τὰ πράγματα ἐλαύνῃ: ne quid diuinum rebus se inserat & adhæreat: *nempe hoc à fato.*

Vt quod accidit, etiam meritò accidisse videatur.] *Lucani eadem mens:* *Fata per caussas agunt.*

Lib. VII.
> Hoc placet, ô superi, vobis cùm vertere cuncta
> Propositum, nostris erroribus addere crimen?

Et reuerà is ordo caussarum & euentuum, vt etiam humanâ ratione non aliter cadere debuisse iudicemus. O mira sapientia! quæ res omnes ita dirigit & flectit, vt tamen ipsi illuc iuisse videamur. Quid ergo? ad peccatum impellit deus? non, non, sed ad lapsum. id est, res & fortunas mutat; ab alto deiicit, ab imo attollit; & hæc talia externa; sic vt nos ipsi consiliis factisq́; gradum nobis struamus ad fatalem illum lapsum, siue ascensum. Vt qui in vinclis à lictore ducitur, plerumque sponte it, trahendus tamen nisi eat: ita hîc. *Trahit nos sæpè Deus in externa mala.* *Sed cũ culpâ tamen nostrâ.*

Tibi quis hîc fructus?] *Fructum vnum & præcipuum expressi, Patientiæ: licet alterum nunc addas, Scientiæ. Vos qui in Regno aut Republicâ, scitè: ferri & volui omnia sursum, deorsum,* & nullius rei eodem semper loco stare fortunam. PAG. 28. *In Fato consideranda volubilitas rerum.*

Seneca Consf. ad Heluiam. Sen. Octauiâ.
> Regitur fatis mortale genus,
> Nil sibi quisquam spondere potest
> Firmum & stabile.

Hodie sic, cras aliter.

Tacitus III. Ann. *Atque vt noster ait,* rebus cunctis inest quidam velut orbis, vt quemadmodum temporum vices, ita & morum vertantur: *imò & imperiorum. Græci floruerunt? post hos Afri, post hos Romani, post hos Scythæ: & quî scio an non breui noua aliqua gens? Nam* fati maligna perpetuaq; in omnibus rebus lex est, vt ad summum perducta, rursus ad infimum; velociùs quidem quàm ascenderunt, relabantur. —— Sic omnia verti *Regna infirma.* Sen. pater in Præfat. I. Cõtrou. Ouid. Metamorph.

> Cernimus, atque alias assumere pondera gentes,
> Concidere has.

Stare in fastigio Scythas siue Turcas iam video: & stare. A multis annis nulli eorum progressus: profectò (verè vaticinor) spectant casum. Hæc talia, quisquis rebus consiliisq́; interes, cõsidera: & quantum humano ingenio potest, præuide quò inclinent se fata: & tu ad illa. Nam miser quid pugnes? Niceph. Greg. VII. καὶ γὰρ ἐξ αὐτῶν ἐδιδάσκετο πραγμάτων ἄνθρωπος, ὡς ὅσα μὴ συναιρομένην ἔχει τὴν ἄνωθεν δεξιὰν, τούτοις καὶ γῆ καὶ θάλασσα μάχεται καὶ ἀὴρ, ὥσπερ τινὶ δραπέτῃ θεοῦ καὶ τῆς δίκης ἀλάστορι δραστηρίως ἐπιτιθέμενα: ex ipsis factis homo discat, quæcumq; cooperantem & cõmilitantem non habent supernam dexteram, his terram & mare & aërem aduersari, tamquam fugitiuum aliquem Dei & Iustitiȩ violatorem efficaciter persequentia. *At contrà, quò Fatum vergit, alia etiam omnia: & velut viam illi muniunt ignari* *Fatorum deuergia viaenda.* *Illuc omnia se dant, tracta occulto fune.*

aut inuiti. Cæsar ad Principatum venire debet? Societatem cum illo Pompeius coëat, & calidè euehat iuxta sese. Deiicere posteà vult? frustrà. caussam dumtaxat armorum præbeat, turpiter & imperitè ex Italiâ fugiat, aleam de summâ re vno prælio iaciat festinanter. Romanos imperare fatum est? Annibal à Cannis Romam non petat: Philippus fœdus sine effectu cum illo ineat, & nauis cum legatis velut casu capiatur: ceteri item reges quiescant, & alij post alios vincantur, fatali omnium ignauiâ. *Quid de hodierno Europæ statu cogitem, sileo. Sed Fatum quid tibi vis? quod telum subitò in me iniicis? Ecce nuncius,* * PLANTINVM *illum meum, quo neminem ego, nemo me fideliùs amauit; illum pulcherrimæ artis columen, & stili mei lucem; abiisse. Heu, heu, ego viuo & scribo?* Tacit. XV. Annal.

* Obiit Kal. Iuliis, anni CIↃ. IↃ. LXXXIX.

IN CAP. V.

De Conscientiâ.

PAG. 29. POTEST contingere nocenti vt lateat, latendi fides non potest.] *Imitatus est & argutè extulit minor Seneca:* In Hippol.

Scelus aliqua tutum, nulla securum tulit.

IN CAP. VI.

De Probitate.

PAG. 30. *Pura probitas, proba.* ESSE, quàm videri, probus malis.] *Machiauellum ergo nemo audiat, qui simulatam nescio quam virtutem Principi induit, & scenæ seruientem. O dogma ad Principis perniciem pariter & subditorum!*

Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est.] *Cato Censorius in hanc sententiam:* Cultus magna cura tibi, magna virtutis incuria. Apud Ammian. lib. XVI.

IN CAP. VIII.

De Vsu.

PAG. 33. QVISQVIS in re Ciuili intellegens haberi volet, opus ei Experientiâ.] *Multa & pulchra apud Philosophum in loco vide, quem hîc citaui. Illud certum. intellegere te aliquid ex lectione vel auditu in rebus Ciuilibus posse, atque etiam iudicare; tangere aut tractare eas non posse, sine vsu.* *Experientiâ in Rep. opus.*

IN CAP. IX.

De Memoriâ rerum.

PAG. 34. PLVRA ad Prudentiam confert.] *Si vlla quidem res ad Prudentiam publicam priuatamq́; facit, facit Historia. quam Leoni futuro Principi, Basilius pater iam Princeps, egregiè commendat, verbis*

Cap. LVI. *verbis quæ meritò adſcribo:* Ἱστορίας ἀρχαίας διέρχεσθαι μὴ κατόκνει. ἐν αὐταῖς γὰρ εὑρήσεις ἀκόπως, ἅπερ ἕτεροι συνῆξαν ἐπικόπως. καὶ μάθοις ἐκεῖθεν τάς τε τῶν σπουδαίων ἀρετὰς, καὶ τὰς τῶν φαύλων κακίας, τάς τε τοῦ βίου πολυτρόπους μεταβολὰς, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων τὰς ἐναλλαγὰς, καὶ τοῦ κόσμου τὸ ἄστατον, καὶ τὸ τῆς ἀρχῆς εὐμετάπτωτον, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, τῶν μὲν φαύλων τὰς ἀμοιβὰς, τῶν δὲ σπουδαίων πράξεων τὰς ἀντιδόσεις, ὧν τὰς μὲν φύγῃς, ἵνα τῆς ἐκεῖθεν δίκης πεῖραν μὴ λάβῃς, τὰς δὲ κατορθώσῃς, ἵνα τῶν ἐντεῦθεν ἐπάθλων καταξιωθῇς: Per Hiſtorias veteres ire ne recuſa. Ibi enim reperies ſine labore, quæ alij cum labore collegerunt, atque illinc hauries & bonorum virtutes, & improborum vitia: vitæ humanæ varias mutationes, & rerum in eâ conuerſiones: mundi huius inſtabilitatem, & Imperiorum præcipites caſus. Et, vt verbo complectar, malorum facinorum pœnas, & bonorum prẹmia. quorum illa fugies, ne in diuinæ Iuſtitiæ manus incidas; hæc amplectêris, vt præmiis quæ ea comitantur, potiaris. *Hæc Græcus ille Imperator, in libello quem* Κεφάλαια παραινετικὰ *inſcripſit: probo, pio, & digno quem Principes legant.* *Hiſtoriæ compendioſa laus, & fructus.* *Baſilij Monitoria.*

Eadem ad Ciuilem hanc partem vtiliſſima.] *Non tamen omnis Hiſtoria, ne erres. Vt aurum non quæuis terra gignit: ſic nec hæc promiſcua, Prudentiam Ciuilem. Quæ illa igitur? ea, quæ tres has Notas habet: Veritatem, Explanationem, Iudicium. id eſt, quæ legitima Hiſtoria eſt, & perfecta. Nec enim talem ego vmquã cenſuero, cui trium horum aliquod deeſt. Prima, Nota,* VERITAS *eſt. vt nempe res euentusq́; omnes puriter & ex fide narret*, nec quidquam (quò nimis ferè inclinant ſcribentium animi) hauſtũ ex vano velit. *Olim & nũc rara virtus: & à quâ non affectu ſolùm aut aſpectu plerique abeunt, ſed ſpecie etiam virtutis. Nam fidem in Principem aut ſtatum cenſent, narrare aliquid non ex fide. Atqui hæc fundamentum operis eſt:* καὶ ἡ ἀλήθεια *(ait in hac ipſâ re Dionyſius)* ἀρχὴ φρονήσεώς τε καὶ σοφίας: & Veritas, principium prudentię ſimul & Sapientiæ. *Vt animanti oculos ſi eruas, reliquum corpus inutile reddas: ſic Hiſtoriam, ſi ab eâ hoc lumen. In falsâ & errante, quomodo non fallare ſemper & erres? talis firmiter numquam te diriget, aut tuas actiones. Nota altera* EXPLANATIO *eſt. vt rem ſcilicet non fideliter tantùm narret, ſed diſponat etiam atque exponat. Quomodo, & quare, quidq́; geſtum ſit, addat:* vt non modò caſus euentuſq́; rerum, ſed ratio etiam cauſſæque noſcantur. *Magna hæc laus, &, Polybio iudice, ita neceſſaria, vt vſum non habeat quæcumque eâ caret.* Ἱστορίας γὰρ, *inquit,* ἐὰν ἀφέλῃ τὶς καὶ Διὰ τί, καὶ Πῶς, καὶ Τίνος χάριν ἐπράχθη, καὶ τὸ πραχθὲν πότερα εὔλογον ἔσχε τὸ τέλος, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς, ἀγώνισμα μὲν, μάθημα δὲ οὐ γίγνεται: Ab Hiſtoriâ ſiquis auferat, Quare, Quomodo, Quo fine quidque ſit actum, & an ex

Margin notes: PAG. 34. — *Quæ Hiſtoria Politico vtilis?* — *Ea quæ Vera ſit:* — Liuius XXII. — Præfat. Archæol. — *Quæ plana ſit:* — Tacit. I. Hiſtor. — Lib. III.

ex ratione satis ceciderit; quidquid in eâ reliqui, id ludicrum magis erit, quàm doctrina. *At Nota tertia,* IVDICIVM. *vt discrimen lumenq; rebus adhibeat : & hæc probet, (sed breuiter, & quasi aliud agens,) hæc damnet.* quod præcipuum munus Annalium reor, ne virtutes sileantur ; vtq; prauis dictis factísque ex posteritate & infamiâ metus sit. *O pulchra ista pars! & quæ actiones vitamq; omnem format & dirigit, si à iudicio tamen profecta directo. Nam prauus aliquis aut imperitus, frustrà illuc se dabit: & cum suo tamen irrisu magis, quàm nostrâ noxâ. quia vanitas statim appâret. Hæ sunt tres illæ Notæ ; quas in quacumque Historiâ repperies, Veteri siue Nouâ, scito purum probumq; esse illîc aurum. Scrutare.*

Quæ mixta iudiciis.

Tacit. III. Annal.

Sed vísne etiam ad specimen distinctè scriptores aliquot tales tibi ingeram? faciam: etsi in hoc iudicio, iudicium meum ipse in iudicium mitto. Distinguam per Tempora & Gentes. Inter Græcos veteres duo sunt mirificè mihi probi,

Iudicium Historicorum, qui nobis probi.

THVCYDIDES *: qui res nec multas nec magnas nimis scripsit, sed palmam fortasse præripit omnibus qui multas & magnas. Elocutione totâ grauis & breuis, densus sententiis, sanus iudiciis: occultè vbique instruens, actiones vitamq; dirigens, orationibus & excursibus penè diuinus. Quem quò sæpiùs legas, plus auferas: & numquam tamen dimittat te sine siti. Alter ab isto est*

De Thucydide sententia nostra.

POLYBIVS *, qui multa & præclara libris* XL. *composuit: sed pars pleraque, aut tota periit, aut mutilata ad nos vênit, cum fraude generis humani. Ille iudicio & prudentiâ Thucydidi haud dispar, curâ & stilo solutior. qui excedit, abrumpit, diffundit, & sæpè non tam narrat, quàm ex professo docet. Sed recta & salutaria vbique eius monita: & quem ego hoc magis Principibus commendatum velim, quòd anxiâ in eum inquisitione non opus, sed sensus suos aperit & reuelat ipse. Nam Thucydides sæpè artior & obscurior : eoq; qui circa Principem magis, quàm Principi aptus.*

De Polybio.

Inter Græcos medios PLVTARCHVS *est. qui non Historiam propriè, sed particulas Historiæ scripsit & ablêgit, Illustrium virorum vitas. Sed dignus tamen, si quis alius, Principe scriptor. qui iudicium mirificè format, & diffusâ ac planâ quâdam scribendi viâ ad Virtutem vbique & Prudentiam ducit. sed ad illam magis : &, nisi fallor, melior omnino quàm acutior doctor.*

De Plutarcho.

XENOPHONTEM *prætereo? absit. Sed laudatissimus ille Cyrus eius non habet hîc locum, quem magis ad exemplū vitæ, quàm ad fidem rerum scripsit. In reliquâ Historiâ (Græcanicâ inquam, aut Persicâ) sanè suauis ille, & fidus, certè circūspectus scriptor: è quo tamen haurias magis Prudentiam hanc Ciuilem, quàm vt vltrò eam propinet.*

De Xenophonte.

Senten-

Sententias quidem & dogmata rarò miſcet. Sed iuuit nos hîc egregiè viâ aliâ. cùm Thucydidem adhuc latentem, & in ſuâ manu vt opprimeret (ô candidam, & ab omni æmulatione vacuam mentem!) primus ipſe protulit & diuulgauit.

Iam inter infimos quoque Græcos duo ſunt, quos non contemno. Prior eſt NICETAS CHONIATES, *qui res Græcanici imperij ſcripſit, orſus à * Iohanne Commeno Alexij F. ad vrbem captam, ſiue ad Balduinum Flandrum. Is parum adhuc vulgo notus, fateor: ſed digniſſimus notitiâ: purũ rectumq́ ingenium, ſi aliud illo æuo. Stilus etiam operoſus, poëtas & Homerum ſæpè reſipiens: at res & narratio ipſa, diſtincta, compoſita, ſine vanitate, ſine ineptiis, breuis quod ſatis ſit, & fida. Crebra apud eum & opportuna monita: iudicia non libera ſolùm, ſed ſana. Ad ſummam, legite vos Politici, gratiam mihi aliquis pro indicio habebit. certè debebit.* De Nicetâ.

* Ab anno Chriſtiano ∞.CXVIII. vſque ad annum circiter ∞.CCX

Alter eſt, NICEPHORVS GREGORAS, *qui hiſtoriam & filum narrationis eius excepit, at non laudem. Scripſit enim ab vrbe captâ res, ad Andronici Palæologi poſterioris mortẽ: ſed nequaquam pari caſtigatione aut induſtriâ, & vitia plura traxit ſui æui. Superfluit, aut euagatur: & res orationesq́ proprias miſcet, indecorè, imò ineptè. Iudicia tamen eius crebra, & plerumque recta: cauſſæ euentuũ curiosè poſitæ: pietas inculcata, & multa opportunè ad primam illam cauſſam relegata, id eſt Deum. Sanè Prouidentiam & fatum non alius ſcriptor aſſeruit magis. Legendus cùm hoc nomine, tum etiã illo, quòd pleraq́ eius Hiſtoriæ ab æuo noſtro non diſſidet: imò lites diſſenſusq́ in Sacris reperies, haud diſſimiles hodiernis.* De Gregorâ.

LATINI *ſequuntur. quorum agmen* CORNELIVS TACITVS *mihi ducat. Ante Liuium? inquies. Non eloquentiâ, aut aliis virtutibus: ſed iis quas nunc conſideramus, Prudentiâ, & Iudicij notis. Quis illo veriùs narrat, aut breuiùs? quis narrando magis docet? In moribus quid eſt, quod non tangat? in affectibus, quod non reuelet? Mirabilis omnino ſcriptor, & qui ſeriò hoc ipſum agit, quod non agit. Nec enim Hiſtoria ſolùm eſt, ſed velut hortus & ſeminarium præceptorum. Vt ij qui veſtes acu pingunt, ingenioſè gemmas inſerunt, ſine confuſione aut noxâ formarum: ſic iſte paſſim Sententias, ſerie narrationis nihil omiſſâ aut læsâ. Scaber tamen quibuſdam & obſcurus videtur. ſuóne vitio, an ipſorum? Nam acutè argutéque ſcripſiſſe fateor: & tales eſſe debere, qui eum legent. Ideò Conſiliariis magis Principum, quàm ipſis commendo: qui habeant hunc Sapientiæ ſimul & Prudentiæ verum ducem.* De Tacito.

Alter eſto C. SALLVSTIVS; *omnino primus, ſi libros modò eius haberemus. Sed Hiſtoriarum corpus illud totũ periit: & ex his pau-* De Salluſtio.

culis, admirari eum magis libet, quàm anxiè iudicare. illud video, Thucydidi simillimũ esse: & ideò quæ de illo dixi, dixisse hîc me puta.

De T. Liuio. *Tertius est* T. LIVIVS, *magnitudine quidem & maiestate operis ante omnes. Diffusus ille & placidus, in concionibus maximè disertus; & talis omnino qualem Fabius descripsit. Patauinitas ei obiecta ab Asinio: id est, nisi fallor, sermonis quædam peregrinitas, nec tam in verbis quàm stilo toto. Nos quoque supinum eum alibi, aut frigidum, imò & ταυτολόγον agnoscimus: deriuaturi libenter tamen in exscriptores hanc culpam. Iudiciis sententiisq́ bonus est, etsi non frequens. quid refert? pro ipso loquitur docetq́ copia tot euentuum & exemplorum.*

De Q. Curtio. *Sequuntur scriptores duo, velut proprij Principum, & assiduè iis in manu sinuq́ habendi.* Q. CVRTIVS: *qui me iudice probus est legitimusq́ Historicus, si quisquam fuit. Mira in sermone eius facilitas, in narrationibus lepos. astrictus idem, & profluens; subtilis, & clarus; sine curâ vllâ accuratus. Verus in iudiciis, argutus in sententiis, in orationibus suprà quàm dixerim facundus. Quòd si varium magis argumentum habuisset; fallor, aut variæ Prudentiæ eximium magis specimen præbuisset. Sed Alexander, quid nisi bella?*

De C. Cæsare. C. CÆSAR *res suas ipse digessit: compositè sanè, & pari modestiâ ac libertate. In stilo sunt quæ culpem, sine eius tamen culpâ. nam malam aliquam & alienam manum accessisse, satis mihi liquet. Prudentiam non è verbis eius hauries, sed è factis: & maximè Militarem. Commentarij enim sunt, & nihil pollicentur præter nudam simplicemq́ narrationem.*

Inter mediæ ætatis scriptores (proh dedecus!) non est quem pro mediocri Historico laudem. Adeò labente imperio barbaries statim & squallor omnia occupârunt: & siqui scripserunt, ij ferè ad vana De Ammiano. *delapsi,* falso vera, aut maiora vero, miscuerunt. AMMIANVS tamen Tac. 11. Hist.
MARCELLINVS *fidei & iudicij satis clarus est, modò stili.*

De Lamb Schafnaburgense. LAMBERTVM *etiam* SCHAFNABVRGENSEM *haud planè contemno in rebus Germanicis.*

De Roder. Toletan. *Vti nec* RODERICVM TOLETANVM, *in Hispanicis. Vterque bonus, quantum potuit in tali æuo.*

At patrum & nostro æuo videtur Historia se commouisse. Scripsit De Cominæo. *eam ante annos paullo minùs centum* PHILIPPVS COMINÆVS, *ita laudabiliter, vt nihil verear componere eum cum quouis antiquorum. Incredibile est quàm ille omnia videat, penetret, arcana consiliorum eruat, & subinde instruat nos salutaribus rarisq́ præceptis. & id diffusè, Polybiano quodam exemplo. Quamquam re-*

uerà

nerà Polybium aut talem aliquem ille nec vidit: & hoc quoque laudem eius auget, quòd tanta præstitit, litterarum omnium rudis, solo vsu rerum peritus, & naturali quâdam iudicij bonitate. Ite nunc scioli, & linguarum aliquâ cognitiunculâ vobis placete. At Princeps noster hunc legito, & Enchiridium COMINÆVS *illi esto. Dignus Alexandris omnibus hic Philippus.*

De Paullo Æmilio.

PAVLLVM ÆMILIVM *comitem huic do, qui in Galliis, & res quoque Gallicas scripsit, etsi non Gallus. Ludouicus* XII. *decus hoc Italiæ abstulit, & vindicauit sibi. Ille, vt rem dicam, penè vnus inter nouos, veram & veterem Historiæ viam vidit, eamq; firmo pede calcauit. Genus scribendi eius doctum, neruosum, pressum; ad subtilitatem & argutias inclinans, & relinquens defigénsque aliquid in animo serij lectoris. Sententias & dicta sæpè miscet, paria antiquis. Rerum ipsarum sedulus scrutator, seuerus iudex: nec lêgi nostro æuo, qui magis liber ab affectu. Dedecus æui est, quòd minùs ille placeat, quasi pauci sint qui capiant hæc bona. In tantis tamen virtutibus etiam hæ labeculæ. quòd stilum parùm nectit, & spargit diuiditq; eum in minuta quædam membra. Hoc cùm in omni seriosâ oratione parum congruum, tum in Annalibus minimè: quorum est, vt ille ait,* tarda *quædam* & iners scriptura. *Deinde, quòd inæqualis. alibi nimiùm anxius & castigatus, ideoq; subobscurus; alibi (sed rarenter) laxus & solutus. Vetustatis etiam nescio quid affectat in nominibus hominum, locorum, vrbium immutandis, & in veterem formam redigendis: sæpè eruditè, interdum vanè, sed, vt ego iudico, semper indecorè. Quorsum* Chartierius *Gallorum Cancellarius,* Quadrigarius *mihi sit? Ille ipse* Cancellarius, *dicatur* Præfectus iuris? *& vbique* rex Tarraconensis, Castulonensis, Dux Geldubensis: *qui nobis & maioribus fuerunt*, Arragoniæ, Castellæ, Geldriæ? *Talia infinita sunt audacter & ambitiosè innouata, & cum fraude pariter ac cruce lectoris. In his, & paucis aliis, si refingere leuiter eum nobis fas: (audeo dicere) virum daremus supra omnem hanc nouitiam, & ad priscam laudem.*

Tacit. de caussis corrup. Eloq.

De Franc. Guicciardino.

Sunt & æui nostri Historici duo, quos tangam. FRANCISCVS GVICCIARDINVS, *prudens peritúsque scriptor, & qui tales lectores suos facit. liber est & verax; ab affectibus immunis; si tamen ab odio, quod retegere mihi non semel videtur in Ducem Vrbinatem. Sententias bonas vtilesq; inserit, sed parum astrictas. Vitia duo propria huius æui non effugit, Quòd & iusto longior est, & Quòd munitissima quæque narret. parum ex lege aut dignitate Historiæ: quæ, vt Ammianus ait,* discurrere per negotiorum celsitudines assueta, non humilium minutias indagare caussarum. *Sed nec orationes eius satis vegetæ mihi, aut castigatæ. languent*

Lib. XXVI.

 sæpè,

sæpè, aut solutè vagantur. Denique vno verbo, inter nostros, summus est Historicus: inter veteres, mediocris.

De P. Iouio.

PAVLVS IOVIVS *multorum iudicia magis acerba, quàm libera experitur. Acriter valdè in virum eunt. Ego de eo sic censeo. Stilo bonũ grauemq́ esse, & planè ad historiam: iudicio ac fide ambiguũ. Vbi affectus non distrahunt, rectum; vbi illi adsunt, obnoxium. Ad gratiam scilicet se dat & auram. Laudationũ nec caussam sæpè habet, nec modum. Genti suæ, Vastio, Medicæis, nimis ex professo addictus. his quidẽ ita, vt Laurentium Medicem parricidij reum velut apud iudices agat. Orationibus quoque aut frigidus interdũ aut ineptus. Laudandus tamen legendusq́ ob multiplicẽ & variam rerũ seriem, quas redegit compositè & dilucidè in vnũ Historiæ corpus. Imò nec in Persicis aut Turcicis tam vanus, quàm videri volũt: & fidẽ ei in plerisq́ adstruunt Turcici Annales, qui nuper*prodierũt.*

* Hoc anno, edente Io. Leunclavvio.

De Petro Bembo.

De PETRO BEMBO *aliquid addam? illustri dignitate & famâ vir fuit: quam tamen Historiâ suâ Venetâ apud me non auxit. Iacet in narrationibus, vel friget: in verbis affectatiunculas habet materie autem viro serio parum dignas. Nulla vox nisi ex Tulliano aut Iuliano penu: & quæ sic dici non possunt (quippe noua, vel iis ignota) miro verborum ambitu comprehendit. Ipsa etiam tota scriptio & formulæ sic compositæ, quasi hæc omnia Romæ gesta, & republicâ illâ stante. Sunt in quibus rideam; sunt in quibus indigner. & cùm tam curiosè à verbis sibi cauerit, reperio aliqua quæ, non dicam Tulliana non sint, sed vix Latina.*

Hæc iudicia nostra super præcipuis Historicis sunt. Nec enim omnes sanè aduoco. quid opus? Bonis ad vsum & exemplum hæc satis sunt, improbis ad calumniam plus satis.

IN CAP. X.

De Doctrinâ.

PAG. 35.

Doctrina mentem illustrat.

AD Prudentiam facit validè.] *Omnis omnino Doctrina ad Prudentiam facit, & animi interior ille cultus. Tacitè enim acuit, & iudicij vim format. Aristoteles dicere solitus:* Ἡ μὲν ὅρασις ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ἀέρος λαμβάνει τὸ φῶς, ἡ δὲ ψυχὴ ἀπὸ τῶν μαθημάτων: Aspectus à circumfuso aëre lumen accipit, mens à doctrinâ. Apud Diogen. Laërt. in Aristot.

Eadem animum domat:

Modestiam inserit.

Quia animum ad accipiendam illam præparant.] *Nam animus noster per se ferox, mollescit per doctrinam & se frangit, discitq́ affectus & omnes motus magis habere in Potestate. Plutarchus pulchrè:* Οὐδὲν γὰρ ἄλλο Μουσῶν εὐμενείας ἀπολαύουσιν ἄνθρωποι τοσοῦτον, ὅσον ἐξημερῶσαι τὴν φύσιν, ὑπὸ λόγου καὶ παιδείας, τῷ λόγῳ δεξαμένην τὸ μέτριον, καὶ τὸ ἄγαν ἀποβαλοῦσαν: Nihil maius ex Musarum placido In C. Marcio Cariol.

cido

cido commercio homines capiunt, quàm quòd naturam mitigent, & mansue eam faciant Ratione & Doctrinâ, amplectentem ex iis
In C. Mario. Modestiam, & quod Nimis est fugientem. *Itaq; idem ille scriptor Marcio Coriolano & C. Mario hoc defuisse ostendit, summis alioqui viris: qui, inquit, si Musis Gratiisq; litassent, non impetu ablati tam fœdum & turpem rebus suis exitum dedissent. Considera.* *Ab hac vacui ruerũt.*

Haurienda, sed ad vsum.] *Absit enim vt Princeps hîc desideat, aut in meditatiunculis consenescat. Vt qui ignem à vicino petit, non illîc hæret, sed ablato eo domi focum suum accendit: sic capiendi à Doctrinâ igniculi illi Prudentiæ, & ad vsum actionemq; Ciuilem transferendi sunt.* *Ad rẽ trãsferenda Doctrina.*

Qui fructuosa, non qui multa scit, sapit.] *Egregiè in hac re* PAG. 36.
Laërt. in Aristip. *Aristippus.* σεμνυνομένου τινὸς ἐπὶ πολυμαθίᾳ, ἔφη, Ὥσπερ οὐχ οἱ τὰ πλεῖστα ἐσθίοντες καὶ γυμναζόμενοι ὑγιαίνουσι μᾶλλον τῶν τὰ δέοντα προσφερομένων, οὕτως οὐχ οἱ πολλὰ, ἀλλ' οἱ χρήσιμα ἀναγινώσκοντες, εἰσὶ σπουδαῖοι: *Redundans scientia, inutilis.* quopiam se iactante ob multi-scientiam, dixit, Vt non ij qui plurimùm comedunt & exercentur, meliùs valent iis qui modicè: ita non qui plurima, sed qui vtilissima legerint, docti censendi & studiosi. *Ergo modus tenendus, præsertim Principi. nec immeritò Iulianus Desertor (aliàs magnus & multiplici virtute Imperator)* *Iulianus hic nimius:*
Ammian. XVII. *malè audiuit, tamquam* Græculus litterio, *& Philosophis nimiùm deditus. Sed nec Hadrianus extra culpam affectatæ supra modũ do-* *Et Hadrianus:*
Ioh. Zonaras in Annal. to. III. *ctrinæ. Peccauit pariter Michaël Ducæ filius, Byzantij Imperator, qui, ducente Michaële Psello, ita totum litteris se dedit, vt gubernatio rerum penes alios esset, & turpiter imperium dehonestaretur. Ego sanè Traianum aliquem malim, doctum leuiter, sed vigilantem, serium; quàm principem otiosum & in litteris deliciantem.* *Et Michael.*

Tenuitque, quod est difficillimũ, ex Sapientiâ modum.] *Pulchra gnome & admonitio. Sed quis igitur ille Principi aptus modus? Ego hunc censeo, vt neque nihil, neque omnia discat. Nam Ludouicum Vndecimum valdè damno, qui filium Carolum omniũ bonarum artium rudem voluit,* Ne esset, *vt aiebat*, in consiliis capiendis refractior, & tenacior sui sensus. *Et mehercule hoc est assecutus. Nam illum iam regem duo trésve homunculi, & ij ex vilissimis, huc illuc pro suo arbitrio circumegerunt, cum magnâ subditorum indignatione & damno. Gothorum caussa, pænè dicam iustior.* *Modus in Scientiâ. Non tota ea spernenda.*
Procop. de Bell Goth Lib. I. *qui, cùm Amalassuintha egregia fæmina filium suum Atalaricum liberaliter institui doceriq; curaret, cœtu facto ad eam venerunt, querentes regem suum, nec rectè nec decenter institui. Nam ista omnia litteraria longè à robore & armis abesse, imò effæminari iis ani-*
Tacit. XIV. Annal. *mum & ad timorẽ traduci. Quare hæc omitteret, &* magistros exue-

 ret,

Assumenda saltem vtilis. ret, satis amplis doctoribus instructus, maioribus suis. *Parêre Amalassuintha debuit, cum rogantium post-damno. Hæc mala & barbara sunt: atque omnino seriâ institutione formãdi imprimis illi, qui* ita nati sunt, vt bona malaque eorum ad rempub. pertineant. *Qualis ea esse debeat, * alibi fortaße fusiùs, hîc & in compendio dicam. In Liuio legi, de Seruio, posteà rege.* Eruditum artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. *Tales, neque alias, in Principe ego quæram. Credo triplices eas esse: ad* Splendorem, *ad* Prudentiam, *ad* Virtutem. *Primi generis* Eloquentia *est &* Linguarum scientia. *Opus sanè iis, vel in legationibus audiendis, vel in consiliis, vel in publicis alloquiis. Infantem esse Principem, turpe, & detrahit auctoritati. Sed quæ eloquentia eum decet? Tacitus de Augusto præit:* Erat ei prompta ac profluens, & quæ Principem decêret, eloquentia. *Profectò talis aliqua conueniat, non morosa illa aut affectata, & quæ artem aut studium præferat. Quid tamen Tiberiana illa? de quo idem scriptor,* Artem calluisse quâ verba expenderet, validum sensibus, aut consultò ambiguum. *Mihi non displiceat. imò in Principe maturo iam æui & regni, hanc ante illam probem. Profluentia & facilitas sermonis sit adolescẽtiæ, statæ ætatis hæc librata & examinata oratio. Sed & si interdũ ambigua aut inuoluta, haud damnem. quia sic opus inter exploratores aut callidos, qui sæpè legationis aut aliâ specie accedunt. De* Linguis *censeo, non nisi eas discendas, quarum apud subditos aut vicinos crebrior vsus. Mithridates hîc se iactauerit, qui omnes suarũ ditionum: superfluum est, & pompæ magis, quàm vsus. Romanos illos proceres, vix lego alias calluisse à Latinâ & Græcâ: & sufficiebãt, quia sparsæ & communes ferè per terrarũ orbem. Noster Latinam inter omnes discat, eatenus vt leuiter (si opus) in sermone vti poßit, sed maximè ad legendũ. Quæ disciplina melior, non comprehensa hoc sermone? nec versiones vim illam aut indolem semper habent. Addiscenda est; & facilè potest, si Præceptor adsit iudicio probus, qui non circũducat per varia & superuacua præcepta. Pauca hæc, & lectio, in breui eam dabunt. Addiscenda autem eò magis, quia etiam nunc quasi commune vinculũ est, quod Europam inter se commerciis litterarum & sermonis iungit. Scio viros Principes in grandiori iam ætate, cùm vsum viderent, assumpsisse, spretam aut neglectam malè in iuuentute. Sed pergo. Ad* Prudentiam *palàm faciunt* Politica, & Historiæ, *quas dixeris eorum fontem. Quod illa præceptis cõplexa sunt, hæ præiuerunt exemplis: & prudens aliqua meliórque mens hauriet semper ex istis. Hæc propria & peculiaris lectio ac palæstra Principum: se atque otium hîc exerceant, incredibili suo & alieno fructu. Sed in quibus auctoribus aut libris? de Historicis iam diximus: de Politicis, nemo mihi ante* Aristotelem: *cui* Platonis leges & Rem-

Marginal notes (left): * In Libris *De Institutione.* — *Artes Principe digna. Trium generum:* — *Eloquentia, & cuiusmodi:* — *Linguarũ scientia:* — *Et inter eas Latina.* — *Eius vtilitas.* — *Politica & Historia.* — *Qui legẽdi in Politicis.*

Marginal notes (right): Tacitus IV. Ann. Lib. I. — IIII. Annal. — Ibid.

Rempublicam, & Xenophontis Cyrum *velim addi. In hac classe pono* Militaria, *cuiusmodi vetera & noua noster legat. Inter veteres*, Leo Imperator *bonus est, in libello huic rei scripto; inter nouos sunt multi & erunt, iudicio tamen eligendi. Ad hanc partem etiam addo*, Physica, Geographica, Astronomica, Geometrica. *Omnia hæc ad Prudentiam necessum est, non dicam plenè scire, sed tamen libare. Physica primùm, quia mētem attollunt (quod idem in Astrologicis) & abducunt à vano metu aut admiratione rerum. Plutarchus sapienter considerat, & notat in Pericle. quem ait* præceptorem habuisse Anaxagoram, à quo imbutus scientiâ rerum sublimium & cælestium, non solùm alto fuit animo, sed & oratione erectâ, longè à plebeiâ & futili loquentiâ. Nec verò, *inquit*, hunc solum fructum Pericli dedit Anaxagoræ consuetudo, sed etiam omni eum superstitione liberauit, quæ terrorem ex rebus aëreis aut æthereis imprimit ignorantibus earum caussas. quem eximit naturalis disciplina, & pro terrificâ & vrente superstitione tranquillam inserit cum bonâ spe religionem. *At* Geographica *quidni nouerit, vt vnà prouincias & membra sui regni? Prorsus ad consilia facit (delectationem omitto, quæ maxima & liberalis est) ad consilia, inquam, facit situs terrarum, & magnitudines, atque interualla nosse; tum etiam portus atque aditus; flumina, maria, montes; denique præcipua opida & munitiones; & siquid aliud eximium Deus in machinâ istâ inferiore ostendit.* Astronomica *addidi, vt tempora anni, imò & tempestates, nouerit aut præsagiat: dies noctésque alibi diuersas; communiter cursus siderum, & alia iucunda, sed & vsui ad opportunitates aggressionum terrâ aut mari. Polybius hæc diffundit, & Principi aut Duci bono commendat, in libro suo* IX. *Idem &* Geometrica. *ac reuerà ad castra locanda, opida munienda, propugnacula struenda, tormenta dirigenda, vtilē hanc esse partem nemo negauerit, & Principi hactenus tangendam vt poßit iudicare. Nam multum operæ studiiq; in istis postremis ponendum, haud dicam: nec probo vel Afrorum reges quosdam, vel Castellæ Alphonsum Decimum, qui toti in Mathematicis aut Astrologicis, cælum potiùs coluère quàm terram. Atqui haud magnos etiam reges eos fuisse, res & facta clamant. Caueat Princeps ne subtilia hæc & inducentia nimis eum capiant: non item minuta alia. quod Neroni obiectum à graui censore Tacito est:* Nero puerilibus statim annis viuidum animum in alia detorsit. cælare, & pingere; cantus, aut regimen equorum exercere. *Hæc indigna magno Principe: cui sedere illud summi Poëtæ debeat,*

Physica non spernenda.

Meteorologica vtilia.

Geographica.

Astrologica.

Geometrica.

Medicè hæc habenda.

XIII. Annal.

Virgil. VI. Aeneid.

Tu regere imperio populos Romane memento:

& ad hunc finem atq; artem, alia artium dirigere ac referre. Architectonica *tamen non abiicio. vtile & decorum aliquatenus ea scire:*

Architectonica adhibenda.

atque

atque vtinam vtantur nostri, non ad Palatia aut Arces solùm, sed ad opida tota struenda, quod veteres factitarunt. At verò tertij generis artes, ad Virtutem. *Principem probum moribus, ingenio modestum, constātem aduersum metus, æqui amantem esse, publicè expedit: & hæc talia per doctrinam etiam inseruntur.* Ethica *facient, & quam verè ac propriè Philosophiam licet dicas. Agrippinam non audiemus Neronis matrem, quæ filium, ait Suetonius,* à Philosophiâ arcuit, monens imperaturo contrariam esse. *O fœminam alia quoque improbam! quid ais?* imperaturo contrariam? *ita, qui ex libidine imperium volet gerere, diuina & humana iura spernere: quod tuus ille eximiè fecit. At qui benè, iustè, feliciter imperare; instrumentum & adiumentum ei Philosophia est, sed habita etiam cum modo. Aptissimus in hac parte Plutarchus erit, cuius omnis scriptio cum prudentiâ & virtutem inserit; cui Senecæ libellos aliquot addere, valdè sit è meo voto. Iesum Syrachidem etiam commendo, de quo verissimè Basilius Imperator ad filium:* è libris eius ciuiles & regias virtutes colligi atque hauriri. *Libros autem sacros tractari interim & volui, etiam cùm non dico, dico. Quis enim nescit caput in virtutibus Pietatem esse? petatur è suo fonte, & in omni parte doctrinæ misceatur. Hæc præcipua in Institutione sunt: à quâ molliores illas artes* Musicen & Poësin *sperno: aut certè nō exigo. Themistoclis dictum Principi conueniet: qui cùm rideretur ab iis, qui scitiores & gnari magis talium artium viderentur,* At ego, *inquit,* lyram aut psalterium tractare nescio, vrbem quam paruam acceperim, claram & magnam reddere, id scio. *Nec dissensit ab hoc iudicio Philippus Macedo. cuius Alexander cùm scitè aliquando & suauiter cecinisset:* Non te pudet, *inquit,* tam benè canere? *Et addit Plutarchus:* Satis enim est, si vel audire vacet regi canentes alios, & Musis abundè honorem habet, si in huiusmodi artibus exercentes se spectet. *Hoc si Græci, multo magis Romani. & scribit Cornelius Nepos:* Scimus Musicen nostris moribus abesse à personâ Principis, saltare etiam in vitiis poni. *Atque hæc si arceo, quid de fabellis ad corruptelam factis? In quo numero Amadæus est, ingeniosi nugatoris proles, pestilens liber, si vmquam fuit, & natus blandè inficere aut & interficere iuuentutem. Fugite Princeps & Aulici, qui vera & seria amatis. In clausulâ moneo, plurimùm hæc profutura, sed & interdum non profutura. ac verè de Commodo Imperatore Lampridius:* Sed tot disciplinarum magistri nihil ei profuerunt. Tantum valet aut ingenij vis, aut eorū qui in aulâ institutores habentur. *Nota. cauendum ab aulicis corruptoribus in ipsâ Aulâ, & nil nisi serium ac probum ad iuniores Principes admittendum.*

[Margin notes: *Virtus Principem decet.* — *Ad hanc Ethica.* — Cap. LII. — *Plutarchi commendatio: Seneca, Syrachida.* — Cap. vlt. — *Musica remota.* — In Pericle. — *Fabulosæ historiæ inutiles.*]

IVSTI

IVSTI LIPSI

AD II. LIB.

POLITICORVM

NOTÆ.

IN CAP. II.
De præstantiâ Principatus.

EGNVM res inter deos hominesque pulcherrima.] *Dictum simillimum in Isocratis Euagorâ:* Πάντες ἂν ὁμολογήσαιεν τυραννίδα, τῶν θείων ἀγαθῶν καὶ τῶν ἀνθρωπίνων, μέγιστον καὶ σεμνότατον καὶ περιμαχητότατον εἶναι: Omnes fateantur, Regnum, inter diuina humanaque bona, maximum, augustissimum, & summo studio appetendum esse. *Atque ego si me effundere in asserendo laudandoq; Principatu velim, benigna materia est, & ingenium seruiat: sed malo te hæc ab aliis petere, qui in Politicis scribendis habent has Dissertatiunculas velut pro præcipuo scopo. Mihi alia mens est. & tamen quidquid ad rem dici potest, semina eius in Textu nostro iacta ferè habes. Quod scito me (semel moneo) alibi seruasse.*

PAG. 59. *Regni præstantia.* *Nos strictim multa diximus.*

IN CAP. III.
De Fæminarum imperio.

PRO iisdem consensu aliquot gentes.] *Pleræque gentes in Christiano orbe, excipio Galliæ regnum. Sed & veteres Asiatici ita vsurparunt. Arrianus:* Νενομισμένον ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἔτι ἀπὸ Σεμιράμεως, καὶ γυναῖκας ἄρχειν ἀνδρῶν: Receptum solitumq; in Asiâ, iam inde à Semirami, etiam fæminas imperium in viros exercere.

2. De rebus Alex.

PAG. 40. *Fæminas imperare mos.*

IN CAP. IV.
De Electione & Successione.

MINORE discrimine sumi Principem, quàm quæri.] *Assidet Cornelianæ huic sententiæ illud Irenes Imperatricis in re simili:* Ὡς δεῖ βασιλέα μὲν οὐκ ἀπόντα ζητεῖν, παρόντα δὲ μὴ μετακινεῖν: Quòd nec absentem Principem quærere oporteat, nec præsentem demouere.

Apud Nicet. Chon. 1. Ann.

PAG. 41. *Ad manū Princeps capiendus.*

IN CAP. V.
De Initiis & Mutatione in deterius.

Pag. 42. Ante imperium multi boni, non in ipso. SIVE etiam Regni ipsius natura hoc fert.] *Potui addere caussam tertiam, Falsam de regnaturo opinionem. Nam quod Galbæ olim euênit, qui* omnium iudicio dignus imperio, nisi imperasset: *id multis aliis, qui in bonâ spe, adepti denique imperium ostendunt eo se minores. Nec temerè à Pittaco dictum:* Ἀρχὴ ἄνδρα δείκνυσι: Imperium virum ostendit. Tacit. I. Hist.

Regnum deprauat. Diuturnitate in superbiam mutant.] *Aegrè scilicet tam magna felicitas fertur, atque ita* ipse Tiberius post tantam rerum experientiam, vi dominationis conuulsus est, *ait meus scriptor.* Tacitus VI. Ann.

Imperium iis artibus facillimè retinetur.] *Clarè & pulchrè pro hac sententiâ Polybius, cùm quærit cur Hispaniæ tam citò à Carthaginiensibus amissæ?* Nam, *inquit,* aliter censebant quæri imperia debere, aliter seruari: nec imbiberant, eos optimè retinere dominia, qui in iisdem institutis perseuerãt, quibus ea initio sunt adepti. At verò illud clarum testatumque exemplis est, quòd homines felicitatem assequantur benignitate in alios, & bonâ de se opinione. iidem, cùm adepti quæ voluerant, ad iniurias & impotentiam in imperiis delabuntur; fit meritissimò, vt vnà cum imperantium mutatione, ipsi subditi se & affectus mutent. Lib. x.

IN CAP. VI.
De fine Principis.

Pag. 43. Externa bona à Principe postulantur. Mos Indorum. VT ea opibus firma, copiis locuples.] *Populus ab his externis Principatuum bonum maximè metitur. Itaque lêgi non sine risu in Mexicanâ Historiâ (libenter & iucundè ritus noui illius orbis considero) morem iis fuisse, vt cùm regem alium consecrarent, is iuraret in hæc verba:* Iustitiam se administraturum. nullum è subditis oppressurum. bello fortem futurum. Effecturum vt Sol cursum splendoremq; suum teneret, nubes pluerent, riui currerent, & terra produceret omne genus frugum. *Quæ postrema, etsi vnius dei propria, tamen & alij à suis regibus exspectabant. De Burgundionibus, Ammianus:* Apud hos rex appellatur generali nomine Hendinos, & ritu veteri, potestate depositâ remouetur, si sub eo fortuna titubauerit belli, vel segetum copiâ negauerit terra. quemadmodum solent Ægyptij casus eiusmodi adsignare rectoribus. *Et quid fatuitatem accusem? vetus hæc opinio, imò sapientissimo Homero prodita: & sub bono rege vult omnia externa etiam bona. Sic enim Vlysses ad suam Penelopam:* Lopez Gomara. Lib. xxvIII

— ἢ γάρ

Odyss. τ.

——— ἤ γάρ σευ κλέος οὐρανὸν εὐρὺν ἱκάνει.
Ὥς τέ τευ ἢ βασιλῆος ἀμύμονος, ὅστε θεουδὴς
Ἀνδράσιν ἐν πολλοῖσι καὶ ἰφθίμοισιν ἀνάσσων,
Εὐδικίας ἀνέχησι φέρησι δὲ γαῖα μέλαινα
Πυροὺς καὶ κριθάς, βρίθησι δὲ δένδρεα καρπῷ.
Τίκτει δ' ἔμπεδα μῆλα· θάλασσα δὲ παρέχει ἰχθῦς
Ἐξ εὐηγεσίης· ἀρετῶσι δὲ λαοὶ ὑπ' αὐτοῦ.
——— tua laus latum conſcendit olympum;
Sicut percelebris regis, qui numina curat,
In multisque probisq; viris iura æqua miniſtrat,
Ipſa illi tellus nigricans, prompta atque benigna,
Fert fruges ſegeteſq;, & pomis arbor onuſta eſt,
Proueniunt pecudes, & ſuppeditat mare piſces,
Ob rectum imperium. populi ſors tota beata eſt.

Spart. in Hadr.

Nec remp. tuam eſſe, ſed te reip.] *Hadrianus Imperator* in concione ſæpè dixit, Ita ſe rempub. geſturum, vt ſciret populi rem eſſe, non propriam. *Vox aurea, & res multo magis, cùm præſtatur.* *Reip. Princeps ſeruit.*

IN CAP. VIII.

De Regno Virtute firmando.

Lib. vi.

ILLE reip. ſtatus optabilis.] *Partem hîc magis Polybianæ ſententiæ, quàm ipſam expreßi. Atqui digna adſcribi.* Ἐγὼ γὰρ οἶμαι δύο ἀρχὰς εἶναι πάσης πολιτείας, δι' ὧν αἱρετὰς ἢ φευκτὰς συμβαίνει γίνεσθαι τάς τε δυνάμεις αὐτῶν καὶ τὰς συστάσεις. αὗται δ' εἰσὶν ἔθη, καὶ νόμοι· τὰ μὲν αἱρετά, τούς τε κατ' ἰδίαν βίους τῶν ἀνθρώπων ὁσίους ἀποτελεῖ καὶ σώφρονας, τό, τε κοινὸν ἦθος τῆς πόλεως ἥμερον ἀπεργάζεται, καὶ δίκαιον. τὰ δὲ φευκτά, τοὐναντίον. Pag. 45.

IN CAP. IX.

De Imitatione & aſpectu ciuium in Principem.

Apud Caſſiod. III. Var epiſt. XII. IIII. De Legib.

QVALES in rep. Principes, tales ciues.] *Theodericus rex Gothorum ad Senatum populumq; Rom.* Facilius eſt errare naturam, quàm diſſimilem ſui Princeps poſſit rempublicam formare. *Plato etiam exertè:* Μηδεὶς ἡμᾶς πειθέτω, ὦ φίλοι, ἄλλῃ θᾶττον καὶ ῥᾷον μεταβάλλειν ἄν ποτε πόλιν τοὺς νόμους, ἢ τῇ τῶν δυναστευόντων ἡγεμονίᾳ. μηδὲ νῦν γε ἄλλῃ γίγνεσθαι, μηδ' αὖθις ποτὲ γενήσεσθαι: Nemo nobis perſuadeat, ô amici, vllâ ratione citiùs aut faciliùs ciuitatem leges moresque immutare, quàm Principum exemplo præeunte: neque aliter nunc eſſe, nec in poſterum vmquam futurum. *Vt igitur regulam oportet rectam eſſe, ad quam cetera adæquantur: ſic meritò Principem, ad quem alij diriguntur.* Pag. 46. *Principem ſubditi æmulantur.*

IN CAP. X.
De Iustitiâ necessariâ regnis.

PAG 47. *Iuliæ turpe dictum:* LICET, si libet.] *Iuliæ Augustæ dictum est, priuignum suum ad stuprum inuitātis. & addidit amplius:* An nescis te Imperatorem esse, & leges dare, non accipere? *Scilicet, vt Velleius ait*, magnitudinē fortunæ suæ peccandi licentiâ metiuntur, quidquid liberet pro licito iudicantes. *Ammianus obscuriùs, sed hoc ipsum dixit:* Nulla vacat quæstio prauitatum apud eos, qui quod volunt, maximas putāt esse virtutes. Lib. XXVII *Ab hoc fonte Persarum iudicum illa responsio Cambysi*, roganti num qua lex permitteret nuptias cum sorore? illi negarunt talem se inuenire, sed quamdam aliam quâ liceat Persarum regi facere quidquid libeat. *Aequè turpis & perniciosa illa Anaxarchi adulatio. qui, cùm Alexander lamentaretur ob Clytum interfectum, nec solatia admitteret: dixit,* Ignorare illum, cur veteres sapientes Iustitiam adsestricem Ioui fecerunt. nimirum, quia quidquid à Ioue decretum, id iure quoque factum sit. *Anaxarchi tales, sed occulti, vtinam non hodie apud imperantes!*

Anaxarchi perniciosum. — Apud Arrian. De reb. Alexā. Lib. IV. & Plut. in Alex.

IN CAP. XI.
De Iustitiæ administratione.

PAG 49. *Ius possit debeatq; Princeps interdum dicere.* CAVSSAS reosque audiat.] *Ipséne? an per alios? Vtrumque: & hoc magis. Certè quin ipse quoque interdum Iustitiæ illud munus in publico vtiliter ac decorè obeat, non puto ambigendum. Veteres Imperatores ac Reges fecere: & Caroli etiam Magni Constitutio hæc legitur.* Hoc missi nostri notum faciant Comitibus & populo, quòd nos in omni hebdomadâ vnum diem ad caussas audiendas sedere volumus. Populo autem dicatur, vt caueat de aliis caussis ad nos reclamare, nisi de quibus aut missi nostri, aut Comites, eis iustitiam facere noluerint. *Vbi finem etiam huius consilij vides. nempe vt per supremum illum iudicem, ius sicubi labat, corrigatur, firmetur.*

PAG. 50. *Leges & lites recidendæ.* Medeatur noster Princeps.] *Vtinam, vtinam! Ludouico Galliarum regi* XI. *hoc propositum: & caussidicina illa, vera tabes Galliæ, nunc non esset, si ille pauculos annos fuisset. Exoriatur alius, & efficiat vt* tandem viperæ istæ sibilare desistant. Comin. cap. CXXV. Apud Flor. lib. IIII. cap. vlt.

IN CAP. XIV.
De Fide.

PAG. 54. *Fides pro deâ.* IN Capitolio vicinam Iouis opt. max. esse voluerunt.] *Credo hanc eādem mentem esse in Liuianis verbis:* Apud quos *(Romanos)* Lib. IX. in Orat Posthumij.

manos) iuxta diuinas religiones Fides humana colitur. *Et profectò sanctitas quædam in ipsâ fide. Scytharum legati ad Alexandrum,* Curt. VII. *pulchrè :* Iurando gratiam Scythas sancire, ne credideris. Colendo fidem, iurant. Græcorum ista cautio est, qui acta consignant, & deos inuocant : nos religionem in ipsâ fide nouimus. Qui non reuerentur homines, fallent deos.

IN CAP. XV.
De Modestiâ.

IN alto positum non alta sapere, difficile est.] *Certè difficile. &* magnę felicitatis est, à felicitate non vinci. *Vt quiuis haud facilè multum vini fert: non item abundantem fortunam. Da mihi circumspectißimum regem : tamen* inter *tot* obsequia fortunæ, non satis cauta mortalitas est. *Natura, educatio, adulatio deprauant.* PAG. 55. Augustin. *Proni ad superbiam reges.* Curtius VIII.

Non minùs hominem se, quàm hominibus præesse, cogitet.] *Hoc primum remedium & cautio à Fastu, se cogitare. Externa illa omnia sunt quæ te inflant ; æstimari debes à teipso. Illa abeunt, veniunt: tu quid es, nisi vile infirmumq; corpus? Vide non quid in te magnum habeas, sed quid tuum. Saladinus, Christianorum olim terror, qui Syriam, Aegyptum, & Africæ bonam partē subegit, morti iam vicinus, in cogitationem hanc seriò descendit: & solam interiorem tunicam, pro omni pompâ funebri, in hastâ sublimem ferri iußit, cùm acclamatione,* Hoc vnum ex domitore Orientis restare. *O virum illâ & maiore fortunâ dignum, qui tam benè eam cepit! Nihil hîc proprium aut tuū. corona, sceptrum, & omnia hæc ad quæ stupemus, à Deo sunt : & ne auferat, tu ad eum refer. Thymoleon, magnus laudatusq; dux, qui Dionysium Siciliâ eiecit, & in illustri gloriâ vixit, exemplo hîc tibi esto. de quo Probus :* Nihil vmquam neque insolens, neque gloriosum ex ore eius exiit. Qui quidē cùm suas laudes audiret prædicari, numquam aliud dixit, quàm se in eâ re maximas diis gratias agere atque habere, quòd cùm Siciliam recreare constituissent, tum se potissimùm ducem esse voluissent. *Nihil potest magis sapienter, magis Christianè.* PAG. 56. *In eam remedium, cognitio sui.* *Saladini præclarum factum.* *Thymoleontis modestia.* In Thym.

Magnas arbores diu crescere, vnâ horâ exstirpari.] *Remediū alterū, cogitare Superbiæ aßiduam comitē, Deiectionem, & Pœnam.* *Superbiæ depreßio adhæret.*

Seneca Herc. Fur.

> Dominare tumidus, spiritus altos gere,
> Sequitur superbos vltor à tergo Deus.

Laërt. in Chilone. *Nihil altum ille, præter se, vult. eiq; proprium,* τὰ μὲν ὑψηλὰ ταπεινοῦν, τὰ δὲ ταπεινὰ ὑψοῦν : erecta deiicere, deiecta erigere.

Vidi cruentos carcere includi duces.] *Remedium tertium, à fortunâ variâ nimis & incertâ. Hodie magnus es? cras alius, aut nullus.* *Varia & miseranda sors regum.*

nullus. Iugurtham in carcere, Perseum in custodiâ obiisse scimus: & patrum memoriâ, quàm illustre exemplum Tomambais est! Ille Aegypti Africæq; Sultanus, in veteri & felicissimo regno, non solùm eo subitò exuitur; sed & vitâ. Arbiter paulloantè vitæ necisq; gentium, in vrbe suâ principe, mulo vicatim per ludibrium circumductus, infami laqueo, & manu carnificis, strangulatus est. Quid sub idem illud æui, Attabalipa in nouo orbe magnus Rex, nónne in carcere, post infinitam vim auri quasi pro vitâ extortam, amisit & vitam? In eodem tractu, rex regum Mexicanus, nec vsitatâ quidem morte obiit, lento igne per summum cruciatum vstulatus. Quæ tam tragica exẽpla meritissimò verbis Senecæ concludo: Quod regnum est, cui non parata sit ruina & proculcatio, & dominus, & carnifex? Nec magnis ista interuallis diuisa: sed horæ momentum interest inter solium, & aliena genua.

Tomambais exitus. — *Attabalipa.* — *Quahutimoci.* — De Tranquil. Animi, cap. XI.

Oratio pressa.] *Vt moneta illa optima, quæ pretij plurimum habet in paruâ mole: sic sermo, qui sensus. Quid visurus sim, nescio. sed verbosos valdè & vnà sapientes, nondum ego vidi. Cæterùm hæc Breuitas imprimis decet Principem. Tacitus de Galbâ:* Imperatoriâ, *inquit*, breuitate adoptari à se Pisonem pronunciat. *Caussa apud Demetrium Phalereum hæc:* Nam præcepta & iussiones, quæ Principi conueniunt, breuibus verbis formantur; preces autem, quę humilioribus, verbosæ & longæ esse debent.

Breuis sermo optimus. — I. Hist.

In Cultu ne exuberet.] *Iuliani Imperatoris familiare dictum fuit:* Turpe esse sapienti, cùm animum habeat, captare laudes ex corpore. *Et sanè viri magni, incuriosi rerum istarum leuium. Carolus noster Quintus in veste restrictus. Ludouicus* XI. *cultu corporis neminem familiarium anteiuit. Iulius Agricola (ita scribit de eo Tacitus)* cultu modicus; sermone facilis; adeò vt plerique quibus magnos viros per ambitionem æstimare mos est, viso aspectoque Agricolâ, quærerent famam, pauci interpretarentur. *Sic de Annibale Liuius:* Vestitus nihil inter æquales excellens, arma atq; equi conspiciebantur. *Et quid exemplis opus? vno verbo, plerique illi veteres* ἁπλῶς ἑαυτῶν εἶχον, οὐκ ἀπὸ σκευῆς, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς ψυχῆς βασιλεῖς ὄντες, καὶ τὰ ἔνδον τοῦ πλήθους διέφερον, τὰ δὲ ἐκτὸς ὅμοιοι τοῖς ἀγελαίοις ἐφαίνοντο. leuiter & sine curâ seipsos habuerunt, non ab apparatu, sed ab animo reges; & introrsùm à plebe differebant, extrorsùm vel gregariis similes videbantur. *Ego Græcorum Imperatores (imagines enim exstant) sine risu non aspicio, in purpurâ: in auro, in gemmis, & à capite ad calcem non regiè, sed muliebriter cultos.*

Vestis, & hæc talia, negligẽda. — Ammian. lib. XXV. — In Agric. — Synes. Orat. de Regno.

PAG. 57. Munditias mulieribus conuenire.] *Ideò Hesiodus quoque monet:*

Μηδὲ

11. Oper. & dier.

Μηδὲ γυναικείῳ λουτρῷ χρόα φαιδρύνεσθαι
Ἀνέρα.
Nec muliebri ſe comptu lotuque polito
Vir quiſquam.

Nec aliter de externâ omni ſpecie cenſeo.] *Vt in comitatu, in victu, in omni tuâ vitâ quàm minimum ſit Tragœdiæ & pompæ. Cari Imperatoris illuſtre exemplum non omittẽdum, quia nec vulgatum. Syneſius ita narrat. (Carino tamen adtribuit, per errorem, vti opinor: quia * Carus res in Perſas geſſit, Carinus contrà mollis, deſes, & nullâ expeditione nobilis.) ſed is ita narrat.* Bellum inferebat Perſis, & iam ad Armeniorum limites peruenerat. Illîc militem curare corpus, & cibum è ſuo commeatu capere iuſſit, mox ex hoſtico (Parthorum agros oſtendebat) petendũ. Dum id agunt, ecce hoſtium legatos, qui aduenîunt. Atque illi opinabantur futurum primò, vt ad Proceres quoſdam aulicos deducerentur: deinde dierum aliquot interuallo, ad Imperatorem. Atqui inciderant caſu in ipſum iam cænantem. Circumſtabat frequens miles, ſed auro aut argento nihil cultus. Ipſe veſte puniceâ indutus, iacebat in herbâ. Cibus erat, vetus aliquod nigrum pulmentarium: & in eo fruſtula quædam ſalſæ ſuillæ carnis. Cùm autem legatos vidiſſet, nihil turbatum aiunt, nec quidquam immutaſſe, ſed vocaſſe ad ſe vltrò, & dixiſſe, Scire quòd ad ſe veniſſent. nam Carum hunc ipſum eſſe. Iubere igitur vt renuncient iuueni ſuo Regi, niſi reſipiſcat, futurum vt intra vnam Lunam omnis eorum ſilua & omnis ager, magis nuda & læuia ſint, quàm Cari ipſum caput. & ſimul cum dicto pileum ſuſtulit, & caput oſtendit tam glabrum quàm galea eius quæ adiacebat. Et ſi quidem appeterent, iuſſit manum in ollam mittere: ſin minùs, ſtatim abire, & extra Romana præſidia eſſe, tamquam legatione omni iam defunctos. *Ita me Deus amet, hæc virum olent, imò heroëm.*

Nimia & affectata pompa ſpernenda.

*Vide Vopiſcum & Eutrop.

Orat. de Regno.

De Caro narratio amœna.

IN CAP. XVI.

De Maieſtate.

TRISTITIAM & arrogantiam exuas.] *Quæ duo imperitè nonnulli adſumunt, quaſi conciliandæ Maieſtati. Plutarchus hos tales taxat.* Qui mentem non habent, Reges & Principes, *inquit*, imitantur imperitos ſtatuarios, qui exiſtimant coloſſos ſuos magnos & venuſtos futuros, ſi tibiis quammaximè diductis, & inflatos, & hiantes fecerint: ſic iſti grauitate vocis, & toruitate aſpectus, & morum aſperitate, & inſociabili quadam vitâ, dignitatem & maieſtatem imperantium exprimere ſe cenſent.

PAG. 57.

Externa ſuperbia non ad Maieſtatem.

In Comment. ad Princip. indoct.

Viles,

Pag. 58. *Nimia comitas haud bona. Periclis institutum.*

Viles plerumque, qui nimiùm ciuiles.] *Omnino abstractione quadam opus iis qui gubernant, & ne nimis vulgo se vulgent. Pericles sciuit: qui anteà familiaris maximè & comis, simul remp. attigit, ab omni cœtu amicorum & conuiuiis se abiunxit, vitæ genere quodam subducto, & planè mutato. Caussam Plutarchus adiungit.* Δειναὶ γὰρ, *ait*, αἱ φιλοφροσύναι παντὸς ὄγκου περιγενέσθαι, καὶ δυσφύλακτον ἐν συνηθείᾳ, τὸ πρὸς δόξαν σεμνόν: Comitas enim facilè fastum omnem atterit, & in familiari consuetudine ægrè custodias illud opinionis de te augustum. In Pericle.

IN CAP. XVII.
De variis Virtutibus decoris Principi.

Pag. 59. *Ne regant fœminæ. Interdum suadeant. Isabellæ reginæ laus.*

NEc tamen coniugum imperiis obnoxius.] *Nam* quod subsidium in eo, *vt inquit Tacitus*, qui à fœminâ regatur? *Cui tamen humili & seruili vitio plerumque feroces & militares gentes obnoxias esse, Aristoteles notauit: & hodie nos videmus. Sed vt imperia mulierum, ita consilia non semper damno. Vtiliter sæpè eas Princeps audiet: præsertim si qua à naturâ paullò magis facta ad prudentiam & virtutē. An Augustum pœnituit, Liuiam suam audiisse? Ferdinandum Hispaniæ regem, Isabellam? cui fœminæ Consaluum, Canarias, Nouum orbem, eiectos Mauros, & hanc magnitudinē suam Hispania in parte debet. Maritum enim suū, etsi à se virum magnum, tamen haud æquè altum aut splendidum, ad illustria illa facta impellebat leniter ac ducebat. At in vitâ priuatâ, eadem mirifica. Vino ætatem abstinuit. artibus litterisq; ita amica, vt sermonem Latinum, ætate iam grandior didicerit, & auctores librosq; intellegere atq; interpretari potuerit. In fortunâ & in moribus infracta; atq; etiam in partu sic magnanima, vt emitteret vix vocem. Rarum heroinæ exemplum, & cum veteri omni æuo comparandum.*

Lib. XIII. Annal. — Li. II. Polit. c. VIII.

Magni Principes in conuitia fortes. Ramirus alter.

Conuitia si irascare, agnita videntur: spreta, exolescunt.] *Spreuit sanè Augustus. qui cùm audiret Aelianum quemdam malè de se opinari solere:* Faciam, *inquit*, sciat Ælianus & me linguam habere. *Animosè item Philippus Macedo, suadentibus amicis, maledicum hominem in exilium mitteret:* Minimè sis, *inquit*, ne vagus & erro, apud plures de nobis malè loquatur. *Plura & obuia talia exempla. sed cauete tamen vos caniculæ: quia non omnes Augusti sunt aut Philippi. Ramirus Hispanorum rex mirè probus fuit & in moribus simplex: ob eam rem cùm irrisui Aulicis esset, & dicteriis identidem peteretur, ad extremum exarsit, & vndecim viros nobiles ad se vocatos, in Oscâ vrbe gladio percuti iussit: addito dicto,* * Nescit vulpecula cum quo ludat. *Reipsâ scilicet ostendit periculosum valdè,* τὸ λέοντα νύττειν, leonem vellicare.

Sueton. August. cap. LI. — Plut. in Apophth. — Roder. Sāct. Hist. Part. III.

* Non sabe la volpeja con quien trobeja.

Doctri-

Doctrinam nonnihil ad hunc finem promoue.] *Iure mo-*
Lib. I. Epist. LXXIII. *neo. nam, vt Symmachus ait*, scimus bonas artes honore nutriri, atque hoc specimen esse florentis reip. vt disciplinarum professoribus præmia opulenta pendantur. *Sed tamen voculam*, Nonnihil, *de industriâ addidi: quia vt tollere eas noxium; ita calidè nimis promouere.* *Litteræ promouendæ. Sed cum modo. Malè, qui tollunt.*
Zonar. in Annal. *Iustinianus* τὰς τυπωθείσας ἀνέκαθεν ἐν ἑκάστῃ τῶν πόλεων δίδοσθαι σιτήσεις τοῖς ἐν αὐταῖς διδασκάλοις τῶν λογικῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ὑποθήκαις τοῦ ἐπάρχου ἐξέκοψε. καὶ οὕτως τῶν ἐν ταῖς πόλεσι διδασκαλείων ἐσχολακότων ἀγροικία τῶν ἐν αὐταῖς κατεκράτησε: antiquitus constitutas, in quoque opido annonas, professoribus bonarum artium dandas, de consilio Præfecti sui sustulit. atque ita frigentibus passim per opida Scholis, rusticitas & barbaria occupauit inhabitantes. *Mala hæc securis quam Thrax Imperator iniecit: sed illi quoque occultè noxij, qui effusè nimis promouerũt. Nam otium & mollitiem nullâ re faciliùs aut honestiùs in animos irrepere, quàm viâ hac litterarum, omnino est fatendum. Atqui robur & virtus non sunt, vbi illa. Vt catuli ad venandum inepti, qui saltare & eiusmodi delicias docti: sic ad virilia exercitia parùm apti, ciues nimis exculti. Franciscum regem primum, & Leonem decimum, qui auidè litteras excitârunt, in cælum tollimus. Si propositum spectamus, meritò; si finem & successum, ambigo. quia reuerà alter Galliam suam, alter Italiam, cultiorem amænioremq; reddidit, sed vnà & molliorem. Quid bonæ spei reliquum, vbi etiam fæminæ paßim in libris & litteris? atqui cò ventum. Mihi Spartani illi probi,* *Malè, qui nimis vulgant. Virtus resoluitur.*
Plut. in Lycurg. *qui* γράμματα μὲν ἕνεκα τῆς χρείας ἐμάνθανον. ἡ δ' ἄλλη παιδεία, πρὸς τὸ ἄρχεσθαι καλῶς ἐγίνετο, καὶ καρτερεῖν πονοῦντα, καὶ νικᾶν μαχόμενον: Litteras ad vsum saltem discebant. reliqua omnis disciplina erat vt pulchrè parêrent, vt labores perferrent, vt in pugnâ vincerent. *Et à Principe meo in suis ciuibus id seruari, suadeam valdè. Non nimis, non omnes, studiis se applicent. sed Nobilitas tamen maximè: quia* patres valere decet consilio, populo superuacanea est calliditas. *Vsurpanda ad vsum. Et inprimis à Nobilibus.*
Sallust. ad Cæs.

e IVSTI

IVSTI LIPSI
AD III. LIB.
POLITICORVM
NOTÆ.

IN CAPVT I.
De Prudentiæ necessitate.

Pag. 61. *Difficile gubernare.*

NVLLVM animal morosius, nullum maiori arte tractandum.] *Inde Liuianum hoc effatum:* Excellentibus ingeniis citiùs defuerit ars, quâ ciuem regant, quàm quâ hostem superent. Lib. II.

Mens vna sapiens plurium vincit manus.] *Hoc Vlysses ille apud sapientissimum vatem voluit, cùm Mineruam (id est Prudentiam) sic affatur:*

Αἴκέ μοι ὡς μεμαῦια παρασταίης γλαυκῶπι, Odyss. N.
Καίκε τριηκοσίοισιν ἐγὼν ἄνδρεσσι μαχοίμην
Σὺν σοὶ, πότνια θεὰ, ὅτε μοι πρόφρασσ' ἐπαρήγοις:
Atqui ego, si mihi sic adsistas cæsia diua,
Vel tercentum contra homines concurrere pugnâ
Ausim, te fretus comite, ô dea, & adiutrice.

IN CAP. II.
De duplici Prudentiâ.

Pag. 62. *Viri celebres & sapientes in domo Principis decori.*

PRINCEPS sapiens, sapientium commercio.] *Cominæus:* Nullum maius indicium bonæ mentis Princeps potest ostendere, quàm vt adiungat sibi & familiariter vtatur viros virtute & famâ celebres. Nam omnes statim iudicabunt eum talem esse, quales ij qui apud illum. (Cap. XIX. III.) *Hoc fine vtile, non tantùm in consilio, sed etiam in contubernio quosdam habere*, insigni tranquillitate vitæ, nullis reip. negotiis permixtos. *Nam aliena hæc fama valdè ad tuã famam. Ita Alexandro Callisthenem, Scipioni Panætium & Polybium, Augusto Areum & Athenodorum, aliis alios adhæsisse scimus, priuatim magis ornamenta quàm publicè adiumenta.* (Tacit. IV. Ann.)

IN CAP. III.
De Adiutoribus Principis.

SED quî parabis? iudicij hîc res est.] *Imò res etiam aliqua* PAG. 63.
Industriæ. Nam iamantè præparari quidam possunt, vt fiãt apti. *A pueris*
Turcarum Princeps à pueritiâ instituit, pacis aut belli futuros ad- *quidam*
ministros. & Germanorum proceres Alumnos quosdam (ita appel- *formandi*
lant) suo sumptu educant, in eumdem vsum. Quid si imitetur Prin- *ad remp.*
ceps, & selecta quædam ingenia à teneris formari curet ad res Ci-
uiles? laudem. Apud Macedones quid seruatum, Q. Curtij ver-
Lib. VIII. *bis dicam.* Mos erat Principibus Macedonum, adultos liberos regi- *Macedonũ*
bus tradere, ad munia haud multum seruilibus ministeriis abhor- *ritus.*
rentia. Excubabant seruatis noctium vicibus proximi foribus eius ædis, in quâ rex acquiescebat. Ij actos ab agasonibus equos, cùm rex ascensurus esset, admouebant: comitabanturque & venantem, & in prœliis, omnibus artibus studiorum liberalium exculti. Præcipuus honos habebatur, quòd licebat sedentibus vesci cum rege. Castigandi eos verberibus, nullius potestas præter ipsum erat. Hæc cohors, velut Seminarium Ducum Præfectorumque apud Macedonas fuit. hinc habuêre posteri reges, quorum stirpi post multas ætates Romani opes ademerunt.

IN CAP. IV.
De Consiliariis.

OPTIMVM quemque fidelissimum puta.] *Rex Salomon* PAG. 64.
(cuius scripta diuinæ humanæq; Sapientiæ plenissima, vti & *Salomonis*
Prouerb. cap. XII. *Syrachidæ, vnicè tibi commendo.) paucis verbis:* Consilia impio- *scripta planè diuina.*
rum fraudulenta. *Excludo autem ab hac probitate etiam eos, qui* *Decoctores*
rem suam priuatim malè gesserunt, conturbatores aut decoctores. *non apti ad*
Ca. XVIII. *Basilius Imp. ad filium:* Συμβούλοις δὲ χρῶ τοῖς καλῶς περὶ τῶν οἰκείων *Consilia.*
βουλευσαμένοις καὶ διοικήσασιν, ἀλλὰ μὴ τοῖς κακῶς ἐξ ἀβουλίας τὰ ἑαυτῶν οἰκονομήσασιν. ὁ γὰρ κακῶς περὶ τὰ οἰκεῖα διατεθεὶς, οὐδέποτε καλῶς βουλεύσεται περὶ τῶν ἀλλοτρίων: Consiliariis vtere iis, qui rebus propriis benè consuluerunt, recteque eas administrârunt, non autem qui per imprudentiam malè. Nam qui suis rebus malè prospexerit, numquam ille benè consuluerit alienis.

Morum animorumque prouinciæ gnaros.] *Etiam linguæ:* *Consiliarij*
si tamen sermo diuersus, in locis qui tibi pârent. Nam isti qui per *linguarum*
interpretem accipiunt omnia aut reddunt, nec tam grati nec tam *periti sint.*
idonei ad agendum. ac multa necessariò eos fallunt.

Non exteros temerè, non aduenas.] *Nota Princeps. nam hîc* *Consiliarij*
peccamus. Vt vulgò remedia quædam ab Afris aut Indis petita æsti- *exteri mali.*

mamus: sic plerumque externa ingenia præferuntur internis. At non oportet. Primùm, quia ab hac re turbæ. Indigenæ haud facilè concoquunt, in suâ rep. plus aliquid credi aut tribui alienis. Inde liuor, questus, & auersio quædam animorum. Secundò, quia rarò illi, morum, ingeniorum, & totius reip. periti. Plato autem breuiter & rectè dixit: Εἰδότες περὶ ἑκάστου ἡ συμβουλή: Consilium eius est, qui rei cuiusque peritus. *Quod idem alibi diffusiùs:* περὶ παντὸς μία ἀρχὴ τοῖς μέλλουσι καλῶς βουλεύεσθαι, εἰδέναι περὶ οὗ ἂν ᾖ ἡ βουλή, ἢ ἅπαντος ἁμαρτάνειν ἀνάγκη: In omni re consulendi principium, nosse id de quo consilium institutum: aut totâ viâ aberrare necessum est. *Tertiò, quia etiamsi iis peritia, vix tamen affectus aut fides. Quî potest in alienam rempublicam? in quâ semper illud cogitent:* Mihi istic nec seritur, nec metitur. *Itaque ad commodum suum, aut arbitrium Principis, videbis pleraque ab iis referri. Quartò & vltimò, quia vsu compertum, consilia externa ferè esse infausta. Alexander malè audire cœpit, cùm Persas audiit: Romani labi, cùm Græcos & exteros: noster Carolus Audax, (ne plura cumulem) cui ruinam suam nisi Campobacchio debet? Effatum hoc habe. Vt in quam domum vespillones veniunt, signum est funeris: sic reip. labentis, ad quam fulciendam adhibentur peregrini. Quod tamen ita intellego, si multi. nam vt vnus aut alter interdum, fide aut ingenio valdè cognitus, haud pertinaciter damnem.*

Turbant statum — *Imperiti eius sunt.* — *Non amãt eum aut curant.* — *Infelices sunt.* — *Ruit respublica, quam ij sustinent.* — Alcib. I. — In Phædro. — Plaut. Epid.

PAG. 64. Item senes.] *Qui tales non annis magis, quàm moribus. Nam* in quibusdam, *vt ait Seneca,* non pueritia, sed, quod est grauius, puerilitas remanet.

Quales moribus quoque æstimandi. — Epist. IV.

Consilia senum, hastas iuuenum esse.] *Pindari dictum est, vti è Plutarchi Lycurgo videbis. cui hoc Aristotelæum velut interpretamentum adde:* ἡ μὲν δύναμις ἐν νεωτέροις, ἡ δὲ φρόνησις ἐν πρεσβυτέροις ἐστί: Vires in iuuenibus, Prudentia est in senibus. *Iuuenes autem non solùm à consiliis, sed omnino à rep. amouendi, caussâ duplici. Primùm, quia Temeritas & calor in iis. Atqui* cùm ad gubernacula reip. temerarij atque audaces homines accedunt, maxima ac miserrima naufragia fiunt. *Deinde, quia non cadit in ætatem eam Auctoritas: quæ tamen ad iubendum suadendumq; plurimùm valet. Opinio sæpè de aliquo, plebem magis mouet, quàm res aut ratio ipsa. Solon igitur iure vetuit* τὸ σφόδρα νέον μήτε ἄρχειν, μήτε ξυμβουλεύειν, εἰ καὶ ἄριστα δοκοίη γνώμης ἔχειν: valdè iuuenem neque magistratum gerere, neque consulere, etiam si optimè à mente constitutus esse videretur. *Rei etiam Romanæ grande olim fulcrum, Annariæ leges: quas malè amissas bonus sapiensq; Princeps reuocabit.*

Iuuenes inepti ad remp. — *Caussâ vnâ.* — *Caussâ alterâ.* — *Solon eos omnino arcuit.* — *Annales leges vtilissimæ.* — VII. Polit. cap. IX. — Cic. de Senect. — Iuncus apud Stob.

Fortunâ variâ exercitos.] *Nam qui assiduè in rebus prosperis & lætis, quid sapiat?* Non temerè aduersa casuum reputat, quem Fortu-

Felices vix sapiunt. — Liuius XXX.

Fortuna numquam decepit. *At qui aliam eam expertus est, magis ille ad Modestiam factus & Cautionem, præcipuas Prudentiæ partes. Pindarus rectè:* *Magis qui aliquando adflicti.*

— ὁ πονήσαις δὲ νόῳ
Καὶ προμάθειαν φέρει:
— Qui mente laborauit,
Prudentiam inde aufert.

Ann. XII. *Tacitus item de Caractaco,* Quem multa ambigua, multa prospera extulerant, vt ceteros Britannorum Imperatores præmineret. *Annibal de se, ad Antiochum:* Hæc suadeo. qui vt non omnis peritissimus sum belli, cum Romanis certè bellare bonis malisque meis didici. *Nec solùm consiliarij, sed ipsi Principes optimi & prudentissimi, qui aliquando in aduersâ sorte. Carolus* V. *Galliarum rex mirâ sapientiâ fuit, atque adeò cognomen id etiam tulit: sed quem Fortuna à teneris annis magis iactauit? Patrem suum Iohannem capi abducique vidit, & regnum penè totum occupari ab Anglis. Ludouicus* XI. *planè callidus. sed ille quoque nonne per annos sex à patre & patriâ profugus, apud Philippum Ducem Burgundiæ egit, quid nisi exsul? Emanuel Allobrogum nuper Princeps, in eâdem hac classe. Verissimum igitur Græcorum verbum:* *Ἐξ ὧν ἔπαθες, ἔμαθες: *& Miseria Prudentiæ bona mater.*

(Left margin: Liu. XXXV.) (Right margin: *Principes tales, optimi. Carolus* V. *Sapiens. Ludouicus* XI. *callidus. Emanuel cautus.* * A quibus læsus, ab his doctus.)

Quod satis sit, acutos.] *Profectò mali & inepti, qui nimis. Disputare & sermocinari magis, quàm suadere possunt: & tempus sæpè terunt, milium, quod dicitur terebrando. Tu scito, caput omne consilij esse, non in acumine, aut sermonum rationumq; copiâ, sed in directâ quâdam iudicij normâ. Ea autem plerumque his acriculis abest. Machiauellum vide. quid eo acutius? at parũ bonus aut felix ille Cæsari Borgiæ Consiliarius, quidquid excuset se & fatum accuset. Vide Clementem* VII. *Pontificem. miram ei ingenij vim omnes tribuunt: sed in actionibus consiliisque quàm infelix, Roma scit & nunc etiam dolet. In populis ipsis hoc notabis. Quis nescit Athenienses ante Spartanos, Florentinos ante Venetos, ingenio & acrimoniâ fuisse? meliùs tamen constantiusq; hos rempub. suã direxisse omnes videmus. Caussæ huius rei tres. Prima, quam in Textu libaui. quòd velocia ista ingenia semper mouent aliquid, & nec quieta, quieta sinunt. Altera quòd in multiplici inuentione & rationum copiâ plerumque natant, & ægrè expediunt aliquid cui insistant. Tertia, quòd ea sibi proponunt quæ non sunt, non erunt; & mentem consiliaq; aduersarij æstimant à subtili suâ mente. Atqui ille sæpè stipes: nec quidquam tutius (obiter moneo) quàm de consiliis eius, ex ipsius indole moribusq; iudicare, aut eorum qui apud illum magni. Sed aliquis hîc quærat. Quid ergo? subtiles quoniam damnas,*

(Right margin: *Nimis ingeniosi, mali suasores. Exempla. Rationes item tres. An litterati apti ad Consilia?*)

etiámne litteratos? Haud prorſus. Ego verò libenter eos in Conſilium admitto, ſed qui non ſint hoc tantùm. Nam qui ſolâ & nudâ iſtâ cognitione litterarum ſe iactant, valdè repello. Conſtantius Imperator Conſtantini F. me quidẽ iudice, valdè hîc peccauit: qui, vt ait Zonaras, μηδένα τῇ γερουσίᾳ συνέταξε, ὃς παιδείας μὴ μετείληχεν, οὐδὲ ἠσκηκὼς πρὸς τὸ λέγειν, καὶ ἤδει γράφειν ἐμμέτρως τε καὶ πεζῶς: neminem in Senatum allêgit, niſi eruditum, quique ſe ad dicendũ exercuiſſet, & ſciret ſcribere vinctâ oratione & ſolutâ. *Nimis tribuit noſtro generi: nec vel doctiſſimi ſemper ad remp. apti. Neceſſum eſt adſint aliæ illæ dotes, de quibus in hoc Capite monemus. Quas ſi adferunt: ô magnos tunc, & Principi optandos! Nam* deſiderabilis eruditio litterarum, quæ naturam laudabilem eximiè reddit ornatam. Ibi prudens inuenit, vnde ſapientior fiat: ibi bellator reperit, vnde animi virtute roboretur: inde Princeps accipit, quemadmodum populos ſub æqualitate componat. Nec aliqua in mundo poteſt eſſe fortuna, quam litterarum non augeat glorioſa notitia. *De his talibus ipſa Sapientia loquitur:* Ego Sapientia habito in conſilio, & eruditis interſum cogitationibus.

Per ſe, non nimis. — *Benè, ſi dotibus aliis mixti.* — *Laudatio vera doctrinæ.*

In Conſtant. — Caſsiod. Var. lib. x. epiſt. III. — Prouerb. VIII.

IN CAP. V.
De ratione conſulendi.

CONSILIORVM gubernaculum, Lex diuina.] *Apparet ergo meritò Conſiliis intereſſe debere viros ſacros religioſosq́; id eſt, legis eius peritos. Tamen alij abnuunt, & indecôram atq; inutilem cenſent hanc mixturam. Nicephorus Gregoras inter hos videtur.* Οὐ γὰρ, *inquit,* θεωρία πνευματικὴ καὶ πρᾶξις πολιτικὴ, ὡς τὰ πολλὰ, συνεῖναι πεφύκασι: Non enim Spiritalis contemplatio, & Ciuilis adminiſtratio, vt plurimum, inter ſe iungũtur. *Et Syneſius Cyrenenſis Epiſcopus multo apertiùs:* Πολιτικὴν ἀρετὴν ἱερωσύνῃ συνάπτειν, τὸ κλώθειν ἐστὶ τὰ ἀσύγκλωστα: Ciuilem virtutem iungere cum ſacerdotio velle, eſt miſcere omnino non miſcenda. *Ac plura & diffusè in eam rem ibi ſcribit. Quid ergo nos? cum veniâ ſic cenſemus. Intereſſe eos poſſe, imò & debere: ſed rarenter. tunc videlicet, cùm de rebus planè ſeriis grauibusq́; agitur, & quæ tangunt vniuerſum ſtatum. Nam tunc ſanè quidni audiantur? ſiue vt robur & auctoritatẽ bonæ ſententiæ adferant, ſiue vt reprimant coërceántque in aliam ruentes. Nam quamquam illi rerum Ciuilium propriè non periti: tamen ſæpè etiam in iſtis ſaluberrimè conſulunt, & Syrachides non falsò ſcripſit:* Anima viri ſancti enunciat aliquãdo vera, quàm ſeptem circũſpectores ſedentes in excelſo. *At ſemper tamen eos & aſſiduè, etiã rebus conſiliisq́; minoribus adhiberi non probẽ: nec id mihi aut ex illorũ videatur, aut publico vſu. Diſtricti vide-*

Pag. 65. — *An Sacerdotes in Conſiliis?* — *Interdum vtiliter eſſe.* — *Viri ſancti ſupra Prudentes ſæpe ſapiunt.*

Hiſt. III. — Epiſtola LXVII. totâ. — Eccleſ. cap. XXXVII.

videlicet terrenis curis, cælestia illa deseret: nec terrena ipsa (quippe aliud illorum munus) satis commodè aut decorè administrabunt.

Libertatem secundò.] *Magnum in Consiliario atq; vtile munus, vt libera ei lingua. Solon olim rectè:* Συμβούλευε μὴ τὰ ἥδιστα, ἀλλὰ τὰ κάλλιστα: Consule non quæ suauissima, sed quæ optima sint. *Sic oportet. nam rara hæc nimis in Aulis Principum virtus: & vis scire* cuius rei inopiâ laborant magna fastigia? quid omnia possidentibus desit? ille qui verum dicat. *Certamen plerumque adulationis est: & dant se nō magno alicui solùm, sed his qui magni apud magnum. Placentini aut Laudenses ferè hoc totū genus, pauci Veronenses. Inter hos tu esto: & scito liberè te semper cum Rege loqui posse, sed non de Rege. Cum modestiâ tamen: ad quam Hephæstion ille tibi præit apud Curtium:* Libertatis quoque in admonendo *(Alexandrum)* non alius ius habebat: quod tamen ita vsurpabat, vt magis à rege permissum, quàm vindicatum ab eo videretur.

Laert. in Zenone. | *Liberi & veraces cōsiliarij esse debent.*

Seneca VI. De Benef. cap. XXX. | *Rara ea virtus.*

Adulatio regnat.

Temperanda tamen libertas.

Tertiò Constantiam.] *Turpis enim & fœda illa vacillatio sententiam mutantium, & certum signum non certæ mentis. Idq; cùm singulis Consiliariis, tum magis Consiliis, vitandum. ne audiant illud, quod Carolus* V. *Imp. facetè conicere in Germanorum conuentus solet. quos assimilabat viperis: quia (aiebat) vt istæ matres suas tollunt; sic illorum posteriora decreta, priora.*

PAG. 66. | *Mutatio in consiliis turpis.*

Caroli V. iocus.

At non Rigorem.] *Consilia enim ad euentus & tempora accommodanda & sæpè inflectēda sunt: atque, vt Plato ait,* χρὴ ὥσπερ ἐν πτώσει κύβων, πρὸς τὰ πεπτωκότα τίθεσθαι τὰ αὑτοῦ πράγματα, ὅπῃ ὁ λόγος ἐρεῖ βέλτιστ' ἂν ἔχειν, ἀλλὰ μὴ προσπταίσαντας, καθάπερ παῖδας, ἐχομένους τοῦ πληγέντος, ἐν τῷ βοᾶν διατρίβειν: oportet, tamquam in talorum iactu, ad id quod ceciderit res suas aptare, quocumque modo ratio id optimum esse dixerit. non autem, quasi pueros, ipsos quoque cadentes, firmiter eam rem tenere in quam impegeris, & clamando quiritandoque tempus consumere. *Consilia ergo noua pro rebus nouis, aut vbi priora improspera.*

De Rep. lib. X. | *Fas aliquādo mutare consilia.*

Sed cum causâ.

Arte enim & flexu quodam opus sæpè.] *Seneca appositè:* Huc illuc frænis leniter motis flectendus est animus, paucis sui rector optimus. *Plerique enim rectorum rectore alio egent, etsi palàm habere eum spernunt. Callisthenes hîc offendit, qui præter monita magni sui Doctoris, nimis apud Alexandrum abscisus & asper. Quæ debebat dicebat, sed non quomodo debebat. Arriani cautæ sententiæ ego accedo:* καὶ τούτων ἔξω ὅσα ἐς ὕβριν τὴν Ἀλεξάνδρου, καὶ ἐς σκαιότητα τὴν Καλλισθένους φέροντα, οὐδὲν οὐδαμῇ ἐπαινῶ. ἀλλὰ τὸ καθ' αὑτόν γε κοσμίως τίθεσθαι ἐξαρκεῖν φημί, αὔξοντα (ὡς ἀνυστὸν) τὰ βασιλέως πράγματα, ὅτῳ τις ξυνεῖναι οὐκ ἀπηξίωσεν. οὐκοῦν ἀπεικότως δι' ἀπεχθείας

V. De Benef. c. XXV | *Reges leniter regendi.*

Callisthenes præfractus.

Lib. IIII. de reb. Alex.

γενέσθαι

γενέσθαι Ἀλεξάνδρῳ Καλλισθένην τίθεμαι, ἐπὶ τῇ ἀκαίρῳ τε παρρησίᾳ, καὶ ὑπερόγκῳ ἀβελτηρίᾳ: Ego verò nihil eorum, quæ vel ad Alexandri iniuriam, vel ad Callisthenis morositatem pertinent, laudauerim. Sed illud aio & statuo, sufficere vt seipsum modestè habeat geratque, & Regis, quoad fieri potest, negotia promoueat is, quicumque adesse & seruire illi in animum semel induxit. nec immeritò grauem fuisse Alexandro Callisthenem, tum ob intempestiuam libertatem, tum ob superbam stultitiam.

Regibus nō frustrà obnitendum. Quoties necessitas ingrueret, prudenter moderans.] *Præclarum huius Pisonis exemplum, atque omnino imitandum. Plato ad Dionis propinquos:* Ταυτὸν δὲ καὶ περὶ πόλεως αὑτοῦ διανοούμενον χρὴ ζῆν τὸν ἔμφρονα. λέγειν μὲν, εἰ μὴ καλῶς αὐτῷ φαίνοιτο πολιτεύεσθαι, εἰ μέλλοι μήτε ματαίως ἐρεῖν, μήτε ἀποθανεῖσθαι λέγων: Hoc eodem animo erga patriam suam affectum, viuere prudentem virum oportet. Dicere quidem, siquid non rectè administrari ei videatur: *sed eâ lege, si futurum putet vt neque frustrà dicat, neque dicendo vitæ periculum incurrat. Quod tamen ita verum, nisi rex aut regnum periclitetur. Nam tunc nullum discrimen bonum consiliarium teneat, quin clamet. Themistocles illo exemplo, qui olim ad Lacedæmonium*: Feri, sed tamen audi. — Epistola VII. — Plut. in Themist.

Consiliarij taciti sunto. Quintò Silentium.] *Omnino seruandum in Consilio, quod vim habere vis aut vsum. Et seruandū etiam tuâ consulentis caussâ. quia* arduum nimis est, meruisse Principis secretum, vbi siquid cognoscitur, prodi vel ab alio formidatur. *Alexander cùm arcanas quasdam litteras Hephæstioni legisset, detractum annulum ori eius admouit. quisque sibi id factum putet, & simul in Consilium lectus est, os sibi clausum à Principe signatúmque. Persas cogita:* apud quos, *ait Ammianus,* nemo consiliorum est conscius, præter optimates taciturnos & fidos, apud quos silētij quoque colitur numen. *De quibus & Curtius:* More quodam Persarum, arcana regum mirâ celant fide. non metus, non spes elicit vocem, quâ prodantur occulta. vetus disciplina regum, silentium vitæ periculo sanxerat. *Simile apud Romanos. quorum Curia, in tanto numero Senatorum, silentio sic vndiq; clausa; vt* non dicam vnum, sed neminem audisse crederes, quod tam multorum auribus fuerat cōmissum. *Notabile illud de Eumene rege: qui cùm Romam venisset, & regem Persen in Senatu accusasset, ac de toto bello cum Patribus deliberasset:* in præsentiâ nihil, præterquam fuisse in Curiâ regem, scire quisquam potuit. bello denique perfecto, quæq; dicta ab rege, quæque responsa essent, emanauêre. *Mira & diuturna silentij fides.* — Cassiod. VIII. Var. ep. X. — Lib. XXI. — *Sicut apud Persas.* — *Sicut apud Romanos.* — Valer. II. cap. II. — Liu. XLII.

IN CAP. VI.
Vitanda Consiliariis.

ADVERSVS peritos, peruicaces.] *Turpe. & est aliquis, etiam vbi iustè refragaris, refragandi modus. Demosthenes meritò Spartanorum institutum laudat, quod tale.* Ferunt, *inquit*, apud eos dum decernitur, quemque sententiam suam liberè promere: sed vbi decretum est, eadem laudare omnes, & adiutores esse etiam illos qui contrà dixerant.

PAG. 57. — Exord. XXXIX.

Discordia inter consuasores.] *Perniciosa semper, non aliter quàm si remiges & nautæ digladientur in vnâ aliquâ naui. Tacitus notat:* Iulius Classicianus Suetonio discors, bonum publicum priuatis simultatibus impediebat. *Et semper ita euenit, vbi inter collegas æmulationes. Quid remedij? vt aut ponantur eæ, aut certè seponantur. Aristidis exemplo: qui Themistocli valdè aduersus, cùm tamen vnà in legationem missi essent, & ad portã Vrbis venissent:* Visne ô Themistocle, *inquit*, inimicitias paulisper hîc deponamus, recepturi eas cùm redierimus? *Sciebat scilicet rem communem, sine communione animorum, numquam rectè administrari.*

Dissidia in Consiliis mala. — Ann. XIV. — Ad limen Curiæ ponenda. — Plutarch.

Auaritia, siue rei suæ studium.] *Ah pestis!* Nullum enim est officium tam sanctum atque sollemne, quod non auaritia comminuere ac violare soleat. *Quinetiam, vt Pindarus ait,* κέρδει καὶ σοφία δέδεται: Lucro etiam Sapientia capitur & irretitur. *Igitur cauenda illa, & omnes ad eam caussæ. Ac prouidè illi populi: quibus* legem fuisse *Aristoteles ait,* vt qui agros limitaneos hostibus haberent, non admitterentur ad Consilia belli gerendi, quasi ob priuatę rei aspectum suadere minùs commodè possent. *Nec Principi remedium hîc aliud, quàm vt ne naturâ tales eligat: & item vt prolixè cum electis agat, atque omnia à se exspectent.*

Cic. pro Quinct. — Auaritia arcenda. — Polit. VII. cap. X.

Lex Thebanis, quæ vetuit.] *Videntur remouendi à reip. administratione mercatores, caussâ non vnâ. Primùm, quia consuetudine & inclinatione auari: ideoq́ facilè publicam rem, in suã vertant. Secundò, quia parùm magnanimi aut splendidi: atq́, vt Aristotelis verba vsurpem,* ἀγεννὴς ὁ τοιοῦτος βίος καὶ πρὸς ἀρετὴν ὑπεναντίος: parum generosa hæc ratio vitæ, & virtuti aduersa. *Tertiò denique, quia in publicâ personâ Auctoritatẽ id minuit: & vt Liuius ait,* quæstus omnis indecôrus Patribus est visus. *Ab hac sententiâ fateor me stare, præsertim in regno. Vbi tamen aut rara nobilitas, aut plerique honestiorũ amplexantur id genus vitæ: non nimis eos repellam. & scio Venetos, Florentinos, Genuates, Batauos sic vsitasse, haud magno suo malo. Quinetiam olim* dignitatẽ mercaturæ

Mercatores non apti ad Consilia. — Caussæ. — VII. Polit. cap. IX. — Lib. XXI. — Interdum tamen admittendi. — In Solone.

 fuisse,

fuiſſe, *Plutarchus tradidit:* vt, quæ commoda ex regionibus barbaris afferret, amicitias cum dynaſtis conciliaret, & ad multarum rerum peritiam conferret. *Nota Princeps. & hoc genere hominum cum fructu ſæpè vtere, ſiue ad explorandum, ſiue ad ingreſſum & aditum aliquem apud longinquos & ignotos faciendum. Nónne hoc Luſitanis regibus limen ad Orientis regna & primus gradus?*

Vſus eorum Principi.

IN CAP. VII.

Impedimenta boni conſilij.

Pag. 68. *Præſidentes noxij.* *Cum metu conſulendum.*

FIDVCIA.] *Noxia valdè in conſiliis, quia ſuas alienasq́ vires parùm librat, & euentus omnes aptat ad ſua vota. Principes eadem ſæpè fallit. qui naturâ magni, libenter audiunt hos magnanimos, &* ſpem magis ipſam, quàm ſpei cauſſam intuentur. *Arcenda, videndumq́ ſemper ne illud audiamus:* Πρὶν ἐσφάχθαι, δέρεις· Priuſquàm occideris, excorias. *Polybij ſanum hîc dogma, iubentis:* μηδέποτε βουλεύεσθαι περὶ τοῦ μέλλοντος, ὡς ἤδη γεγονότος, μηδὲ προκατελπίζειν βεβαιουμένους ὑπὲρ ὧν ἀκμὴν ἐνδεχόμενόν ἐστιν ἄλλως γενέσθαι, νέμειν δὲ μερίδα τινὰ τῷ παρὰ δόξαν, πανταχῆ μὲν ἀνθρώπους ὄντας, μάλιστα δ' ἐν τοῖς πολεμικοῖς: Numquam de futuris rebus, tamquam iam factis, deliberare; neque præfidere conſtanter in iis quæ aliter euenire poſſunt. ſed partem aliquam inopinato euentui relinquere, cùm vbique homines ſimus, maximè verò in rebus bellicis.

Liu. XXIX. *Adag. Græcor.* *Lib. II.*

Imperiti plerique ſtolidi. *Aut adulatores.*

Cum ſapientiâ non commiſcetur.] *Non hercules, cùm ſit imperitiæ ipſa proles. Thucydides:* Ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει: Inſcitia Fiduciam, Prudentia Cunctationē gignit *ſiue vt Hieronymus tranſtulit:* Imperitia Confidentiam, Eruditio Timorem creat. *Cui apud reges Adulatio etiam ſæpè mixta: dum auribus illorum ſeruiunt, & tam magnos validosq́ eos faciunt, quàm videri volunt. Talis Minio ille apud Antiochum: qui* ignarus omnium externorū, viresq; ęſtimans regis ex rebus in Aſia Syriaq; geſtis, *temerè eum impulit ad Romanum bellū. Acceſſit eiuſdem ingenij neſcio quis Alexander Acarnan, qui* tamquam non vtrum bellandū néc-ne eſſet, conſuleretur, ſed vbi & quâ ratione bellum gereretur, victoriam ſe haud dubiam animo proponere affirmabat. *O peſtilens genus, præſertim vbi Princeps ipſe ad typhum & faſtum inclinat!*

Lib. II. *Epiſt. ad Euagr.* *Liu. XXXV.* *Ibidem.*

Quando & quatenus conſilia ſubita aut fortia, vtilia?

Conſilia calida & audacia.] *Quæ tamen haud ſemper improba, ne erres. In communi quidē adminiſtratione rerum valdè damnanda: at in nouo aliquo aut ſubito diſcrimine, vtiliter & neceſſariò ſæpè adhibenda. Apud Capitolinum ſcribitur:* Hanc nouis rebus debere ineſſe conſtantiam, vt rapienda ſint conſilia, non quærenda. *Doctor noſter regulam hanc ſuggerit:* Cunctatione non opus,

In Maxim. *Tacit. I. Hiſtor.*

opus, vbi perniciosior sit quies quàm temeritas. *Imò ab eodem di-*
III. Hist. *sces:* Inter ancipitia, deterrimum esse, media sequi. *Obserua. quia* *Rebus extremis, media spernenda.*
Ibid. *plerique hîc peccant, & in rebus afflictis, vt idem loquitur,* nec prouident satis, nec audent.

Celeritas, infamis naufragiis.] *Pulchrè Artabanus apud He-*
Lib VII. *rodotum.* Ἐπειχθῆναι μὲν νυν πᾶν πρῆγμα τίκτει σφάλματα· ἐκ τῶν ζημίαι μεγάλαι φιλέουσι γίνεσθαι. ἐν δὲ τῷ ἐπισχεῖν ἔνεστι ἀγαθά, εἰ μὴ παραυτίκα δοκέοντα εἶναι, ἀλλ' ἀνὰ χρόνον εὕροι τις ἄν: Festinare quoduis negotium, gignit errores: vnde maxima detrimenta exoriri solent. At in cunctando bona insunt, quæ si non statim talia videantur, tamen in tempore bona quis esse reperiat.

Consulta oportet exsequi festinanter.] *Velleius M. Agrippæ* PAG. 69.
hanc laudẽ tribuit: Vir, *inquit,* labore, vigiliâ, periculo inuictus, & per omnia extra dilationes positus, consultisque facta coniungens.

IN CAP. VIII.

De Principe, quî se gerat in Consiliis.

MATVRE deliberet.] *Ne eueniat scilicet,* quod in consiliis PAG. 69.
I. Hist. infelicibus (*Taciti verba*) vt optima videantur, quorum tempus effugit. *Tu verò tempestiuè, cùm res non erit subita, delibera.* *In tempore deliberandum.*
Philip. I. *quia oportet, vt scitè Demosthenes dixit,* οὐκ ἀκολουθεῖν τοῖς πράγμασιν, ἀλλ' ἔμπροσθεν εἶναι τῶν πραγμάτων: non subsequi & comitari res, sed rebus ipsis antecedere & præire. *Et addit:* Sicut Imperatoris est præire exercitui, sic benè consulti viri ipsis negotiis. *Aliud tamen in subitis. vbi facto potiùs opus quàm consulto. Tum festinandum,* *Interdum & celeriter.*
Tacit. I. Hist. *neque hæsitandum: vt ij,* qui neque alienis consiliis regi, neque sua
Phil. III. possunt expedire. *Enimuerò, ait Demosthenes,* dum nauis est salua, promptè consulere & prouidere oportet, ne euertatur: postquam fluctus exsuperat, inane est studium.

Magna in rep. momenta sunt temporum.] *Quis id nescit?* *Pro temporibus consilia.*
adeò vt super eâdem re, alio atque alio tempore, aliud sit censen-
Epist. LXXII. *dum. Seneca pulchrè:* Consilia rebus aptantur, res nostræ feruntur imò voluuntur. ergo consilium sub die nasci debet; & hoc quoque tardum est nimis, sub manu, quod aiunt, nascatur.

Peccatur hîc in plurium statu.] *Verißimum est, nec quidquam tam ibi solitum, quàm disputando rem extrahere, & sæpè labefactare. Cauisse olim Achæos video, & legem habuisse,* vt in con- *Achaica lex.*
uentibus dies vnus deliberationis esset, alter decreti. *Vtilis ipsa aut similis lex, in optimatium aut populi statu: Principi vitare facilè, vbi & pauciores consultant, & à nutu eius pendent.*

Ne inutili contatione.] *Siue in deliberando, siue in apparãdo.* *Tarditas vitanda.*

Demosthenes Atheniensibus suis non semel hoc obiicit, & tarditati huic imputat res amissas. Τὸν γὰρ, *inquit*, τοῦ πράττειν χρόνον εἰς τὸ παρασκευάζεσθαι ἀναλίσκομεν· οἱ δὲ τῶν πραγμάτων καιροὶ οὐ μένουσι τὴν ὑμετέραν βραδυτῆτα καὶ ῥαθυμίαν: Nam agendi tempus in apparatu consumimus. rerum autem occasiones non exspectant ignauiam vestram & tarditatem. Phil. I.

Super verbis haud litigandum. Néve dies rerum, verbis terat.] *Sed nec disputatiunculâ de verbis: quod in ciuili hac dissensione euenisse aliquoties memini, & prudẽtiores risisse. Audiatur Latinorum ille Prætor, apud Liuium:* Ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror, vt cogitetis magis quid agendum vobis, quàm quid loquendum sit. Facile erit, explicatis consiliis, accommodare verba. *Nec pro meo gustu vmquam consiliarij, qui circa hæc occupati. Compositæ orationes alibi locum habeant, hîc breuis dictio & rectum iudicium.* *Sed nec multa ea vsurpãda.*

PAG. 70. Audiat cum iudicio.] *Latè hoc patet, & momentum habet. Primum est, quod hîc moneo, vt non flectat se affectu quodam & inclinet ad vnum aut alterum, sed res rationesq; ipsas magis spectet. Demosthenes hoc quoque suis Atheniensibus:* Sed si quidem verba audituri conuenitis, hæc dicere & audire oportet: sin autem super rerum electione deliberaturi, res ipsas per se nudas, quãtum potest, diiudicare vos hortor, auferentes sermones omnes qui facti videntur ad fallendum. *Secundum, vt peritos in quaque re maximè audiat, atque iis credat. Lubet adscribere exemplum Imperatoris Alexandri Seueri, de quo Lampridius:* Fuit illi cõsuetudo, vt si de iure aut de negotiis tractaret, solos doctos & disertos adhiberet; si verò de re militari, milites veteres, & senes benè meritos, & locorum peritos ac bellorum & castrorum; & omnes litteratos, & maximè eos QVI HISTORIAM norant: requirens quid in talibus caussis quales in disceptatione versabantur, veteres Imperatores vel Romani, vel exterarum gentium, fecissent. *Tertium, vt non tam numeret sententias, quàm appendat. Vetus hîc querela Plinij:* In publicis consiliis nihil tam inæquale quàm ipsa æqualitas. nam cùm sit impar omnium prudentia, par omnium ius est. *Locum non habet in Principe, qui potens est rerum, & ad suam sententiam omnes trahit.*

Res ipsæ spectandæ. — Exord. LXV — *Periti in quaque re audiendi.* — *Et meliores, non plures.*

Paucis non credendum semper. Qui à suis ducitur, vt neruis.] *Quod Galbæ meritissimò obiectum, de quo Suetonius:* Regebatur trium arbitrio, quos vnà & intra Palatium habitantes, nec vmquam non adhærẽtes, Pædagogos vulgò vocabant. *Nec tamen abnuo, vnum alterumq; valere gratiâ, auctoritate, fide apud Principem posse, imò & debere: sed cuius nẽpe nota prudentia & probitas sit: atq; hoc ipsum ita, vt non solus aut alter ille audiantur. Sunto enim vel prudentissimi; tamen profectò nemo* Cap. XIV.

nemo in omni re, sed nec in omni horâ, æqualiter sapit: & rectè Cominæo dictum, à meridie sæpè non iidem, qui manè fuimus. *Purior illa & sine nube mens, non semper est præstò. Ergo tutius plures audiri, vtique in rebus grauibus: & sic Artabanus, apud Herodotum, Persarum regi:* Rex, nisi diuersæ variantésque sententiæ dicantur, non potest quis eligere meliorem, sed necesse habet vti eâ quæ dicta sit. At cùm plures sunt, licet tamquam aurum purum secernere: quod solum separari cùm nequeat, alteri applicatũ comparatumq; potest. *Addo etiam, quòd vnus ille aut alter præpotens, facilè à vero abeunt (priuato aliquo aspectu) & à recto. Cominæus ita obseruat, & monet:* Siquis singularis tantam habeat fidem apud Principem, vt eum alij obseruent & metuant; is reuerà dominatur, & regnum obtinet, suisq; rebus tantùm & facultatibus consulit, publicis neglectis: quod regi (*Carolo Octauo*) scimus euenisse. *Quod ipse de Carolo, impari successore Ludouici patris; idem de pluribus possit, & dederim vel nouitia exempla. Non lubet, nec lædo. magis illustre vnum, vetustius paullò, de Isaacio Imperatore Græco: qui Theodorum quẽdam Castamonitam, hominem & ad alias res ciuiles, tum ad pecuniarias aptissimum, non suis tantùm sed sibi præfecit.* quem *inquit Choniates*, Logothetam designauit, & ab eo ducebatur, reducebatur vt obnoxium aliquod animal, aut potiùs instar mancipij omne quod ab eo imperaretur peragebat, nihil ipse discernens. *Contigit autem mori illum Theodorum: quid deinde? quærit alium dominum*, & adolescentulum quemdam, vix à tabulis & scholis digressum, summæ rei præficit; qui non ipsum Imperatorem solùm, vti cetum maximum paruus piscis qui Propompus dicitur, ducebat quò volebat & circumagebat, sed & militares numeros legionesque tractabat: quasi ab ipso semine & incunabulis maximarum rerum administrationi innutritus esset, aut quasi ab ipso natali scilicet sapuisset: haud aliter, quàm Sibyllam, simulatque ab aluo prodiisset, de fabricâ vniuersi disseruisse ferunt. *Facetè deinde addit Choniates, & subsannat:* Erat, *inquit*, ille adolescens, velut apicula aut culex, aures leonis adsiduè circumsonans; aut vt niger pumilio, qui maximum terrę pondus elephantem gubernat; vel vt funiculus, qui camelum naso trahit; vel denique vt angusta porta aut semita, quæ ad Aulam duceret. *Et quid miramur? profectò hæc sunt risu, aut morsu potiùs & Satyrâ digna. Faciat qui volet Principum, audiet viuus aut mortuus quod iste.*

Homines aliàs aliàs, & in aliis.

Lib. VII.

Plures audiendi.

Vnus aliquis facilè mutatur.

Imperator, cui imperatum.

Tamen sine pertinaciâ.] *Alterum hoc est vitium. nec mollem & sequacem nimis esse, nec refractarium oportet. Sapiat ipse aliquid, sed & alios putet. quam animi temperiem pulchrè mihi complexus Homerus videtur.*

Obstinatio vitanda.

Ἀλλὰ ἄναξ αὐτός τ' εὖ μήδεο, πείθεό τ' ἄλλῳ. Iliad.ß.
Ipse, ô rex, benè consulito, & pareto vicissim.

Agnata sæpe magnis. *Peccant hîc sæpè magni, qui vt fortunâ, sic sensibus, super alios se putant. Itaque Seneca hunc affectum expreßit:*

——— regale hoc putat, In Medeâ.
Sceptris superbas quisquis admouit manus,
Quâ cœpit, ire.

Imò quidam ita fatui, vt etiam post consilia, ne alienæ sententiæ Tacitus egêre videantur, in diuersa ac deteriora transeant. *In hoc numero* xv. Ann. *ille Xerxes*, qui Græciæ indicturus bellum, *(Valerius refert)* adhi- Lib. ix. bitis Asiæ principibus, Ne viderer, inquit, meo tantummodò vsus cap. v. consilio, vos contraxi: ceterùm mementote, parendum magis vobis esse, quàm suadendum. *Nescio insolentius, an stultius dictum. At ego hoc quoque nomine, Principem parùm aptum esse dixerim ad puriter consulendum: quòd de re eius maximè agatur. Benè autem hoc Cobares quidam apud Curtium:* Natura mortalium hoc Lib. vii. quoque nomine praua & sinistra dici potest, quòd in suo quisque negotio hebetior est, quàm in alieno. Turbida sunt cõsilia eorum, qui sibi suadent. *Quid tamen in rege sene, & gubernationis iam gnaro? aliquid plus ei permiserim: sed nõ ita, vt cum Tiberio (apud Suetonium)* semper sit sui arbitrij, contentusque se vno. *Plus iudi-* Ca. xviii. *care ipse potest, plus tamen suggerere & inuenire plures.*

Celanda sententia. Sententiam suam celet.] *Quod duplici sensu moneo. vt nec ipse declaret quò inclinet*, ne ceteris *(ait Tacitus)* assentiendi neces- iv. Ann. sitas fiat: *sed nec dictis iam sententiis, aperiat quam probet. Decorum enim ita, quasi* suæ meditationi quædam relinquat: *sed & vti-* Tac. xvi. Ann. *le ad effectum, vt minùs periclitetur efferri.*

Iuramentum in consilio. Anima consilij secretum.] *Cui sanciendo, reperio & iuramentum interdum interpositum apud Principes. Ita enim Capitolinus in Gordianis:* Omnino exemplum Senatusconsulti taciti non aliud est hodie, quàm quod vestra clemẽtia *(ad Diocletianum scribit)* conuocatis ad interiora maioribus, ea disponit quæ non sunt omnibus publicanda: de quibus adiurare etiam soletis, nequis ante rem completam quisquam vel audiat vel intellegat. *Produntur* A signis cauendum, indiciisq;. *autem consilia non verbis tantùm, sed & signis. de quo studiosè ita monuit Polybius:* Primum præcipuumque eorum quæ ad feli- Lib. ix. cem consilij exitum requiruntur, est silere. Itaque neque gaudij ostentatione, ob spem scilicet inopinatam affulgentem, neque metus; sed neque familiaritate inductum aut affectu & amore quidquam communicare cum exteris oportet; sed cum iis duntaxat, sine quibus res ad exitum deduci non potest. nec iisipsis antea quam cuique rei agendæ tempus adiget. Silere autem non lin-

guâ

guâ tantùm oportet, sed multo magis mente. Multi enim sermone quidem celantes, ipso aspectu & vultu, aut & factorum aliquo, reuelarunt sua decreta. *Ea verò postrema verissima sunt, & quidam suspicari de consiliis suis dant suspensi aut mæsti,* & magnę cogitationis manifesti.

Tac. xv. Annal.

Libertatem admittat.] *Imò verò & prouocet, atque arte eliciat intimos eorum sensus. Difficile enim & rarum est, vt non aut eò sententias dirigent quò Principem ire cẽsent; aut in gratiam eorum flectant, qui ipsi in flagranti gratiâ sint regentis. Itaque interdum bonum, Principem subitò & quasi aliud agentem, sententiam ab hoc aut illo seorsim exquirere. quod Sfortiam cognomento Magnum callidè & frequenter fecisse, scriptum reliquit Paulus Iouius. Interdum non per se, sed per interpositam personam iubeat explorari. Sed & hoc vtile, sententiam sine ordine, aut immutato ordine ab infimis petere, ne asseclæ sint potentiorum, vt dixi: sed & vt æqualiter omnes parati. Suetonius de Augusto:* Sententias de maiore negotio, non more neque ordine, sed prout libuisset, perrogabat, vt perinde quisque animum intenderet, ac si censendum magis, quàm assentiendum esset. *Vtilissimum autem, in scripto eas exigere & clausis tabellis. Ita enim & accuratior sententia, & certè liberior, sine alterius gratiâ aut offensâ. Suadet hoc Augusto Mæcenas, apud Dionem:* In caussis grauioribus, sentẽtias non palàm rogabis, ne amicis suis fauentes parùm liberè quid sentiant pronuncient, sed in tabellis eas scriptas ad se solum, ne cui alij innotescant, perferri iube, & lectas etiam statim deleri. Ita enim verum sensum cuiusq; maximè cognosces, si eum illi à nemine alio cognitum iri, persuasum habebunt. *Quòd si tui aspectu (ita interdum caussa aut res est) minùs liberè vel scripturos putes; tum remedium, solos relinqui; & inter se deliberare. Mihi etiam non displiceat, quod Turcarum Principes audio vsurpare, vt in proximo Senatus habendi loco possint occultè, cùm velint, consistere, illinc per cancellos (sed velo opposito) omnium sententias audire: vt tamen adesse eos, etiam cùm non adsint, fas sit suspicari: & contrà. Id verò & libertatem dare sententiis videtur, cùm non coràm ille immineat: sed & intentionem addere, cùm semper possit auscultare & adesse.*

Libera vox elicienda.

Huic rei artes.

In eius vita, cap. xxxix.

Lib. lii.

Regum opes sæpiùs assentatio, quàm hostis euertit.] *Quod vitium ita inhærens & affixum Aulæ, vt desperem (nisi apud magni excellentísque animi regem) posse euelli. Iuuat Senecæ verba ruminari & hîc apponere:* Monstrabo tibi, cuius rei inopiâ laborant magna fastigia, quid omnia possidentibus desit: scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad igno-

Assentatio crebra Aulæ.

De Benef. lib. vi. cap. xxx.

ignorantiam veri perductum, vindicet à consensu concentuq; falsorum. Non vides, quemadmodum illos in præceps agat exstincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo ex animi sui sententià suadet dissuadetque, sed adulandi certamen est, & vnum omnium amicorum officium, vna contentio, quis blandissimè fallat? *Nec mirum sanè, tam crebrum hoc genus esse. nam & fructum præsentem capiunt, & res in facili ac sine labore. Tacitus:* Suadere Principi quod oporteat, multi laboris; assentatio erga Principem quemcumque sine affectu peragitur. *Vult dicere, in recto veroq; consilio adnitendum, & industriè agendum esse: in adulatione, cùm verus amor aut cura tui publiciq; non sit; ex facili omnia dici, tantùm ad voluntatem.* 1. Hist.

At mihi salus illius desperata est.] *Tale hoc Ciceronis:* Cuius aures clausæ sunt veritati, vt verum audire non possit, eius salus desperanda est. *Quid de Perseo rege dicam, qui ab amicis duobus liberiùs admonitus de vitiis præteritis & culpis, vtrumque pugione interfecit? dignus qui verum posteà non audiret, & ipse ac regnum perirent, vt euênit.*

Persei crudelitas.

Nec bona quidem consilia præmiis adficiat.] *Caussam habes in fragilitate vel ambitione humanâ. quia cùm semel iterumq; placuisse se vident, & præmium retulisse; extra limites facilè abeunt, & tibi se dant muneranti. Sed & sibi placent, & superbiam induunt: fugiendum. Mæcenas tamen apud Dionem aduersus nobis videtur, suadetq; Augusto:* Eos qui rectam sententiam probamq; dicent, & lauda & honora. illorum enim ex inuentis ipse benè audies. qui verò aliter, neque ignominiâ affice, neque accusa. Mentem enim illorum considerare oportet, non autem aberrationem castigare. *Concilio. quod communiter prudentem Consiliarium honorare ac præmiari, fas & ius: at non ob singula consulta aut suasa.* Lib. LII.

Non remuneranda temere aut vulgò consilia.

Sæpè praua magis, quàm bona cõsilia, prosperè eueniunt.] *Aut si non sæpè, vt Sallustius, certè interdũ: & dominatur ac ludit in humanis rebus, præter omnem rationem nostram, præpotens illa ratio, id est Fatũ. Hoc Demosthenes sapienter:* Consultores vestros, *inquit*, vt impostores, siquid aliter accidit, accusatis: neque cõsideratis, quærere & rationibus colligere optima, quantum homo potest valetque, id nostrum esse; effici autẽ ista & succedere feliciter, id plurimùm in fortunâ situm esse. *Itaque vir prudens non eò sibi displicet, si in mente & ratiocinio recto minùs rectus successus. imò cum Phocione sentiet ac dicet: qui cùm aliquando suasisset, nec obtinuisset, & contraria etiam sententia feliciter effectui data esset: rogatus, ecquid pœniteret?* Minimè, *inquit*, nam mea meliora, etsi Exord. XXVI.

Deus supra consilia.

Phocionis dictum.

hæc

Lib. VII. hæc feliciora. *Cui adsonat hoc Artabani, apud Herodotum:* Suadeo tibi rex, *inquit*, benè deliberare in quo maximum est lucrum. Nam etiamsi aliter accidat, nihilominus tamen bene consultum est, & superauit Fortuna consilium: qui verò male consilium cepit, si Fortuna ei arrisit, ille est quidem voti sui compos, sed nihilo secius malè consultum est. *Atque hæc de Consiliis. ad quæ quoniam bellum & commodum est* Caput *siue tractatio in Leone Imp. de* Apparatu bellico, *lubet id totum hîc adscribere, cum fructu imò & voluptate à Politico legendum.*

Quomodo consilium capiendum sit.

CAP. IIII.

OMNEM actionem consilium anteeat: inconsulta enim rerum tractatio haud satis tuta est. Nam quamquam interdum quis glorietur se, quasi simul & deliberauerit, & res suas gesserit, multa prosperè atque ex tempore gessisse: tamen perrarò aliquid tale vsu venire fortunatè solet.

2. Propterea in primis præcipimus tibi, vt ante omnes res suscipiendas, maximè autem bellicas, consilium cum iis præfectis capias, qui tibi ad hoc idonei videbuntur: cuius generis Turmachæ reliquique sunt. Vbi verò firmitatem aliquam habere consilium videbitur, rem ipsam de quâ deliberasti, omni studio ac diligentia contendas ad exitum perducere, nisi si (quod persæpè solet accidere) aliquid interim aduersum & contrarium consilio contingat. Consilium autem quidnam tandem sit, & quemadmodum consilium tutò expedire possis, explanabo.

3. Consilium est, deliberatio quædam de re agenda vel non agenda. Si res agenda non sit, statim sistendum tibi est: sin agenda sit, modum agendi vel quomodo; tempus vel quãdo; vbi vel locum; quid vel rem agendam; quem vel personam qui hoc suscepturus & ad exitum perducturus est; propter quid vel causam cuius gratia res suscipitur; considerare oportet.

4. Qui deliberaturus secum est, ante omnia suam ipsius mentem ab omnibus perturbationibus liberam habeat, maximè autem ab amore vel odio atque omni aliâ perturbatione, quæ rei de quâ deliberatur damnosa esse potest.

5. Deinde non solùm quid facile sit eligito, & in hoc incumbito, sed etiam omnia quæ vsu venire possunt animo prospice: fortassis enim post rem incœptam aliquid se tibi quod in primis conducibile est, offeret, quod anteà prætermisisti.

6. Quòd si tecum ipse non solùm capere consilium, verumetiam alios assumere volueris, teipsum tamen ab omni perturbatione vacuum præbe, ac si solus deliberares. Consultores autem adhibe experientes rerum, prouidos, perspicaces, ærumnarum ac prosperitatis tuæ socios, ad excogitandum solertes, fideles, qui tibi neque ad gratiam obtemperabunt, neque illi qui rei susceptor existit, neque sibi mutuò, sed qui quod cogitant dicunt, qui

ſimplici animo & incorrupto ſunt, nullumque ex iis rebus lucrum quęrunt, ſed eo ipſo tempore quid maximè vtile ſit explorant.

7. Sunt enim qui cùm lucrum aliquod aut compendium, aut ad ſe, aut eos quos caros habent atque diligunt, pertinere poſſe vident, totam iudicationem rei eò transferunt: & quia pertinaces ſunt, vniuerſum conſilium ab vtilitate communi, ad id quod ipſi volunt deducunt.

8. In rebus occultis & abditis, fideles adhibe tibi & temperantes viros, & tacituros, & qui in ſua & non aliorum poteſtate ſunt, cùm ſecretæ res iſtæ, vt ſecretiores fiant, minimè ad cognoſcendum multitudine indigent.

9. Delibera tardè, niſi aliqua neceſſitas celeritatem requirit: vbi conſulueris, ſi nullum impedimentum ſit, maturè facito.

10. Tempus & locum, quemadmodum prædictum eſt, rei idoneum elige. Sed de eâ referas non ad teipſum ſolùm, ſed etiam ad omnes qui tecum conſilij participes fuerant, & quid facto opus ſit, cum multis delibera: quæ verò agere volueris, cum paucis communica, & vbi optimum ex omnibus conſilium ceperis, apud te ſolum tene, ne aduerſariis hoc indicetur, & inſidiis illorum appetare.

11. Res ipſæ diuerſas & plurimas ſæpè afferunt ſententias. fortaſſis autem quæuis res circumſtans omni ex parte manifeſta fiet, ſi ſingulæ conſultorum ſententiæ inter deliberandum in vnum conferantur.

12. Omnes autem debent huc ſpectare & conuenire, ad ſaluam atque illæſam multitudinem conſeruandam, & ad curam prouiſionemque eius qui eos conuocauit ſuſcipiendam.

13. Finis conſilij ſit tibi, vt cognoſcas in rebus gerendis vbi & quando agendum vel non agendum ſit, & quâ de cauſsâ quidque agendum.

14. In deliberatione tuâ, & in omnibus ſententiis quæ in deliberationem veniunt, adeſſe hæc duo oportet, poſſe illud fieri, atque vtile eſſe: hæc enim duo ſi non adſint, infirmum conſilium eſſe & temerarium ſtatim deprehenditur, & quaſi ante oculos illius vitium cernitur.

15. Si enim inutile ſit de quo deliberas, non modò non commodaberis, verumetiam lædêris. Si verò non poſſunt de quibus deliberatum eſt perfici, inanis hæc conſideratio ad temerarium exitum, quod fieri nullo modo aut viâ poteſt, neceſſariò pertinet. In primis autem vitare oportet eas offenſiones, quæ in promptu ſunt. vulgus enim hominum ſolet rerum futurarum cogitationibus ſeipſos oblectare, offenſiones autem circumſtantes prouidere non ſolent.

16. Vtiliſſima autem eſt in omnes partes animi quaſi excubatio, & eorum quæ vllâ ratione fieri poſſunt in conſiderandis rebus pertractatio: ita enim fiet, vt neque teipſum nimis cæcæ temeritati exponas, nec rurſus nimiâ rerum cupiditate illectus, in manifeſtum aliquod diſcrimen incidas.

17. Rurſus timor abſque vllâ audaciâ, à vitio non abeſt: & qui quoſuis caſus temerarios formidat, temerè ſæpè aduerſus ſeipſum multa facit, & quæ ex vſu ſuo ſunt negligit, & ab vtilibus rebus ſuſcipiendis abhorret.

IN CAP. IX.
De occultis & domesticis consiliis.

VTI spernat genus illud domestici consilij.] *Hoc genus nempe quod subiungo, è vilibus aut seruilibus ingeniis: non in vniuersum damno, siquis in familiâ auctoritate & fide dignus: sed ipse quoque inter digniores. Crede hoc semel Princeps, nihil generosum aut altum à seruitiis illis exspectandum, & contagione istâ tu quoque sordesces. Vide te quæso Ammiani scomma, sed appositū, in Constantium Imperatorem:* Mercari complures nitebantur Eusebij fauorem, cubiculi tunc præpositum, apud quem (si vera dici debent) multa Constantius potuit. *O figuratum, sed asperū morsum! multum erat, illum homuncionem Eunuchum, aliquid apud Imperatorem posse; at ille inuertit, & quasi ipse potens rerum & arbiter esset,* Multa, *inquit,* apud illum Constantius potuit. *Eò veniunt descenduntq́; isti, qui domesticis regimen sui præbent. In Claudio Imp. nônne olim simile? qui* libertis vxoribusq; addictus *(ait Suetonius)* non Principem se, sed ministrum egit. *Vnum hoc incōmodum, Indignitas: adde alterum, Prædationem. Isti enim rapiunt, exhauriunt, vendunt omnia, & prædas agunt. Crebrum olim malum & in historiis frequens, præpotentes liberti aut eunuchi. Spreuit Alexander Imp. (bonus, & variè imitādus) qui vt Lampridius ait,* Eunuchos nec in consiliis, nec in ministeriis habuit, qui soli Principes perdunt, dum eos more gentium aut regum Persarum volunt viuere. qui à populo, etiam amicissimum Principem semouent; qui internuncij sunt, aliud quàm respondetur sępè referentes, claudentes Principem suum, & ante omnia agentes, nequid sciat. Qui cùm empti sint, & praui fuerint, quid tandem possunt boni sapere?

Pag. 71. *Vilium hominū consiliis haud vtendum.*

Lib. XVIII.

Dicterium in Constantium.

Cap. XXIX.

Rapaces hoc genus.

Bonus, cautus, optimus venditur Imperator.] *Dictum hoc & querela Diocletiani fuit, de quo Vopiscus:* Sed ego à patre meo audiui, Diocletianum Principem, iam priuatum, dixisse, Nihil esse difficilius quàm benè imperare. Colligunt se quattuor vel quinque, atque vnum consilium ad decipiendū Imperatorem capiunt, dicunt quid probandum sit. Imperator, qui domi clausus est, vera non nouit: cogitur hoc tantùm scire quod illi loquuntur: facit Iudices quos non oportet, amouet à rep. quos debeat obtinere. Quid multa? vt Diocletianus ipse dicebat, Bonus, cautus, optimus venditur Imperator. *Nec dißimile, quod Misitheus Præfectus prætorio, vir laudatus, Gordiano Augusto, & genero suo scripsit, apud Capitolinum:* Euasisse nos grauem temporum maculam, quâ per spadones & per illos qui amici tibi videbantur (erant autem vehementes inimici) omnia vendebantur, voluptati nobis est, & eò

In Aureliano.

Notabilis vox.

Contra Ministros improbos.

magis

magis quò tibi gratior emendatio est. Neque enim quisquam ferre potuit, datas eunuchis suffragantibus militum præposituras, negatum laboribus præmium, aut interemptos aut liberatos, pro libidine atque mercede, quos non decebat: vacuatum ærarium per eos, qui cottidie insidiosissimè frequentabant: initas factiones, vt tu decipereris, cùm inter se de bonis pessimi quique haberent consilia tibimet suggerenda: bonos pellerent, detestandos insinuarent, omnes postremò tuas fabulas venderent. Diis igitur gratias, quòd volente teipso emendata resp. est. Delectat sanè esse boni Principis socerum, & eius qui omnia requirat & velit scire, & qui pepulerit homines, per quos anteà velut IN AVCTIONE POSITVS NVNDINABATVR. *Quæ talia interdum diffusiùs exsequor & repono, vt in alienâ vitiorum imagine, sua Principes videant. & damnent, si habeant; exsecrentur & abstineant, si non habent.*

IN CAP. X.

De Administris, eorumque lectione.

ELIGI suadeam cum curâ.] *Et mecum Caßiodorus, in personâ Theoderici regis:* Ad ornatum palatij credimus pertinere, aptas dignitatibus personas eligere: quia de claritate seruientium, crescit fama dominorum. Tales enim prouehere Principem decet, vt quoties procerem suum fuerit dignatus aspicere, toties se cognoscat recta iudicia habuisse.

Boni Ministri, laus Principum. — Variar. IV. epist. III.

PAG. 72. Vt genus iis honestum.] *Enimuerò interest, & de his talibus spes omnino maior meliorq;. Theodericus item rex, apud Caßiodorum:* Prouidentiæ nostræ ratio est, in tenerâ ætate merita futura tractare, & ex parentum virtutibus prolis iudicare successum. Quia bona certa sunt, quæ fidem ab exordio trahunt, dum origo nescit deficere, quæ consueuit radicitus pullulare. Fertur etiam cursu perenni fontium vena vitalis, & hanc conditionem sustinent cuncta manantia, vt sapor, qui concessus est origini, nisi per accidentia fuerit fortè vitiatus, nesciat riuulis abnegari. *Atque etiam in omni nobilitate, etsi corruptâ, generosum tamen aliquid & ambitiosum inest:* Habet autem, *ait Seneca,* hoc optimũ generosus animus, quòd concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenij virum humilia delectant & sordida. *Tiberius igitur, in pleraq; gubernatione prudens, hoc quoque seruabat, vt* mandaret honores (*Taciti verba*) nobilitatem maiorum, claritudinem militiæ, illustres domi artes spectando, vt satis constaret non alios potiores fuisse.

Præsumptio melior de Nobilibus. — II. Var. epist. XV. — *Vt fons, ita riuuli.* — IV. Ann.

Vilis ille, qui tantùm viles sibi admouet.] *Neque hoc tantùm, sed caussæ etiam aliæ accedunt, Dioni Caßio, in Agrippæ suasoriâ ad Augustum, dictæ.* Si remp. *inquit,* ignauis & non magni pretij

Caussæ pulchræ, cur viles non promouẽdi — Lib LII.

pretij hominibus committas; ſtatim & nobilium ac ſtrenuorum iram in te prouocabis, ob contemptam eorum fidem, & maximis in rebus damna patieris. Quid enim præclari homo vilis aut ignobilis gerat? quis hoſtis eum non contemnat? quis ſocius ei obediat? quis militum non dedignetur ſub imperio eius eſſe? Enimuerò quę mala inde manare poſſint, nihil opus habeo apud ſcientem te dicere: hoc tamen omittendum non eſt, hunc talem, ſi rem malè gerat, plus tibi damni, quàm ipſos hoſtes, daturum; ſin rectè aliquid egerit, ſtatim eius mentem, bonarum artium expertem, amentiâ & ſtoliditate completum iri, eumque ex eo tibiipſi formidoloſum fore. *Cauſſæ ſunt, quæ appenſæ pondus habeant, & vtique iſta poſtrema. Itaque Turcarum inſtitutum, haud ſatis mihi probabile, qui ex* Aliter Turca.
militari ſolâ virtute promouent, generis nullo adſpectu. Tegitur tamen hactenus culpa, quia nobilitas ibi ſublata, & præter vnum Dominum eiusq́; ſtirpem, reliqui ſeruorum loco ſunt. Niſi tamen, quòd vna hîc ratio dari poſſit, fides & obſtrictio maior tenuium, cùm facti grandes. Ammianus tangit, de Iouiano, qui ſub initia Et cauſſa.
Lib. XXV. *vndique ſe firmare volebat:* Malarichum ex familiaribus negotiis agentem etiamtum in Italiâ, Iouino iuſſit ſuccedere armorum magiſtro per Gallias: geminâ vtilitate præſpeculatâ, vt & dux meriti celſioris, ideoque ſuſpectus, abiret è medio; & homo inferioris ſpei ad ſublimiora prouectus, auctoris ſui nutantem adhuc ſtatum ſtudio fundaret ingenti. *Et profectò beneficiarij beneficis ſuis ferè adhærent, vel ſuâ cauſſâ: & indicauit Liuius, de centum Senatori-*
Lib. I. *bus à Tarquinio Priſco allectis:* Factio, *inquit*, haud dubia regis, cuius beneficio in curiam venerant.

Excipio, ſi eximia in aliquo virtus.] *Multa exempla ſunt reipub. talibus feliciter communicatæ. Plutarchus & ſolam virtutem* Virtus inſpicienda.
conſiderari vult, in Sullâ: Ὥσπερ γὰρ κυνηγὸς οὐ ζητεῖ τὸ ἐκ κυνὸς, ἀλλὰ κύνα, καὶ ἱππικὸς ἵππον, οὐ τὸ ἐξ ἵππου. τί γὰρ ἂν ἐξ ἵππου ἡμίονος γένηται, οὕτω τε ὁ πολιτικὸς ἁμαρτήσεται τοῦ παντὸς, ἐὰν μὴ ζητῇ τὸν ἄρχοντα τίς ἐστιν, ἀλλ᾽ ἐκ τινός: Vt enim venator non quærit quod tali cane natum ſit, ſed canem; & eques equum ipſum, non quod ex equo (quid enim ſi mulus ex equo natus ſit?) ita vir politicus totâ viâ errauerit, ſi in rectore non requirat quis ſit, ſed è quibus. *Claudianus conuenienter, in Stiliconis laudibus ponit:*

Lib. II. —— lectos ex omnibus oris
Euehis, & meritum, numquam cunabula quæris,
Et qualis, non vnde ſatus.

Ita iſti. quod aduerſum prærogatiuæ nobilitatis videatur à nobis aſſertæ: ſed de eximiâ ſcilicet virtute loquimur. & vbi paritas aut concurſus, Nobiles antehabendi: imò etiam ſi paullùm infrà.

Meliorem esse remp. & propè tutiorem, in quâ Princeps malus.] *Caussa in eodem Lampridio additur:* siquidem vnus malus potest à plurimis bonis corrigi, multi aūtem mali non possunt ab vno, quantumuis bono, vllâ ratione superari. *Atque hoc est quod in Traiano desiderabatur, ipso optimo, sed patiente & retinente ministerij mali.*

Praui ministri periculosi.

Emitur solâ virtute potestas.] *O bonum Principem, qui sic facit! ô statum felicem, vbi id facit! Sed rara hæc electio, & vel optimi Principes miscent. Theodoricus rex, in Caßiodoro:* Dignitas dum ad incognitum venit, donum est; cùm ad expertum, compensatio meritorum. quorum alter, debitor iudicij; alter obnoxius est fauori. Hos enim æstimatione subuehimus, alios gratiâ promouemus, & ad omnes indulgentiæ vias se nostra relaxat humanitas. *Ille verò fatetur, quod res est: & Gratia persæpè in comitia hæc venit, an non & Pecunia? fortaßè, sed ô turpe, imò & exitiosum! vel hac caußâ: quòd rara in talibus integritas, & corrumpuntur facilè qui corrupêre. Alexander Seuerus dicebat:* Ego verò non patiar mercatores potestatum. necesse est enim vt qui emit, vendat. *Pariter Seneca:* Prouincias spoliari, & nummarium tribunal, auditâ vtrimque licitatione, alteri addici, non mirum: quando, quę emeris vendere, gentium ius est. *Sed & Ludouicus Duodecimus, rex Galliarum, de talibus solitus dicere,* Eos quod auersione emissent, singillatim posteà vendere. *O Francia, quòd iaces & peris, hanc habes vel inter primas caussas.*

Fauor etiã prouehit. — Lib. I. Var. Epist. XIII

Interdum & Mercatur. — Lamprid. — De Benef. I. cap. XV.

In Principem culpa cunctorum redit.] *Mæcenas ita Augusto, apud Dionem:* Nulli amicorum aut officialium tuorum nimia est indulgenda potentia, sed ita iis moderandum, vt ne te in culpam aut reprehensionem coniiciant. Quidquid enim hi rectè vel sequiùs egerint, id verò tibi adscribetur, talemq; te cuncti censebunt, qualia eos facta exercere permiseris. *Ipsa autem ratio, quæ in poëtâ nostro adiungitur,* Iubere peccare, qui non vetat: *prorsus eadem in Philone concipitur, contra Flaccum. Is enim cùm Agrippam regem, Alexandriæ passus esset illudi, atque ipse ibi Præses: obiicit ei Philo, & addit:* Ὁ γὰρ ἐπιπλήττειν ἢ τὸ πανύστατον ἐπέχειν ἂν δυνηθεὶς, εἰ μὴ κεκώλυκε, δῆλος ἦν ἐφιεὶς καὶ ἐπιτρέπων αὐτός: Qui enim castigare, aut saltem cohibere, cùm possit, nec cohibet; palàm est, eum permittere & pænè mandare.

In Ministris Princeps peccat. — Lib. LII.

Permittere, quasi iubere est.

Omnes ministros ciuibus & reip. præstet.] *Theodahadi regis, apud Caßiodorum, dictum præclarum:* A domesticis incohare volumus disciplinam, vt reliquos pudeat errare, quando nostris cognoscimur excedendi licentiam non præbere.

Lib. X. Var. epist. V.

Ille ad ciuilia, hic ad bellica naturâ aptior.] *Quod Homerus quoque, vt pleraque prudentiæ aut sapientiæ, sic reuelauit:*

Iliad. ρ. Ἀλλ' ὁ μὲν ἂρ μύθοισιν, ὁ δ' ἔγχεϊ πολλὸν ἐνίκα:

Vnus consiliis, alter præstantior hastâ:

de Polydamante & Hectore ab eo prolatum. Et Polybius illustri exemplo hoc notauit in Arato Sicyonio, qui ad ciuilia omnia mirificè vafer & appositus, trepidabat in bellicis: nec exsequi aut facere, cor aut corpus ei firma. Ipsa Polybij verba compendio dabo: Aratus, *inquit*, erat in rebus ciuilibus vir vndique perfectus. facundè loqui, prudenter cogitare, industriè cogitata exsequi, hæc omnia poterat: discordias etiam ciuiles leniter ferre, & amicos adiungere & socios facere, inter primos artifices. Tum etiam insidias, fraudes, subsessus in hostes comminisci, eademque ad exitum deducere, ob tolerantiam & audaciam, efficax maximè aptusque erat. Hic autem ipse, siquando in aperto acie dimicare vellet, segnis in consiliis, timidus in aggressionibus, nec aspectu quidem aut vultu pugnam tolerans. Ideoq; & Peloponnesum repleuit trophæis, sed in se erectis. Adeò natura hominibus non corpora solum, sed animos dedit dissimiles variantesque, vt idem ille vir non solùm erga res diuersas diuersè se habeat; sed & in iis quæ assimiles, aliàs sapientissimus videatur, aliàs tardissimus, itemque & audacissimus, & timidissimus. Neque hæc inopinata nimis aut paradoxa sunt, sed nota & familiaria iis qui volunt intendere. Nam ecce & in venatibus alij sunt audaces, ferasque subsistunt; iidem ad arma & contra hostes, degeneres. Sed & in bellicis rebus, alij in singulari certamine, & cùm vir cum viro componitur, acres & validi sunt; iidem communiter in prælio & instructâ acie, ignaui & nullius pretij. Thessalorum equites turmatim & confertim si ingruant, intolerabiles sunt: extra aciem, in tempore aut loco viritim pugnare, timidi, & inutiles. Ætoli autem contrà. *Scilicet magnus ille Deus hoc voluit, aliud esse aliis, nec in omni re vnum eminere.*

De Arati ingenio notabile. — Lib. IV.

Diuisa dona.

Claud. —— partitim singula quemque
Nobilitant, hunc forma decens, hunc robur in armis,
Hunc rigor, hunc pietas, illum solertia iuris,
Hunc soboles castique thori.

Atque vt alius poëta ait:

Homer. Iliad. N.
Ἄλλῳ μὲν γὰρ ἔδωκε θεὸς πολεμήϊα ἔργα,
Ἄλλῳ δ' ὀρχηστὺν, ἑτέρῳ κίθαριν καὶ ἀοιδήν:
Illi bellica nempe Deus donauit, at illi
Saltare, atque alij fidibus cantuq; valere.

Pag. 73. Felicitas quosdam promouet, & suus Genius.

Principum inclinatio in hos, offensio in illos est.] *Quis non cottidie animaduertat? & est sanè in his promotionibus ius aliquod*

quod etiam fortunæ. Tacitus de Vespasiano: Multos præfecturis & procurationibus, plerosque senatorij ordinis honore percoluit, egregios viros & mox summa adeptos; quibusdam fortuna pro virtutibus fuit. *Sed & ius hoc est diuinis regibus, vt in Homero legi,* alium virorum odisse, alium amare. *Itaque argutè Cassiodorus:* Non est maius meritum, quàm gratiam inuenisse regnantium. *Quid, quod ipsa electio visa initio absurdior, sæpè posteà laudatur? Verè enim Tacitus:* Multos in prouinciis, contrà quàm spes aut metus de illis fuerit, egisse. excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum, hebescere alios.

II. Hist. — Odyss. δ.

IN CAP. XI.

Præcepta Administris.

AVDACVLI.] *Seneca de Tranquillitate:* Quorumdam parùm idonea est verecundia rebus ciuilibus, quæ firmam frontem desiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam. *Medium ergo tenendum, vt & fiducia adsit; & contumacia absit.* Lib. I. cap. IV.

PAG. 74. Sine iactantiâ agite.] *In quo peccant sæpè aulici, & odia atque inuidiam prouocant frustrà. Talis ille Heraclides, potens apud Philippum Macedonem, & ex vili humilique euectus: de quo Polybius,* πρὸς μὲν τοὺς ταπεινοτέρους καταπληκτικώτατος καὶ τολμηρότερος, πρὸς δὲ τοὺς ὑπερέχοντας κολακικώτατος: aduersus inferiores seuerus maximè & superbus, erga superiores in primis adulator. *Atque isti iidem, de quibus Seneca,* regiæ potentiæ ministri, quos delectat superbiæ suæ longum spectaculum; minusque se iudicant posse, nisi diu multumque singulis, quid possint, ostendant. Nihil confestim, nihil semel faciunt. Iniuriæ illorum præcipites, beneficia lenta sunt. *O penicillum, non calamum, & quo temporis etiam nostri egregiè mores effinguntur! Sed & à Dione, de Seiano illo, nõ altero à Tiberio, sed altero pænè Tiberio:* Is, *inquit,* homo superbissimus studiosè ab omnibus colebatur, salutabatur, deducebatur. Omnia enim acriter, & maximè procerũ, obseruabat & verba & nutus. Nam qui propriâ potentiâ nituntur, neque salutationes aut hæc obsequia valdè requirunt; & si omissa fuerint, vitio non vertunt, ipsi nempe sibi conscij contemptu sui hoc non factum. Qui verò fuco & adsciticio splendore vtuntur, ij omnia talia magno opere, & tamquam ad dignitatis suæ culmen pertinentia, requirunt, & nisi consequantur, grauiter ferunt vt abiecti, & irascuntur quasi iniuriâ affecti. Ideoque istos magis pænè, quàm ipsos Imperatores, vulgò obseruant, & circa eos satagunt: quoniam apud hos siquid peccatur, virtus censetur remittere & ignoscere; apud illos, imbecillitas & virium inopia. contrà autem vlcisci, facere ad stabiliendam ostentandamque poten-

Iactantia odiosa. — *Aulici mores.* — II. De Benef. cap. V. — Lib. LVIII.

tentiam arbitrantur. *Tales isti, qui potentiam suam non benè ferunt, & ideò nec diu sæpè ferunt.*

Ad auctorem & ducem, vt minister, fortunam referas.] *Valdè hoc obseruandum, præsertim in bellicis, in quibus haud temerè alios volunt eminere. Ad Principem igitur refer, cuius auspiciis pugnas, per eius fortunam (ita res est) fortunatus. Dirigit enim hæc suprema Prouidentia, & ministros quoque attollit aut deprimit eius, in quo alterutrum vult fieri. Germani hoc erga Principes suos seruabant olim: &* illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ eius assignare, præcipuum sacramentum erat, *vt Tacitus scribit. Simile Gallorum* Deuoti. *[Reges fe]licium mi[nistri.]*

Hæc est conditio regum, vt casus.] *Quod ingenium regum in vno Philippo Macedone benè expreßit Demosthenes:* Eum ita gloriæ cupidum esse dicunt familiares, vt omnia præclara facinora sua esse videri velit, & magis indignetur ducibus ac præfectis qui prosperè & laudabiliter aliquid gesserint, quàm iis qui infeliciter & ignauè. *Ipse hic affectus in filio Alexandro, de quo Curtius:* Quippe Alexander hostes vinci voluerat, Antipatrum vicisse ne tacitus quidem indignabatur, suæ demptum gloriæ existimans quidquid cessisset alienę. *Susurrant idem & instillant Antiocho regi interiores aulici, apud Liuium:* Ipsam eam gloriam belli, quâ, velut dote, Annibal concilietur, nimiam in Præfecto regio esse. Regem conspici, regem vnũ ducem, vnum imperatorem videri debere. *Deniq; consensu ita reges: & patrum quoque memoriâ legimus, (vt vetustiora omittam) quicumq; res magnas sub regibus geßêre, ad extremum aut in offensâ, aut in exiguâ gratiâ fuisse. Testor* Alfonsum Albuquerkium, *qui pleraq; Indiæ Orientalis Lusitano regi suo subiecit: at idem accusatus maioris spei, & suspectus denique, reuocatus in patriam est, & morte opportunâ fortaßè ignominiis exemptus. Simile in* Duarte Pacieco, *qui post magna merita, in custodiam & vincla coniectus etiam fuit, & in clarâ innocentiâ liberatus tandem, sed vt in paupertate senesceret.* Consaluum Magnum, & Ferdinandum Cortesium, *nec ipsos parem gratiam meritis retulisse, aliquis arbitretur & dicat. Quid caussæ est? beneficij magnitudo, cui reges dolent & nolunt obstringi. Noster Tacitus:* Destrui per hæc fortunam suam Cæsar, imparemq; tanto merito rebatur. Nam beneficia vsque eò lęta sunt, dum videntur posse exsolui: vbi multum anteuenêre, pro gratiâ odium redditur. *Sed & simile hîc quod in arboribus, sub quarum vmbram, vbi tempestas est, confugimus: cùm deserenauit, ramos frangimus, & abimus. Addam prudentißimi Cominæi sententiam:* Memini regem (*Ludouicum*) mecum sic loqui, vt diceret, fieri aliquando vt operæ nauatæ laudabiliter minus pre-

Margin notes: *[R]eges gloria auidi.* — Orat. ad Epist. Philippi. — Lib. VI. — Lib. XXXV. — *Magni Duces, ferè posteà neglecti.* — Ann. IV.

tium ſit, idque culpâ eorum qui nauaſſent: dum elati quadam confidentiâ, inſolenter & proteruè ſe gererent. Atque addebat, felicem eſſe, eius ſententiâ, cui rex nullo ſuo magno merito beneficiũ conferret: atque id præſtare, vt obſtringatur aliquis Principi, quàm vt illum habeat obſtrictum. Se quoque hoc ingenio eſſe, vt plus amaret, qui ob beneficentiã ſibi deberent, quàm alios quibus ſe debere putaret. *Claudit deinde Cominæus:* Tam eſt difficile in omni genere vitę ſic ſe gerere, ne impingas: magnumq; eſt Dei donum, valere ſenſu communi, & iudicio naturali. *Præclara omnia: ſed age tu Cominæe, qui hæc ſcis & præcipis, ſatíſne cauiſti? naturalis tua prudentia ſepſit aut muniuit? accepiſti plagam, & in tuâ arenâ circumuentus es ab aulicis; qui, mortuo rege Ludouico, effecêre calũniis vt in carcerẽ conderêris, per triennium ferè ſeruarêris, denique capitis cauſſam ipſe diceres, ne patrocinari quidẽ quoquã auſo. En ludibria vitæ, & iactationes hominum! quibus nihil vſquam, per vllam ſapientiã, eſt certi: non certè in lubrico illo culmine & faſtigio Aulæ. Licet dicere:*

Summum ad gradum cùm claritatis veneris, Laberius.
Conſiſtes ægre, & quàm deſcendas, decides.
Cecidi ego, cadet qui ſequitur.

Exteri ſubiecti Inuidiæ.

Atque his liuoribus aut periculis exteri maximè ſunt expoſiti (vt ille ipſe Cominæus:) quod monuit Polybius: Xantippus, reſtitutis Lib. 1. Carthaginienſium rebus, paullò pòſt in patriam rediit, optimè ſibi conſulens. Nam res egregiè geſtæ & præclara facinora inuidiam & calumnias gignere ſolent, quas ciues quidem aut indigenæ, amicorum & affinium copiâ atque operâ, poſſunt repellere, at exteri facilè & ſtatim ab vtroque iſto vincuntur, & periclitantur. *Eſt in mente magnus Princeps, qui voces & ſuſpiciones, in diuturnitate Præfecturæ & fortunæ ſecundantis, non effugit: maior futurus, ſi in vigore famæ, & tempeſtiuè diſceſſiſſet. Plutarchus igitur ſapienter monuit:*

In tempore abſcedendum.

Εἶναί τινα καὶ πολιτικῆς περιόδου κατάλυσιν. τῶν γὰρ ἀθλητικῶν ἀγώνων τοὺς πολιτικοὺς οὐδὲν ἧττον ἀκμῆς καὶ ὥρας ἀπολιπούσης ἐλέγχεσθαι: In Lucullo. Eſſe & politici curſus finem quemdam ac terminum. nec minùs ciuilia certamina, quàm athletica, vigore & tempore deſtituta, vituperari ac coargui.

Gloriam impoſitæ ſummæ manus illis relinqueret.] *Hoc ſciuit iam olim & fecit Ioab, magiſter militiæ Dauidicæ, de quo libri ſacri:* Miſitque Ioab nuncios ad Dauid, dicens: Dimicaui 11. Reg. cap. XII. aduerſum Rabbath, & capienda eſt Vrbs-aquarum. Nunc igitur congrega reliquam partem populi, & obſide ciuitatem, & cape eam: ne cùm à me vaſtata fuerit vrbs, nomini meo adſcribatur victoria. *Ergo, vno verbo, gloria omnis Principi adſcribenda, & vindicanda. Quàm fecit hoc vanè, aut ſtultè potiùs, ipſe Princeps Conſtan-*

Conſtantij vanitas.

Lib. xvi. *ſtantius? de quo Ammianus :* eum, edictis propoſitis, ſe ſolum (cùm geſtis non adfuiſſet) & dimicaſſe & viciſſe, & ſupplices reges gentium erexiſſe, aliquoties ſcripſiſſe : *& talia, quæ ſine riſu aut miſeratione fatuæ ſuperbiæ nemo legat.*

Iniurias ferendo, & gratias agendo.] *Tacitus & hoc indicat:* Egit grates, qui finis omnium cum dominante ſermonum. *Cur autem non ita faciant, qui in aulâ beatitatem quærunt? Ariſtippus præibit, verſutus philoſophus*, qui conſputus à Dionyſio, cum nihil moueretur, & quidã mirarentur : Nempe piſcatores, inquit vt gobium capiant, aquis patiuntur ſe adſpergi; & ego vt balænam, non patiar ſputo madidari? *Addo Senecam:* Potentiorum iniuriæ hilari vultu, non tantùm patienter ſunt ferendæ. facient iterùm, ſi ſe feciſſe crediderint. *Patientiâ opus Aulico.* II. De Irâ, ca. XXXIII

Qui ſecretis criminationibus infament.] *Contra quos quid remedij? Expoſtulat cum Deo Choniates in hac re:* O inſpector omnium ocule, quem nemo fallit, cur conniues ſæpè in his hominum, & grauioribus etiam, culpis? nec ſtatim immittis ignes & tonitru & fulmina, ſed vindictam ſuperſedens differs? Imperueſtigabile tuum iudicium, & humanis ratiociniis inacceſſum : niſi quod ſapiens profectò es, & norma certa vtilitatis, etſi nos tenui mente præditos id latet. At enim venator aliquis ſerpentem, aut leonem denſâ iubâ, qui in montibus videt vel audit, ſtatim declinat & effugit, ſed & maleficus aut latro exorabilis eſt, & precibus aut lacrimis molleſcit: virum verò qui proximo & amico malum in corde machinatur, aliudque ſentientem aliud loquentem, multæ ſapientiæ eſt euadere, & à diuino auxilio pendet. *Præmiſerat verò idem de Theodoro Styppiotâ, per Camateri Logothetæ calumnias euerſo : ac miſcet deinde præcepta :* Eſſe eos æmulos, quantum poteſt, obſeruandos, qui ingenio moribuſque parùm liberalibus & occultis ſunt præditi, & linguam habẽt à corde diſſentientem. Ante omnia verò, cuſtodiam ori ponendam, nec ſinere linguam temerè euagari dentium ſeptum & labiorum propugnaculum, quibus à naturâ, velut duplici vallo, eſt circumdata. *Benè, & ſilentium aut circumſpectus ſermo optima hîc arma.* Pag. 75. *Arcanæ calumniæ.*

Quo incautior decipiare, palàm laudatum.] *Id verò argutè malignum & mirum genus lædendi eſt, laudare. Excitatur enim occultè Princeps in liuorem aut metũ, præſertim ſi animo puſillus eſt. Polybius exemplo & ſententiâ id docet, de Apelle quodam ſubdolo calũniatore. qui cùm Aratum apud Philippum Macedonum regem traduxiſſet, ac falſi compertus eſſet; non ideò deſtitit, ſed tranſtulit deinde calumniam in Taurionem quemdam, qui Peloponneſi rebus* *Laudando euertere.* Lib. IV.

praerat. Hunc non accuſauit, ſed laudauit, aſſerens digniſſimum eſſe, qui cum rege ipſo in caſtris atque acie ageret. *Addit deinde:* Καινὸς γὰρ δή τις οὗτος εὕρηται τρόπος διαβολῆς, τὸ μὴ ψέγοντας, ἀλλ' ἐπαινοῦντας λυμαίνεσθαι τοὺς πέλας: Nouus enim calumniæ modus repertus iſte, non culpantes, ſed laudantes, lædere atque euertere alios.

Incerta Aula. Nihil rerum mortalium tam inſtabile & fluxum.] *Quæ ſæcula id non docent? vetera, media, noſtra. Inter veteres,* Ioab *ille vir acer, callidus, militiæ Dauidis & conſiliorum arcanorum arbiter, cùm à viuo rege non euertitur, iuſſus eſt cædi à ſucceſſore. Quid* Apelles *inter Græcos? ille à Philippo rege proximus, eo iam gradu & opibus, vt ab ipſo timeretur, momento horæ deiicitur, deſertus ab iis qui anteà ſtipabant & colebant. Polybius ita narrat:* Aratus flagitia & ſuperbiam eius regi aperit, ad vindictam ſtimulat, *Lib. v.* & rex id ſecum ſtatuit, ſed ita altâ diſſimulatione, vt mentem hanc eius nemo ſciret. Vocatur Apelles. ille fidenter veniens, & quaſi omnia ex ſententiâ patraturus, ſimulac conſpectus eſſet, ex Chalcide Corinthum venit. Cùm appropinquaſſet, certatim ſatellitij, militumq; Præfecti, cum ipſis militibus obuiàm procedunt, agmine & pompâ in regiam deducunt. Cùm autem ingredi ſtatim, vt conſuêrat, vellet, ianitor quidam præſtolari eum iuſſit, occupatum in præſenti regem dicens. Apelles nouitatem rei demirans, hęſitabundus aliquamdiu conſtitit: mox mæſtus, inopſq; conſilij, inde diſceſſit. Comites illi omnes ſubitò dilapſi, vt demq; ſolus cum ſeruulis ſuis domum peruenerit. *Paullò pòſt captus cum filio, vinctus, & interfectus eſt. Sed poſt priora illa, Polybius appoſitè addit:* Parua omnino interualla temporis, omnes homines attollunt rur- *Aulici calculis ſimiles.* ſumq; deiiciunt, maximè verò eos qui in Aulis verſantur. Reuerà enim iſti adſimiles ſunt abacorum calculis, qui, vt ſecundùm voluntatem calculatoris, modò obolum æreum, modò talentum valent; ita Aulici, ad nutum Principis, modò beati, modò miſeri fiunt. *Atque hoc in Apelle exemplum: quàm geminum Romæ, in* Seiano? *qui diu Tiberij Auguſti potens, & ad inſtar eius ſtatuis, honoribus, cultus; tandem vnâ epiſtolâ ſubuerſus eſt, &* caput *illud* toto orbe ſecundum, *vt cum poëtâ dicam, laqueo præbuit, & cadauer ſuum opprobriis, lacerationi, vnco.* Quo die illum Senatus de- *Seneca De Tranq. lib. 1.* duxerat, populus in fruſta diuiſit: in quem quidquid congeri poterat, dij homineſq; contulerant, ex eo nihil ſuperfuit quod carnifex traheret. *Et ſimilis potentia atque exitus Plautiani, ſub Antonino, quæ in Dione Caſsio lege. Iam in æuo poſteriore, apud Hiſpanos quàm nobile documentum fluxæ potentiæ* Aluarus Luna *eſt? Amabat & euehebat eum Ioannes rex Caſtellæ, ſuper omnes homines & amicos. Opibus, titulis, præfecturis, cottidie augebatur; atque ita regem*

regem suum fecerat, vt vel bellum eius caussâ gereret cum vicinis regibus, & cognatis. Nulla res in maiore famâ & inuidiâ, quàm iste amor: atque is satis diuturnus. Sed quis exitus? Sicut diuisiones aquarum, sic cor regis, *ait Hebræus sapiens. Occultè abduxit se ab Aluaro, odit quantum amauerat, denique paucis consciis, in oppido Burgensi, sagaciter hominem in vincla coniicit, damnari per sententiam iubet, caput abscindi, & in foro per triduum ostendi. O cæca mortalitas! tu ille superbus paullo antè & insolens, vbi es? quid es? desiisti esse, & tot annorum cumulata felicitas subito turbine quassata & euersa est. Verè tu prædixeras Aluare, non sine mali præsagio: admirantibus aliis fortunam tuam & apud te prædicantibus,* Improuidi, ne ædificium ante finem operis laudaueritis. *Sed mihi finis non sit, si exempla cumulem, obuia, vt verè dixi, in omni æuo. Claudianus Sidonij verbis appositis:* Periculosam regum familiaritatem esse. quorum consuetudinem spectatissimus quisque flammarum naturæ benè comparat, quæ sicut paullulum à se remota illuminant, ita satis admota sibi comburunt. *Nota Aulice. accede, insinua, ama, amare; sed non nimis.*

Aluari ominosum dictum.

Lib. III. Epist. III.

Sidonij egregium.

Speciem magis in amicitiâ Principis, quàm vim retinent.] *Imagine ad hanc rem vsus pater Themistoclis: quem cùm à rep. gerendâ vellet abducere,* ostendit ei in litore triremes veteres, abiectas iam & contemptas: tales administrarores reip. esse, cùm non vltrà ex iis fructus. *In Plutarcho.*

Vetus Aulicus, vetus nauis.

Aratæa aliqua vox erumpat.] *Nam & Aratus inter exempla infidæ regiæ amicitiæ. qui Philippo Macedoni diu carus vtilisq; amicus veneno tandem ab eo tolli iussus est lento, & sensim occidente. Non latuit Aratum, sed cùm aperire, mederi non esset, tulit tacitus: nisi quod amicorum cuidam Cephaloni, in cubiculo, cùm eo incoràm sanguinem spuisset: illo admirante, subiunxit,* Ταῦτα τὰ ἐπίχειρα τῆς τυραννικῆς φιλίας: hæc sunt præmia regiæ amicitiæ. *Talis Philippus, & alij: non sic nostri* AVSTRIACI *(quod verè & in loco dicimus:) patientes ministrorum suorum, & ad extremum mites.*

Aratus veneno periit.

Ista eueniunt, numquam mihi.] *Quid ergo? aulam & totum hoc genus damnamus aut despicimus? absit: sed Sicyonia ista aut cothurnos pedibus meis cōuenire, hoc nego. Valerius olim, quasi Apollinis voce, dixit:* Magis se probare securitate ridens tugurium, quàm tristem curis & solicitudinibus aulam. *Nam hæc duo, etiam in optimâ eâ esse, nemo expertus abnegabit. Nos verò secessum & otium quærimus: quid tum? otium, sed non ignauiam.* Habet vbi se, etiam in priuato lare, explicet magnus animus: nec vt leonum animaliumque impetus caueis coërcetur; sic hominum, quorum

Otium nobis ante Aulam.

Lib. VII. cap. I.

 maxi-

maximæ in seductu actiones sunt. Vbicumque otium meum abscondero, prodesse volam singulis & vniuersis, ingenio, voce, consilio. Nec enim is solus reip. prodest, qui candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace belloque censet: sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tantâ bonorum præceptorum inopiâ, virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque cursu ruentes prensat ac retrahit, etsi nihil aliud, certè moratur; in priuato publicum negotium agit. *Hæc sapiens Seneca: cuius verba expreßi; animum velim, ac conor.*

IVSTI LIPSI
AD IV. LIB.
POLITICORVM
NOTÆ.

IN CAPVT I.

De Prudentiâ, quam Propriam dixi.

Pag. 77.

ONFVSE viam aliquam signabo.] *Propriè & distinctè vix potest. Aristotelem audio:* Ὥσπερ περὶ τὰς ἄλλας τέχνας, καὶ περὶ τὴν πολιτικὴν τάξιν ἀδύνατον ἀκριβῶς πάντα γραφῆναι. καθόλου γὰρ ἀναγκαῖον γραφῆναι, αἱ δὲ πράξεις περὶ τῶν καθ' ἕκαστόν εἰσι: Sicut in aliis artibus, ita in Politicâ ordinatione, fieri non potest vt omnia singillatim & accuratè scribantur. Vniuersè enim scribi necessum est, at actiones sunt rerum singularum. *Enimuerò eorum est, qui mente & vsu valent, ex his communibus formare sententiam & decretum in rebus singulis, & ad hasce velut normas adaptare.* II. Polit. cap. VII.

Vniuersalis præcepti fructus.

IN CAP. II.

De Prudentiâ Togatâ.

PRVDENTIA duplex est, Togata & Militaris.] *Benè enim hoc Sallustius:* Firmanda est respublica, non armis modò neque aduersus hostes; sed quod multo maius multoque asperius est, bonis pacis artibus. *Artes pacis ad Togam faciunt, atque* Orat. de Repub. ord.

Togatæ prudentia ardua.

hoc

hoc opus maius aſperiusque *meritò dicit. Idem Liuius:* Excellentibus ingeniis citiùs defuerit ars quâ ciuem regant, quàm quâ hoſtem ſuperent.

Materies duplex, Res diuinæ, Res humanæ.] *Hoc quoque Strabo ita dicit, vbi de Moſe diſſerit*; Hoc à naturâ hominibus eſt inſitum, & commune Græcis ac Barbaris, vt in politicâ vitâ, communi præcepto & legibus viuant. Præceptum hoc autem duplex eſt, aut de Diis aut de Hominibus: *& plura addit, de vi religionis in animos noſtros, & quàm antiquis ea fuerit curæ. At nos quoniam olim (ante annos pænè ſex) in reliqua capitis huius & ſequentium ſuper Religione ſcripſimus, prouocati ab importuno homine, & quem nec amici ament: iure viſum ea hîc inſerere, & eſſe Notarum loco. Tu lege qui voles, en habes.*

Lib. xvi.

Pag. 78.

Duplex Togata prudentia.

IVSTI LIPSI DE VNA RELIGIONE, ADVERSVS DIALOGISTAM LIBER.

In quo tria Capita Libri quarti Politicorum explicantur.

ANTVERPIAE,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Ioannem Moretum.
cIↃ. IↃC. X.
Cum Priuilegijs Cæsareo & duorum Regum.

ILLVSTRES
ORDINES,

LIBER in me nuper prodiit, cui an responderem, iure dubitaui. Auctor an ille est, cui debeam? homo inquietus, turbidus: & cui vnum hoc studium, litigare. Sicut canibus quibusdam insitum est, sine caussâ aut discrimine latrare: talem audiebam istum. nec iudicio hæc scribere, sed morbo. Cum hoc me componerem, & velut includerem in eodem campo? quem & vincere inglorium, & à quo atteri sordidum esset. *Facit* enim *se aduersarium*, ait Seneca, *quisquis contendit, & vt vincat par fuit*. Sed caussa etiam silendi altera, ab ipsâ scriptione. Nam qualis ea est? plebeia, futilis: & concepta plebeio quoque stilo. Quotusquisque ea leget, si ego sileam? nec deprimere aduersarium meum possim, nisi vt attollam. Adde quòd calumniarum conuiciorumque plena: & corniculas citiùs in Africâ, quàm res rationesque solidas reppererim in hoc scripto. Vetus ille versus hîc valet:

* Λόγοις μὲν Ἑρμόδωρος ἐμπορεύεται.

** Sunt Hermodori verba, mercimonium.*

& flumen verborum vbique video, mentis vix guttam. Quid igitur reponam aut respondeam? serium aliquid aut eruditum? non est occasio. conuicia & dicteria? non est meum: & ita adhuc viximus scripsimusq;, vt nemo de nobis, de nemine queri etiam ego possim. Primus iste est (heu fatum Lipsij!) qui

procaciter & ex ſuperuacuo me laceſſit. Quem vt imiter, non adducar: perſuaderi tamen mihi paſſus ſum, vt reſpondeam. ſiue quia publicè intereſt, tam effrænem petulantiam reprimi & retundi; ſiue quia meâ, calumnias & mendacia leui manu abſtergeri, quibus nos aſpergit. Dicit enim nec ſcripta mihi, nec dicta: aut certè non ſic ſcripta. *Tantum* autem *veritati obſtrepit adulter ſenſus, quantum & corruptor ſtilus.* Quę ratio pręcipuè me mouit, vt reſcriberē: nequis ſilentium meum in conſenſum duceret, & crederet approbata nobis, quæ non videret refutata. Sed fecimus tamen breuiter. quoniam, vt ait Pindarus, * εὐώνυμον εἰς δίκην τρία ἔπεα διαρκέσει: idemq; modeſtè. quia vt ſcopulus aſſilientes vndas ſine motu vllo ſuo frangit; ſic nos conuiciatores iſtos, ſine acerbitate vllâ aut irâ. Dicta tamen quędam aut ioca miſcuimus. cur nō liceat? viri magni, imò & ſancti, fecerunt in ſimili genere: & benè Tertullianus, *Multa ſunt ſic digna reuinci, ne grauitate adorētur. Vanitati propriè feſtiuitas cedit.* Hæc omnia ad vos

Tertull. aduer. Hæreſ. ca. XVI.

** Iuſtam ad cauſſam tria verba ſufficient.*

Aduerſum Valent. cap. VI.

ILLVSTRES ORDINES,

& ad veſtrum tribunal deferimus: vt iudicetis tamen nō vt vindicetis. Nam mihi purgatio ſola propoſita eſt, non vltio: & auertere plagam voluimus, non inferre. Vos, quorum id munus, me meaq; auctoritatis veſtræ clypeo tegite: neu patiamini *innocentiæ plus periculi, quàm honoris eſſe.* Atque hoc eâ lege, ſi proba iſta apud probos. Nam quòd iſti ea calumniantur aut carpunt: nihil eſt. imò hoc quoque boni argumentum, talibus diſplicere.

Salluſt. Iugurth.

A D

AD LECTOREM QVEMCVMQVE.

IDES *rescriptum meum, Lector, ex amicorum sententiâ potiùs, quàm ex meâ. Nam mihi initio decretissimum fuit, non respondere: qui vetus illud memineram,*

Plaut. Bacchæ bacchanti si velis aduersarier,
Ex insanâ insaniorem facies, feriet sæpiùs.

Sed vicerunt iidem illi eò minùs iam reluctantem, quòd eâdem operâ NOTAS *nostras daturus eram ad trina illa Capita, quæ in calumniam venerũt. Nam quòd illi tantùm responderem: nugæ. quis fructus? at aliquis ex hoc concilio, & scriptione, quam vides. Vt etiam ordine & velut presso pede scripto eius insisterem, non placuit. quid enim ille ordine dicit? prima, media, vltima, pleraque eadem: repetitio vbique & mixtio, &, quod Græci dicunt,* * πάντα μία κόνις. *Nos si quid ad rem fecit, non omisimus: conuicia vix attigimus. quia scimus*

*Omnia idem pulnis.

Plaut. Pœn. Istunc thesaurum stultis in linguâ situm,
Vt quæstui habeant malè loqui melioribus.

Seneca. *Et ampliùs scimus:* Æquo animo audienda esse imperitorum conuicia, & ad honesta vadenti contemnendum esse istum contemptum. *Tu quisquis es Lector, in bonâ caussâ faue: & siquid est quod minùs pro vestro omnium gustu, scitote me scripsisse & suasisse quæ visa optima, &* vtilitatem iuuandi prætulisse gratiæ placendi.

Plinius Præfat.

CENSVRA.

Quæ de vna hic religione apologeticè scripsit I. Lipsius, ex Auctoris ipsius confessione & totius disceptationis filo, de orthodoxa, catholica & Romana (quæ vna & sola vera est Religio) scripta esse testificor. Louanij, IX. Calendas Septembres, 1593.

Henricus Cuyckius, D. Petri Louanij Decanus, Academiæ Cancellarius, & Pontificius ac Regius librorum Censor.

IVSTI

IVSTI LIPSI ADVERSVS DIALOGISTAM LIBER.

LIBRVM tuum legimus, & quæ visum mihi respondere, hîc habes. Pauca mole, sed non pondere: & tu quoque non multa scripsisti, sed multis. Toto libro placuit tibi non solùm πολυλογεῖν, sed ταυτολογεῖν, &, quod poëta dicit, *oberras* vbique *eâdem chordâ*. Lacon quidam ad lusciniam: *Vox es, præterea nihil.*

ORDIAR *à capite & ab ipsâ fronte tui libri. Titulum fecisti:* LIS siue PROCESSVS INTER IVSTVM LIPSIVM ET.] *Nollem te hoc præscribere, mali augurij est in principio lapsus. Ego tecum litigo? numquam factum. Natura mea, consuetudo, valetudo abhorrent ab omni litigio; & si me non nosti, scito non esse pacatius ingenium in Batauiâ vestrâ. Denique ego tecum? si visum mihi litigare, alius esset cum quo confererem manum. Nam, vt ille ait,* In libri titulum.

Attius. — trophæum ferre me à forti viro pulchrum est.
Sin autem & vincar, vinci à tali nullum est probrum.

At tu quis es? ignotus es. imò tu quis es? nimis notus es.

DEDICATIO *sequitur, eaq;* Ad Senatum huius vrbis.] *Grata erit, nisi fallor. Cur tamen ad hunc potissimùm? quiáne olim hîc turbæ? & eos fautores putasti turbidi tui animi aut scripti? Scis enim: & te quoque aliquid occulti ligni suggessisse in hanc flammam nos scimus. Sed mi homo erras. illæ resederunt, & beata pax ac concordia iterùm in hac vrbe. Aeole, non est hic locus tuis flabris.* In dedicationem.

EPISTOLAS deinde meas subiungis.] *Quo exemplo? nullo bono, aut cuiusquam boni. Egóne hoc fine scripsi, vt ederes? per somnium non cogitaui. Homo inconspecte, tollis è vitâ commercia aut certè libertatem litterarũ. Apud bonos ita solet, vt duobus scripta inter duos pereãt. Tu aliter. esto. Cur tamen, si visum eas edere, non edis ipsas? Verti, inquies. Ita sanè, sed non in decentiorem formam. Quid enim si parum fideliter? quid si parum expresse? Vtrumq; verum* De epistolis meis editis. Proteruè. Imperitè.

rum est. nam nec tu Latinè nimis (sine contumeliâ dico) doctus: & quod nolo te nescire, multa sunt in illis nostris propriè & ἐνεργητικῶς scripta, ad quæ vertenda tu non adspiras. Aliter longè catuli olent, aliter sues. *Atque ecce, Ordines, epistolæ præcipuæ exemplar ipsum.* Plaut.

I. LIPSIVS S. D.

ACRITER tu caussam hanc non Libertatis sed Licentiæ agis. Nefas tibi interfici quemquam religionis caussâ. Quid ais? etiámne seditiosum? etiámne palàm impium & blasphemum? Vis enim non constare Principi quæ sit proba aut vera Religio. Bellè. Dic sodes, in re tam seriâ ludis? aut vis Academiam iamdiu mortuam excitare, & facere omnia controuersa? Sed video quid agas. Vis me definire quam probam censeam: & hunc quoque tibi campum dare disserendi. Non faciam mi : : : : : : : : : :, nec nunc opus. Illud dogma nostrum πολιτικῶς * firmum maneat, Vnam religionem (eamque probam) in vno regno teneri. Quid tu mihi Iohannem aut Petrum, & martyres adducis? Scilicet qui probam religionem oppugnant sunt Iohannes & Petrus. Quin dic seriò quod sentis. * Vis quamuis religionem à quouis posse oppugnari: aut tu quid in meâ sententia oppugnes non video. Sæua est, inquis. Quid ita? Statim enim homines ad ferrum & ad ignem. Non ego: ne erres. Et caue imponant tibi illa verba *Vrendi & secandi.* Παροιμιώδης enim ille sermo est, Latinis vsurpatus in omni asperâ & paullùm immitiore medicinâ. Puniri nos turbidos Hæreticos volumus (verba mea * nota) sed non omnes vno modo. Vt criminum gradus sunt, ita pœnarum: & quosdam Pecuniâ, alios Exsilio, raros aliquos Morte ego mulctem. In priscâ Ecclesiâ nónne semper factum? vtique postquam ea respirare cœpit, & sub Christianis Imperatoribus attollere paullùm pressum diu caput: Si exemplis & * auctoritatibus ago, vinco: si rationibus, vna te vincit. quòd numquam societas aut resp. stabit, vbi tam indefinita hæc libertas. Audi mi vir. Religionem euertit, quisquis libertatem hanc Religionum inducit: ex quâ confusio, ex quâ * contemptus. Sed enim auctoritatibus Patrum non est agendum, sed nudo meroque Verbo Dei. Seriò in omni re * externâ tu hoc sentis? nescio. Sed tamen si etiam illo scuto tegere me debeo, possum. Mæcenatem valde culpas qui hoc Augusto suaserit, impio tyranno, inquis, & Christianorum hosti. Vnde hoc tibi in mente aut calamo? Ille Christianorum hostis, qui * Christianos fando non nouit? Replica Annales, docebunt te Christum salutare verbi sui semen non nisi sub Tiberio sparsisse. Plura sunt quæ in tam vberi re possim: sed parco, & reseruo me Notis: quas, Deo volente, dabo. Intereà qui sedatè & puriter nostra illa leget, nec sæuitiam nec

* *Verte te in omnes formas, nõ euertes.*
* *Verissimũ est, & aliquot annos iam non aliud agis.*
* *Nũquam fecisti: sed in toto hoc scripto Errones cũ Turbatoribus confundis.*
* *Quæ centenæ sunt in Bibliis, in Patribus, in Legibus.*
* *ita sanè. Ambigere de religione incipiunt, mox aspernari.*
* *Nam absurdũ Politiam omnẽ illuc astringere, quæ satis, si cũeo non pugnet.*
* *Puerile erratũ tuum est; & frustrà satagis in purgãdo.*

nec lentitudinem increpabit: & fatebitur viam præscriptam, quam bono generis humani ineant hodie qui regnant. Tu si aliter sentis, quin sententiam tuam potiùs promis, quàm sic per dissertatiunculam hæc oppugnas? Effusam licentiam omnes boni viri abhorrent, & quibus exiguum aliquod lumen mentis: si modus coërcendi melior apud te aut mitior, scribe. Ego inter primos qui amplectentur. Verum enim amare didici: sed contentiones etiam fugere. &, quod Telemachus apud poëtam quem vertisti, de me profiteor, *Infirmi sumus & non docti depugnare.

* Λωβηταλέοι τ' ἐσόμεσθα, καὶ οὐ δεδαηκότες ἀλκήν.

Vale, & fer liberè respondentem, qui liberè prouocasti. Acerbitas certè abest, & sum in te qui soleo, *Hoc tu quomodo vertas, videat lector cui videre placet.*

I. Lipsius.

Lugd. Bat. Kal. Aprilis ∞. I ɔ. XC.

Alteram non pono, quia nec exemplar quidem eius (neque tanti est) seruaui. *Sit qualem tu ponis.*

Sed iam ingrederis in actionem ipsam, & suauiter incipis διαλογίζεσθαι. Et primùm, promis apud illos tuos sermocinatores caussam quæ impulerit te ad scribendum. Videre te perniciosa consilia quę publicè promuntur, valdè peccaturum nisi detegas, cùm Deus te prǽsertim idoneum aptumq; fecerit huic rei.] *Itáne Diodore? tu ille es qui cēsuram hîc nobis sine suffragio geris? tu qui prouides, nequid res publica capiat detrimenti? Benè est. state firmi Bataui hoc tibicine & destinâ. Sed tamen ego Ordines putabam esse, & Magistratus, quibus hæc cura. qui non admonere solùm possint, sed compellere: & quibus parêre nos non volumus tātùm, sed debemus. Illi cùm sileant, tu loqueris? imò illi cùm probent, tu improbas? Nisi tu vnus plus sapis & vides, quàm ceteri. O mi senex*, Omnes videmur nobis saperdæ, festiui, belli, cùm simus copreæ. *Censor publicus.* *Custos.* *Solus sapiens.* Varro.

Querelam adtexis & scriptionis caussam alteram, quòd aliquoties prouocatus à te ad colloquium, spreui.] *Heu, quod mare me purgabit? Tu me ad colloquium vocas, id est ad tuam* LITEM. *ego renuo: quid peccaui? Ignosce. liberum hîc me censui, nec obnoxium imperio cuiusquam priuati. Et tamen quod colloquio hoc quærebas, nónne præstiti? Nam de sensu meo, binis epistolis respondi; & satisfeci tibi, etsi non satisfeci. Tibi inquam & interiori tuo animo purgatissimus sum: sed dissimulas, quia decretum tibi velitari. Atqui ego quàm abhorruerim ab hac contentione, testis quoque Epistola hæc esto, quam ad amicum tuum misi: amicum, sed moribus & ingenio valdè à te disiunctum. Ea hæc est.* *Imperiosa autoritas.* *φιλαιτία.*

I. LIPSIVS H. L. S.

S. D.

Occasionem mihi datam abs te gaudeo, vt promam animi mei ſenſum. Tu vtrique noſtrûm & Paci amicus es, vtrumque audi. Primum queror, Quid ille vir ſibi vult, quòd quaſi datâ operâ in me incurrit? In Conſtantiâ noſtrâ nuper imponere mihi voluit ſententiam, quam non dixi vmquam, non ſcripſi. Nunc ſimile. Adeò nemo alius eſt, qui aliquid ſcribat præter eius mentem? Addo etiam liberè. quid illi cum Latinis meis ſcriptis, ad quæ aliter reſpondet, nec prouocat me iiſdem armis? Sed hoc leue. Etiámne benè ea capit? ambigo: quia video palàm torqueri in alium & diuerſum à ſenſu meo ſenſum. In hac ipsâ re, quàm clarè ſcripſi *Hæreticos ſeditioſos, turbidos* puniendos eſſe? ille ita accipit, quaſi dixerim quoſcumque in religione errones. Nónne Capita mihi diuerſa facta, & diſparaui? Si rectam diſputandi viam inire vellet, hoc ei docendum, *Puniendos non eſſe nec quidem tales.* Dialecticam ſcio te & illum ſcire. In eâ vitium eſt, ſiquid in Hypotheſi dictum, ad Theſim & communem aliquem locũ referre. Atqui verba noſtra inuidiam habent, *Vre, ſeca.* Non noſtra, ſed veterum: &, quod liquidò ad eum ſcripſi, non ita arctè capienda, quaſi ferrum nobis ſtatim in manu aut ignis. Abſit, abſit. Prouerbialis ille ſermo eſt, à medicis ſumptus, qui in prauo aliquo vlcere vrebant, ſecabant. Valet igitur, vti aſperâ aliquâ medicinâ. Nequid eum turbaret, addidi: *Pœnarum hîc gradus eſſe*, & Turbatores quoſdam Pecuniâ, alios Exſilio, raros quoſdam Morte à nobis plecti. Hæc ſcripſi. ille quid? reſpondet οὐδὲν πρὸς ἔπος, & acerbè ac contumelioſe agit: quod ex litteris eius, ſi voles, videbis. Quinetiam Cardinalẽ Granuellanum mihi obiicit, & quod hauſerim hæc ab illo fonte. Obſecro te, hæc modeſti aut philoſophi hominis ſunt? vt omittã, quòd paſſim impietatis me arguit, & quaſi eſſem in gentilium ſectâ. Ego miror magis hanc rationem ſcribẽdi quàm indignor, & ad poſtremas eius nõ reſpondi, quia nos diſſerere poſſumus & volumus, non litigare. Iam quàm ſuperbè minatur ſe contra me ſcripturum? Ego nihil mihi tribuo, ſed nec valdè mihi metuo à tali Antagoniſtâ. Modeſtiſſimè (velim oſtendat, & videas) ad primas eius litteras reſpondi. ſi alia illi ſententia, & decretum ei promere; faceret, ſed ſine conuiciis aut dicterio vllo in perſonam. Ille hîc quoque pro ſuo more, ait hæc ſua aſpera, eſſe *Verba puræ & nudæ veritatis.* Quid dicam mi : : : : : : : : ? quod res eſt. Annos ſupra quadraginta iam vixi, ſupra viginti ſcripſi: ſtilum adhuc ego in neminem, & nemo in me ſtrinxit. Amo ſcilicet & à naturâ ipsâ factus ſum (inſtitutio

etiam

etiam acceſſit) ad modeſtiam & quietem : nec mihi ingenium aut votum inclareſcendi per turbas. Si priuatim laceſſit, ſilebo: ſi publicè, quid niſi me meaque vindicem, & aſſeram à maligno dente? ſed ſine conuiciis, & meo more. Vt in viâ ſi quis improuide præteriens luto me aſpergat, nõ ego in illum regeram, ſed potiùs me purgem: ita hîc. Dicam tibi hoc quoque. Amici illius tui grande ingenium eſt, ſed ferox, aſperum, & cũ multâ mixtione fellis. Si patriæ cauſſam agit, & docere Principes meliora vult, cur ſilet? latus hic campus: nec opus eſt in me aut alium incurrat. Parum progrediuntur in bonâ viâ, qui in obuios quoſque arietant. Habes meam ſentẽtiam. & quia epiſtolam hanc nihil opus illi oſtendere (niſi aliter tibi videtur) ecce etiam in * chartâ ſeorſim, quod oſtendas illi. Quæ proba mihi nunc quidem videntur, & libenter tamen deſiſtam, ſiquis benignè & comiter docuerit meliora. Vale vir amice, & fratrem tuum ſaluta. Lugd. Bat. xv. Kal. Maij. ∞. I Ↄ. XC.

* *Ipſe edidit, & nos eadem infrà.*

En, hæc ipſa ſatis eſſe debebant ad temperandum tuum feruorem: in te mitia, de re apertâ. Et quid his opponis longo tuo & laciniōſo ſcripto? nihil. nugas & nebulas verborum offundis: & dimiſſâ vbique verâ meâ mente, aliam oppugnas. & ad ſummam, imaginarium tibi ſtadium exſtruis; & miſerum Lipſium adiungis cum quo decurras: imò in quem incurras. Sed iam ad rem veniamus: niſi quòd hoc etiam præmitto.

πολυλογία.
ψευδολογία.

Nam ais, ſpretum ſcilicet te debuiſſe hæc edere, & plebis oculis ſubiicere, eamque iudicem capere in hac cauſſâ.] *Quid hoc, quid hoc eſt? M. Cato, opinor, olim in iudicio quodam accuſatus, valdè ſenex, initio hoc dixit,* Miſerum eſſe apud alios cauſſam dicere, cùm apud alios vixeris: *nònne ego iure poſſim? Ad plebem me vocas: abnuo, & teſtor plebi me nihil ſcripſiſſe. Principes formamus: tu populum iudicem hîc eſſe vis? atqui* bouem currus
Tacit. I. non trahit, *ait vetus verbum. Denique vniuersè teſtor:* Numquam volui populo placere. quæ ego ſcio, non probat populus: quę probat populus, ego neſcio.

Popularis actor.
Nos optimatibus ſcripſimus:
Ab iis pendemus.

Addis, cauſſam à me Ordinum improbari, & hanc quoque à te defendi.] *O calumniam! vbi ego verbum de Ordinibus? vbi ad hæc tempora, vel cauſſam, accommodo meum ſcriptum? niſi fortè quâ de religionis diſſidio temperando ſuadeo. Illic ergo contra Ordines? nec verbum: inſpice, reſpice. Sed talia ſunt reliqua tua conuicia: quibus diſtinctè ſi reſpondeam, quis finis? De re, de re pugnemus: non amo ventilationes, aut ventos.*

Nõ horum temporum noſtra ſcripta.
Diodorus vbique conuiciator.

IN CAPVT II.

LIB. IV. POLITIC.

PAG. 78. *Reges, tutores Ecclesiæ.* PRIMVM *hoc carpis, quòd scripserim* Principi inspectionem esse in sacra, idq; tuendi caussâ.] *Censeo iure me scripsisse. Sacræ litteræ à me sunt, earum interpretes, ratio ipsa. In illis, Deus per Vatem prædixit, & prædicendo edixit:* Erunt reges nutricij tui *(Ecclesiam adfatur)* & reginæ nutrices tuæ. *Iterùm:* Ædificabunt filij peregrinorum muros tuos, & reges eorum ministrabunt tibi. *Augustinus:* Pertinet hoc ad reges sæculi Christianos, vt temporibus suis pacatam velint habere matrem suam Ecclesiam. *Etiam Leo primus hoc probè ad Imp. Leonem:* Debes Imperator incunctanter aduertere, regiam potestatem tibi non solùm ad mundi regimen, sed maximè ad Ecclesiæ præsidium esse collatam. *Caussa in Ambrosio:* Cùm enim omnes homines qui sub ditione Romanâ sunt, vobis militent Imperatoribus terrarum atque Principibus, tum ipsi vos omnipotenti Deo & sacræ fidei militatis. *Atqui militiæ primum sacramentum est, tueri salutem, commoda, dignitatem eius cui militamus.* Isa. XLIX. Eiusdē LX. Tract. II. in Ioan. Epist. ad Valentin.

Tu quid ad hæc opponis? verba. Distinctum esse Ecclesiasticum & Politicum regimen, *& talia quæ suggerit tibi tuus Adnotator.* *Quatenus in eam ius habeant.* *Quis hæc nescit? aliam quercum excute. Nos Principi in Ecclesiam ipsam nihil iuris damus: atq; hoc volumus tātùm, vt vim, fraudes, turbas & externa hæc mala ab eâ arceat: &, quod in ipso est, pacata Sacra præstet & quieta. Nónne quà Christianus est, velle debet: quà Princeps est, potest? At tua ista vox,* Quid est Imperatori cum Ecclesiâ? *Ipsa Donati hæresiarchæ vox est, & damnata iam olim.* Optat. Mileuit. lib. III.

Diodorus in Principes oris soluti. *Hîc deinde effundis te in conuicia, & in tuum campum.* Principum plerosque insipientes esse, impios, cæcos: & ideò non aptos ad hanc inspectionem.] *Mirum hoc argumentum est: quo efficies vt Principes nec ad ciuilem quidem gubernationem adhibeantur. nam illi tales profectò ad eam nō apti. Ergo vniuersorum iuri derogamus: & ex tuâ sententiâ subiicimus omnia plebi? Cùm de Principibus loquimur, de bonis aptisq; loquimur: & qui à se, aut ab aliis tales. Consilia enim certè volumus adesse: & in hac ipsâ Sacrorum re, eorum qui in Sacris periti. At tu lector hoc à me disce, ita proprium Principis esse curare & tueri sacra, vt plerique veterum habuerint duo hæc munera coniuncta, Sacerdotium inquam & Regnum.* *Olim iidē Reges & Sacerdotes.* *Diotogenis Pythagorici (malè in margine nostri textus* Diog. Stoici*) illa mens: qui* tria in legitimo Rege requirit, vt Belli dux sit, vt Iudex, vt Sacerdos. *Verba eius:* Ἀνάγκα τὸ τέλειον βασιλέα, Apud Stob. de Regno.

στρατα-

στρατηγόν τε ἀγαθὸν ἡμῖν, καὶ δικαστὴν, καὶ ἱερέα. *Sed quia multiplices istæ curæ nimis distringere Principem videbantur, institutum ab aliis merito discrimen.* *Quidam diuiserunt & quare.* Lib. I. *Liuius de Numâ:* Tum sacerdotibus creandis animum adiecit. quamquam ipse plurima sacra obibat, ea maximè quæ nunc ad Flaminem Dialem pertinent. Sed quia in ciuitate bellicosâ, plures Romuli quàm Numæ similes reges putabat fore, iturosque ipsos ad bella: ne sacra desererentur, Flaminem Ioui adsiduum sacerdotem creauit. *Ita Numa. tamen Augustus iterùm Pontificatum Maximum Imperio iunxit, idemq́ secuti Principes, maiestati suæ & tutelæ. Quin hodie Malabarum Reges in Orientali Indiâ Sacerdotes siue Bramenes omnes sunt, & lex eos mori cogit velut deo consecratos in loco sacro.* Ferd. Lopez lib. I. Hist. Indic. ca. XIV.

In omni rep. primum est, curatio rerum diuinarum.] *Ita. à deo ordiendum. Atque vt nauis, ædium, aliarumq́ rerum carinas aut fundamenta volumus esse & prima & firmissima: sic debemus in rep. hanc partem. Synesius:* Εὐσέβεια δὲ πρῶτον ὑποβεβλήσθω, κρηπὶς ἀσφαλὴς, ἐφ' ἧς ἑστήξει τὸ ἄγαλμα ἔμπεδον τῆς βασιλείας: Pietas primùm substernitor, fulcrum & crepido cui firmiter insistat simulacrum hoc regni. PAG. 78. *Basis & fundamentum resp. Religio.* Orat. de regno.

Tu quid hîc culpas? In re nihil, aut in verbis, sed quòd ab Aristotele sumpsi. & sæpè id mihi obiectas. Debui enim è sacris, inquis. Mihi aliter visum Diodore, qui Politicum hîc non Theologum ex professo egi. A profanis cetera omnia mutuatus sum: cur in vno alteroq́ Capite mutarem? Nisi fortè nihil illi sanū hîc aut pium. Erras. multa eximiè ab iis in hac quoque parte scripta, & velut instinctu diuino. Sed audi quod verū est. Tu tuiq́ similes aliquot, & illos, & omnē veterem litteraturam, velletis exstincta. Noctuæ non fertis hunc Solem. Atq́ vt olim Philistæi Hebræis fabros omnes ferrarios atq́ opifices armorum ademerunt, ne bellare possent aut rebellare: sic vos hæc doctrinæ tela, quæ iugulant vana vestra doctrinarum. Nos non audimus: Lactantium magis. Scientia litterarum, non modò nihil nocet religioni atque iustitiæ, sed etiam prodest plurimùm: si is qui eas didicerit, sit virtutibus instructior, & veritate sapientior. *Et quid Basilius hac de re quoque scripserit, tenemus.* *Vana calumnia.* *Odium in litteras.*

DECET enim quod optimum est ab optimo coli, & quod imperat, ab imperante.] *Omnino decet. Vt enim Principis est in omni virtute populo præire, ita in hac maximè, quæ princeps & caput virtutum. Religionem ipse si non præfert, quomodo alij?* Nam secundùm iudicem populi, sic & ministri eius: & qualis est rector ciuitatis, tales & inhabitantes eam. *Hæc caussa vna cur debeat: etiam altera. quòd sublimis ille factus, & elatus à Deo, meritò veneratur & colit magnitudinis suæ auctorem. Nisi facit, quid expectat* *Principem religiosum esse decet.* *Ob exemplum.* Eccles. cap. X. *Ob gratitudinem.*

ſpectat niſi iterùm deiici? Dominus exercituum cogitauit hoc, vt detraheret ſuperbiam omnis gloriæ, & ad ignominiam duceret vniuerſos inclytos terræ. Iſa. cap. XXIII.

Proterua maledicentia in Principes.

At tu nobis hîc illudis, & in verbulo argutaris. Vbi ſunt, *inquis*, iſti optimi? quorum centeſimus quiſque vix tolerabilis; neque reges vltrà, ſed tyranni; neque fatui, ſed furioſi.] *En roſas, quas Principum capitibus inſpergis: tutò & feliciter, quia non ſub illis. Sed vaniſſime plebicola, diſce. Ita illi optimi, quomodo ratio & inſtitutio noſtra eos format: quomodo poſtulat & exigit publica ciuium ſalus. Optimi etiam. quia in pari virtutum gradu, magis iſti eminent qui in alto. Quid ſi vtilior quoque eorum virtus ſit & ad plures pertinens? liquet.*

Quâ ſententiâ illi Optimi.

Tutelæ tuæ primùm.] *Nihil certius. libenter enim religioſi Subditi parent, & miti fractáq; ceruice humanum iugum ferũt, qui ſemel illud diuinum. Sed fideliter etiam parent. quia pietas & Dei metus, quaſi frænum eſt & coërctio in animis ab omni rebellione & inſolenti motu. Hæc vna tutelæ ratio: altera ab ipſo Principe. Deus enim illi pio clypeus & tector. Triſmegiſtus pulchrè:* Μία φυλακὴ, εὐσέβεια. εὐσεβοῦς γὰρ ἀνθρώπου οὔτε δαίμων κακὸς, οὔτε εἱμαρμένη κρατεῖ. θεὸς γὰρ ῥύεται τὸν εὐσεβῆ ἐκ παντὸς κακοῦ: Vna cuſtodia, Pietas. Pium enim virum non malus Genius, non Fatum ipſum deuincit. Deus enim eum liberat eripitque ex omni malo.

Subditi religioſi magis obediũt. *Princeps religioſus Deo curæ.* Apud Lactant. II. Inſtit. cap. XVI.

Pietati etiã externus fructus.

AD augmentum etiam imperij.] *Non quia bono Principi Pietatis ſuæ ille finis (ad alia regna aſpiramus:) ſed quia Deo viſum ſæpè etiam externa hæc vt præmia adiicere, Sceptra inquam & dignitates. Priſci viderunt: interq; eos Valerius:* Non dubitauerunt, *inquit*, ſacris imperia ſeruire, ita ſe rerum humanarum futura regimen exiſtimantia, ſi diuinæ potentiæ benè atque conſtanter eſſent famulata. *Etiam poëta:* Lib. I. ca. I.

Dis te minorem quòd geris, imperas. Horat.

Tu hæc admordes, ſed admordes tantùm. Nam franges citiùs, quàm imprimes dentem.

Ieiuna & in alieno verbo calumnia.

DEOS proniores eſſe in eos.] *Accuſas me hoc aut altero loco (non enim lubet inſpicere) quòd* Deos *nominem: ille, inquis, qui Bembum in epiſtolâ grauiter nuper increpui, quòd feciſſet. Homo pepone inſultior. ego* Deos *nomino? Vide iterùm, vide. Ariſtoteles eſt, qui nominat: & vis vt refingam gentilium libros, &* Deos *vndique tollam? Cùm de iis, aut eorum nomine ſermo eſt, etiam in Sacris libris oſtendam tibi* Deos. *At Bembum increpui. Non hac cauſsâ; ſed niſi leuiter, quòd vbique & quòd indecorè, in Chriſtianorum*

norum

norum & grauium virorum personâ, sic loqueretur. Age, excute omnia postrema mea scripta: (iuuenilia non excuso:) an Deos *inuenies à me nominatos? nescio: si erunt, iam nunc rescribo & deleo.*

RELIGIO & timor Dei solus est, qui custodit hominum inter se societatem.] *Quod facit etiam vana religio: nec vmquam aut vsquam resp. stetit, sine specie aliquâ religionis. Quanta igitur veræ illius vis est, cuius vmbra sustinet hanc molem? Plutarchus pulchrè:* Ἀλλὰ πόλις ἄν μοι δοκεῖ μᾶλλον ἐδάφους χωρὶς, ἢ πολιτεία τῆς περὶ θεῶν δόξης ἀναιρεθείσης παντάπασι σύστασιν λαβεῖν, ἢ λαβοῦσα τηρῆσαι: At mihi vrbs videtur citiùs sine solo, quàm respublica sine opinione de diis aut constitui, aut constituta seruari. *Et religionem ibidem appellat,* συνεκτικὸν ἁπάσης κοινωνίας, καὶ νομοθεσίας ἔρεισμα: vinclum siue coagulum omnis societatis, & iustitię firmamentum. *Et potuítne aliquid impreßius à quoquam Christiano?*

Religio in omni societate necessaria. *Fundamentum reip.* Contra Colot. *Et vinculum.*

Hîc quoque alludias & lamberas. Mira dictio, *inquis*, hîc religio mihi vinclum est societatis, alibi dissidij caussa. & quomodo vnus calamus tam pugnantia scribit?] *Fas & mihi quærere, Quomodo duo oculi & vna mens tam parum vident? Cæcule. hîc pacata quietaq; religio vinculum est rerum: paullò pòst,* dissidiorum faces à religione accensæ, *sed à malâ, turbidâ, & à tuâ illâ dißidente. In Lucretio non legisti,*

Ἀβλεψία Diodori. *Religionis vox in malam partem sumpta.*

—— quòd sæpiùs olim
Religio peperit scelerosa atque impia facta?
Item: Tantum religio potuit suadere malorum?

NEQVE audiendi Aegyptij reges, qui variam & miscellam religionē induxerunt, stabiliendo, vt putarunt, sceptro.] *Nos non audimus, at tu attollis etiam & dilaudas. Vter iustiùs? Primùm hoc vide. non* tolerasse *eos varias religiones scripsi, sed* induxisse. *Vbi pietas tua, si hoc approbas? vbi acritas, si non vidisti? Atque hoc perpetuò facis, & vinum, vt sic dicam, meæ scriptionis corrumpis, & diluis affusâ incogitantiæ tuæ aquâ. quid si etiam malitiæ? Sed de re. Potéstne cuiquam probo probari ille rex, qui plures falsasq; (nam id consequitur) religiones instituit, firmandi sui caussâ? qui subditos in dißidiis & turbis habet, vt ipse sit quietior? non mihi talis rex, sed tyrannus. Nam legitimus ille, salutem & commoda subditorum præcipuum habet, imò vnicum finem. In hoc igitur culpo damnoq; Aegypti reges, vt ex professo impios. sed etiam vt improuidos. Nam quæ hæc securitas ab alienâ turbâ? infirma. nec ego regnum vmquam stabile putauerim, vbi in dißidiis aut odiis ij qui reguntur. Partes enim factionesq; erunt: & in te hi vel illi insurgent, si tu pronior in hos vel illos. Exemplo illi ipsi*

Pag. 78. *Iterùm* ἀβλεψία. *In viro illo perpetua.* *Malus rex, qui subditos turbat.* *Quales Ægyptij.* *Insidum id consilium.*

Aegyptij

Turbidũ & fluctuans semper Ægypti regnum. *Aegyptij docuerint. & quod regnum magis anceps, varium, imò & cruentum, quàm illud, fuit? Historiæ leguntur. Exspecto quid tu respondeas, & quo acumine hæc expungas. Aliquid subiicio? nam laboras, scio. Ecce Symmachum pro varietate hac religionum:* *Symmachi subtilis impietas.* Æquum est, quidquid omnes colunt, vnum putari. Eadem spectamus astra, commune cælum est, idem mundus inuoluit. Quid interest, quâ quisque prudentiâ verum inquirat? Vno itinere perueniri non potest ad tam grande secretum. *Hæc ille disertus vir & Pontifex. Tria verba in aurem Diodore, Tu ita sentis.*

Diodori παρεργία. *Illa quæ ex Adnotatore huc congeris, aliena sunt. Nihil ad nostrā Andromacham. Nam ille quid? exempla aliquot Imperatorum adfert, qui varietatem hanc religionum permisêre. Quid opus est? nemo negat, sed permisêre nempe, non instituêre. & id alio fine. Proseminare malas errorum herbas semper impium: satas tolerare interdum nec statim euellere, ratio aliqua defendit. Iuliani tamen* *Iuliani factum.* *exemplum fateor huic simile: sed numquid probum? Ammianus ita narrat:* Vtque dispositorum roboraret effectum, dissidentes Christianorum antistites cum plebe discissâ in Palatium intromissos monebat, vt ciuilibus discordiis consopitis suæ quisque religionis *Obserua Lector acria iam tunc inter dissidentes odia.* seruiret intrepidus. quod agebat ideò obstinatè, vt DISSENSIONES AVGENTE LICENTIA, non timeret vnanimantem posteà plebem: nullas infestas hominibus bestias, vt sunt sibi feralibus plerisque Christianorum, expertus. *Nota, nota. duo spectauit alia haud malus, sed in religione pessimus Imperator. Primùm, securitatē suam* *Caussa eius facti.* *ab hoc Christianorum discidio: quos meritò sibi, vt παραβάτῃ & desertori, sciebat infensos. Secundò, exitium ipsum eius religionis, quam licētiâ hac secabat & quasi diducebat in varios doctrinarum riuos. Hæc Iuliani mens. quam Optatus Mileuitanus peruidit &* *Libertas nimia religionis, pernicies religionis.* *aperuit:* Eo modo, *inquit*, putans Christianum nomen posse perire de terris, si vnitati Ecclesiæ de quâ lapsus fuerat, inuideret, & sacrilegas dissentiones liberas esse permitteret. *Lib. II. & August. ep. CLXVI.* *Tu si hæc probas, parum Christianus es; si improbas, parum sanus es. Vt quid enim hanc Lunam, quod dicitur, in te detrahis? Mihi autem* gloriosum victoriæ genus est, ab eo cum quo decertem arma capere: quæsitumque aduersario testem, illinc stare, & istinc dicere. *Claud. Mamer. lib. II. cap. X.*

Sed heus in illo ipso Adnotatore, ecquid ita scriptū est? Tertullianum & Epiphanium recensere, quòd Theodosij temporibus, vt minimùm, centum pacificæ sectæ fuerint.] *Ita ille, an tu? vter vestrûm; tam supino & crasso errore, vt sine risu nō legamus. Tertullianus scilicet de tēporibus Theodosij potuit scribere, qui* ducētis pęnè annis *illo maior. Nam, vt scias, Seueri Afri tēporibus magnus Afer iste noster vixit. Sed hoc simile illi, quod in Epistolâ*

stolâ ad me: Augustum hostem & persecutorem Christianorum fuisse. *Quod tamen tu incredibili acumine dissoluisti, & nos docuisti à principio mundi fuisse Christianos. Abi. nimium graphicus nugator es.*

Sed enim operæpreciũ est videre quis Adnotator *iste, in quo tantùm tibi places. Nam ille non solùm paginas, sed librũ tibi implet: itemq́;* Ciuitas Leidensis. *Quis igitur ille est? Albada, vt audio. quẽ ego quidem nec album nec nigrũ noui: sed tu eum habes quasi* * μάρτυρα ἐκ Διὸς δέλτων. *Quid ita? Ordines, inquis, approbarunt. O te ipsum albâ mente! Quàm multa Ordines approbant, pro tempore aut præsenti re scripta, quæ temerè aliorsum traxeris, & habueris quasi κυρίας quasdam δόξας! Nobis Albada non nisi Albada est: nec viro cedimus aut credimus, rationibus tamen si quas adfert. Sed ille nihil minùs toto scripto illo egit, quàm quod tu agere eum vis: & hoc tantùm, in necessitate aliquâ temporũ, permitti posse aut debere libertatem. Nec nostra mens dissimilis, etsi tu dissimulas, in Capite tertio huius libri. Quæ autẽ* Ciuitas Leidensis? *mihi quidem aliisq́; nota: sed non illa vocem, opinor, emisit, alius pro eâ. Quis igitur ille? quis? quis? Siles & palles? nam erubescere tu quidem non soles. Quid si amicus aliquis tuus: quid si ipse tu, tu? heu quàm rideamus, si te, pro te, in me voces? Sed premo, nec vltrà diuulgo hoc arcanum.*

De testibus Diodori. Adnotator siue Albada.

*Testem à tabulis Iouis.

Ciuitas Leidensis.

Ea est, fors fuit, Diodorus.

O fatui! vnionis auctor illa vna.] *Ego quidem, & sani sanctiq́; homines mecũ ita sentiunt. Quid magis animos alliget, quàm* vnus dominus, vna fides, vnum baptisma? *hîc amor, hîc caritas: & hi tales* solliciti seruare vnitatẽ spiritus in vinculo pacis. *At contrà, vbi hæc varia. Nónne ipsi dicunt, qui pro te dicunt? Aegyptij, inquã, reges & Iulianus: qui palàm fatentur dissidentes religiones induxisse, vt subditi dissiderẽt. Ergo illorũ quoque sensu vnionis vna auctor, discordiæ discors. Tu tamen mihi hîc inequitas & insultas, quasi omnia ponam nuda, & sine vallo vllo rationis. Non soleo mi homo, non. Ratio hîc & alibi inclusa in meis verbis: sed, vt in presso isto scribendi genere, inclusa. quid ego possum si tu non educis? Numquid ego Prometheus tuæ menti? alia esset, si finxissem. Solare tamen te.* Πολλοὶ ἐν Ἀρκαδίῃ βαλανηφάγοι.

Paulus ad Ephes. cap. IV. Ibid.

PAG 79. *Vnitatem religio vniat & Amorem.*

Testantur aduersarij.

Pressim rationes vbique adferimus.

Diodori in his ἀμαθία.

Et à confusâ eâ semper turbæ.] *Vtinam tu aut alius verè mihi neget? Sed heu, funesta nimis exempla non dicam legimus, sed videmus. Vbi mota hæc anchora, & non simul turbata reip. nauis? Et ratio hoc ipsa vult, vt in externis istis rebus facilè promptéq́; dissideant, qui in sensu interno & in salutis ipsâ summâ. Odium imò vulgo à religionis dissidio, quasi in impios aut profanos: nec lædere eos verentur, quos læsisse deum ipsum arbitrantur. Sed lubet hîc paullùm euagari, & cum Politico aut prudenti viro*

Turbata religio politiã turbat. Caussa. Disputatiuncula, An, & Quando, varia religiones non turbent?

(non tecum Diodore) disputare. Quid enim? inquit ille. Si à variâ religione turbæ: cur ergo apud Aegyptios hodie, apud Iapanes, Turcas, Christianorum quosdã, pax est? Nam de Aegyptiis ita tradunt: quattuor sectas vigere, quę inter se ritibus sententiisq; differant, etsi ex Mahumedis dogmate initium omnes trahant. Earum tamen antistites & sacerdotes inter se sine odiis & concorditer viuere: sed nec incóditam plebem inimicitias aut rixas ideò fouere. Homines autem qui ingenio aut doctrinà præstent, sæpè sermones inter se serere, & suam quisque sectam asserere: sic tamen vt nemo quattuor illos Doctores, à quibus sectæ ortæ, carpere ausit aut conuiciis lancinare. eiq; rei mulctam grandem constitutam esse, si quis faxit.

Ægyptiori hodie secta religio.

Ioh. Leo lib. VIII.

Iam de Iapanibus magno potentíque populo, etsi insulano, legi: Nouem esse illìc religionum genera, integrumq; esse omnibus pro libito quam velit sectari. adeò vt familias multas reperias, in quibus vir huic, vxor alteri, filius iterũ alteri alteriq; adhæreat: nec id turbare quidquam domesticam quietem. *Etiam de Turcis quis ignorat omnẽ religionem apud eos liberam? quos tamen in summâ atque inuidendâ, imò & pudendâ nobis, pace agitare nemo diffitetur. Sed & inter Christianos populos confusionis huius exempla, in Poloniâ, Transsiluaniâ & finitimo tractu. Respondemus, sed ordine & distincte. Primùm, quod ad Aegyptios. improbũ illud dissidium esse, nondum tamen turbidum ob tres has caussas. Primam, quia mutuò non se damnant. Discrimina sunt & electio, sed nullum adhuc præiudicium est probitatis. Non Pontifex, non Princeps, aut vlla maior potestas hanc illámve partem alteri voluit præferre. Secundam, quia sub potenti domino, cuius metu & simul mulctis illis, si quid peccare incipiunt, rigidè coërcentur. Tertiam & præcipuam, quia nullæ illic publicæ conciones, nec flabra atque incitamenta turbarum. Ita dum conuenticula non sunt, priuatis parietibus dissidia illa clauduntur: in tempore tamen, in tempore (vaticinor) eruptura.*

Item Iapanum. — In epist. Iapanicis. — *Turcarum vividetur.* — *Aliquot gentium Christianorum* — *Responsum de Ægyptiis*

At de Iapanibus, speciosè dictum: sed decoloratur valdè hoc adtextu. Nam fideliter subdunt: Agitantur interim non raró seditionibus inter se; quin & armis decertant, dum suam religionem singuli aliis anteferre conantur. *Et profectò hoc necessum est: aut religio nõ est religio, quæ sic friget. Iam de Turcis, planè discõueniens est. Nam quod ad ipsos attinet, vna inter eos religio: & væ illius capiti, qui verbo aut facto turbet. Alienas tantùm, nec corruptas ex eâ, sed planè aduersas permittunt: atq; ita communicandi aut differendi vix cupiditas est aut caussa. Contemnunt enim magis inter se, quàm contendunt. Pone in mediâ Europâ Iudæos, Turcas, Sinenses (modò ne immani nimis numero) nihil turbabis religionis aut Ecclesiæ pacẽ. Adde, quòd vna religio dominans apud Turcas: reliquæ muss-*

Ibid. — *De Turcis.*

mussant, & falsæ illi ac barbaræ vel inuitæ submittũt fasces dignitatis. Sed nec ad honores aut militiam cuiquã aditus, nisi per illam vnã. quid mirum ergo si oppressæ illæ sileant, resumpturæ animos si gens aut Princeps accedat eiusdem sectæ? Videremus Christiani, si tã libèret nobis veros & legitimos illos hostes inuadere, quàm mutuum & fraternũ sanguinẽ haurire. Græcia diu victa manus attolleret, armaretq́; Christianos suos, etsi flaccidos, pro Christianâ gẽte.

Postremum de Polonis aut Transsiluanis non me mouet. Infida profectò illa quies est, & videmus quàm in omni occasione, vt in comitiis aut electione regis, inter se diuidantur; imò in se armẽtur. Continentur tamen prudentiâ & auctoritate paucorum capitum, quæ vbi desierint, vereor vt desinat illa. Denique quis magni & summi hoc incommodi ex cõfusione religionum etiam nunc ibi non videt? quòd paullatim assuescunt per hanc licentiam homines non variare in religione nostrâ, sed oppugnare. Proh pudor! prodeunt & palàm circumferũtur ibi Quæstiones & libri in Mosem scripti, quibus creatio mundi euertatur & quidquid Vetus aut Noua scriptura superstruxit. φεῦ, φεῦ τῆς ἀθεότητος! Illa pleno gradu per confusionis hunc limitem intrat. *De Polonis & Transsiluanis.*

At tu de pacatâ Germaniâ exemplum hîc nobis obiicis: imperitè. Nescis quo loco ibi res sint. Nec enim in vno Principatu religiones plures, sed in pluribus: nec illæ ipsæ valdè quietæ aut cõcordes. quod scripta & rescripta hæc assidua (Nundinarum Francofurti vnica messis) clarè docent. Plura sunt, quæ nunc non auguror aut dico. *Germaniæ verus status.* *Theologorũ ἀντιλογίαι.*

DIVINVM illud numen, omni modo, omni tempore, & ipse cole iuxta leges patrias, & alij vt colant effice.] *Hoc non fers: &* palàm, *inquis*, coactionem induco, & impono animis seruitutem. *Sententiam nostram modestè non calumniosè accipe. Effice vt colant alij: nempe eâ viâ quâ decet; & quam Christiana lex permittit. Et quid tamen? numquam, aut nulla, licita coactio? Valdè abhorres ab eo verbo, scio: & hic est in vlcere tuo tamquam vnguis. Tamen Tertullianus penè vetustissimus, & planè eruditissimus patrum ita scripsit:* Ad officium hæreticos compelli, non illici, dignum est. Duritia vincenda est, non suadenda hæresis. *Augustinus it in eamdem sententiam:* Melius quidem esse quis dubitauerit, ad Deum colendum homines doctrinâ duci, quàm timore pœnæ, vel dolore compelli? Sed non quia isti meliores sunt, ideò illi qui tales non sunt, neglegendi sunt. Multis enim profuit, priùs timore vel dolore cogi, vt possint posteà doceri, aut quod iam verbis didicerunt, opere sectari. *Et quod tibi tuisq́; assiduè in ore est, ille refutat:* Frustrà dicis, Relinquar libero arbitrio. Cur enim non in homicidiis & stupris, & quibuscumque aliis facinoribus & flagitiis, libero

PAG. 79. *An coactio in religione licita.* Aduers. Gnost. cap. II. *Quadamtenus esse:* Epist. L. ad Bonif. *Nec id atterere Libertatem animi.* Lib. II. cõtra Crescẽt. cap. LI.

libero te arbitrio dimittendum esse proclamas? quæ tamen omnia iustis legibus comprimi vtilissimum est. Dedit quidem Deus homini liberam voluntatem, sed nec bonam infructuosam, nec malam esse voluit impunitam. *Quid si exempla etiam huius coactionis? Illud* * *Sisebuti regis (alij Sisenandum vocant) in Hispania nobile. qui omnes Iudæos coëgit Christi nomen & sacra agnoscere: eaq; re multa millia hominum auersa à pestiferâ sectâ referuntur. Quod æmulatus Dagobertus rex in Galliâ, diem Iudæis præstituit, intra quam nisi religionem nostram susciperent, hostes iudicarentur, pertinaciamq; capite luerent. Vereor tamen vt feruentioris fidei & animi vtrumque exemplum sit. certè actio illa Sisebuti regis, in* * IV. *Concilio Toletano, pro parte rescissa est: decretúmque vt* * qui iam sacro lauacro tincti essent, cogerentur ad seruandam fidem quam acceperant; sed ne posteriùs Iudæi compellerentur ad baptismum. *Ego in hæc penetralia Theologiæ non abeo:* πολιτικῶς *tamen si dissero, non verebor leuem aliquam & cum spe fructus compulsionem admittere; minantem tamen magis, quàm cogentem.*

Isid. lib. v. Etym. & Hisp. Ann.

P. Aemil. in Dagob.

* *Anno* D.C.XVI. *Sisebuti factum:* *Et Dagoberti.*

* *An.* D C.XXXIII.

* Excerpsi è Can. LVI.

Compulsio magis & existimulatio, quàm coactio probanda.

Eos verò qui in diuinis aliquid innouant, odio habe, & coërce.] *Recalcitras & reclamas: frustrà. Ita semper in omni bonâ rep. factum; &, quidquid licentiosi velint, fiet.* De negotiis ciuilibus siquid statuitur, nemo putat esse violandum: & præceptum de religione calcabitur? *Quis autem finis, si semel carceres hos aperis ad innouandū? Nullâ in re lubentiùs aut periculosiùs homines ludimus: vt est* mens nostra vaga, & nouitate rerum lætissima. *Assiduè audiendus fanaticus aliquis, aut simulator pietatis, qui mouebit* * χορδὰς τὰς ἀκινήτους. *Atqui apud omnes gentes coërciti isti, & puniti. Græcos vides? reperies Socratem & Protagoram damnatos, Anaxagoram & Aristotelem accusatos, ob nouitatem in religione. Quin Atheniensium talis hic calor,* ὥστε *(Iosephi verba sunt)* ἐπ τοὺς ῥῆμα μόνον παρὰ τὰς ἐκείνων νόμους φθεγξαμένους περὶ θεῶν, ἀπαραιτήτως κολάζειν: vt eos qui verbulum modò effarentur præter leges de diis receptas, sine vllâ veniâ punirent. *Abis ad Romanos? par cura & seueritas.* Quoties, *inquit Liuius*, patrum auorumq; ętate negotium magistratibus datum est, vt sacra externa fieri vetarent? *Et addit verissimam rationem, etsi in religione vanâ:* Iudicabant enim prudentissimi viri omnis diuini humaniq; iuris, nihil æquè dissoluendæ religionis esse, quam si nō patrio sed externo ritu sacrificaretur. *Nec aliter secuti Romani fecère, & Principes ipsi. Quid Iudæi? quorum respublica & religio extra controuersiam optima. Illi verò hîc ita duri, vt nec cohabitationem admitterēt cuiusquam à patriâ religione dissidentis. Quod idem in Hispaniâ decretum* * *olim, lêgi in Concilio* VI. *Toletano:* Vt quisquis succedentium temporum regni sortiretur apicem, non antè conscenderet regiam sedē, quàm inter

Ambr. ad Valent.

Seneca.

Lib. II. contra Appion.

Lib. XXXIX.

Iosephum vide contra Appion.

Coërcendi Nouatores.

Homines eò inclināt. Et periculosè inclinant.

* Chordas non mouendas.

Athenienses puniuerunt.

Romani puniuerunt.

Varietas religionis, dissolutio religionis.

Iudæi puniuerunt.

* *An.* D.C.XXXVIII. *Hispani puniuerūt.*

reli-

reliqua conditionum sacramenta polliceretur, Non siturum se degere in regno suo eum qui non est Catholicus. Si verò postquam ad regni gubernacula accessisset, huius ipse temerator existeret promissi: esset anathema maranatha in conspectu sempiterni Dei, & pabulum efficeretur ignis æterni. *Quin apud Sinenses (vetus & compositum valdè regnum) etiam lex est:* Nequa religio alia admittatur, sine scito Regis eiusque Consilij: qui aliter, capitale ei sit. *Quæ vna res progressum cursumq; ibi valdè impedit nostræ religionis. Quid in Ecclesiâ Christianâ veteri? licentia effusa nūquam fuit, quàm primùm Principes & tutores illa habuit Christianos. Constantinus exemplum esto: cuius leges & scita sunt in Arianos. Longum esset de ceteris omnibus dicere. Longum? imò etiam superuacuum. Nam fecerunt ante me alij:* *Sinenses (siue Chinenses) puniunt.* *Christiani fecere, & faciunt.*

Homer. Odyss. μ.

——— * ἐχθρὸν δέ μοί ἐστιν
Αὖτις ἀριζήλως εἰρημένα μυθολογεύειν.

*odi ego porrò, Rectè dicta aliis, iterùm sermone amplecti.

Illud breuiter & vno verbo dico. semper coërctionem in Nouatores fuisse: aliàs aliam, pro tempore scilicet astrictam magis aut remissam, pro sectâ lenem aut seueram.

Hæc illa sunt quæ suadet noster ille Pater Musarum tanto opere exagitatus tibi & irrisus. Verba autem multa fundis: in quibus, ita me Deus amet, vt nescio quid refutem. Excidis enim semper à lineâ, & cùm de alliis loquor, tu respondes de cepis. *Diodori semper ἐκβασεις.*

HI tales multos impellunt ad mutationem rerum.] *Seriò ego vos Principes moneo, cauete. A nullâ re maius periculum imperiis & sceptris, quàm ab innouatâ aut insidiosè simulatâ religione. Hi enim tales commouent animos plebis maximè & per speciem pietatis impellunt quò volūt. Exempla dabo? ecce hæc pauca.* EVNVS *olim in Siciliâ fuit cōditione seruus: qui* fanatico furore simulato, dum Syriæ deæ comas iactat, ad libertatem & arma seruos, quasi numinum imperio, concitauit: *&* LX. *amplius millium exercitu coacto, palàm Regem se ferens, Siciliam totam subegerat, nisi ægrè, ægrè, coërcuissent Romana arma.* *Nouatores periculosi in omni statu.* *Exemplis doctum.* *Euni.*

Flor. III. cap. XIX. Et Diod. Sicul. in fragm.

Quid PSEVDOPROPHETA *ille* ÆGYPTIVS *sub Claudio? qui in Iudæâ, per hanc ipsam speciem Pietatis ad* XXX M. *hominum sibi adiunxit, cum iis Hierosolyma petiit, arcem illam & sedem regni habiturus: nisi à Floro Præside, qui obuiàm egressus, acie victus cæsusque esset.* *Pseudopropheta Ægypty.*

Ioseph. II. Bel. Iud. cap. XII.

Haud dissimile MARICI *illius factum sub Vitellio: qui* assertor Galliarum & Deus (id sibi nomen indiderat) concitis octo millibus hominū, proximos Æduorum pagos trahebat: *maiora & ipse ausurus, cùm fanatica multitudo dilecto milite oppressa vel disiecta est.* *Marici.*

Tacitus II. Hist.

Quid ELMAHELI *in Africâ? is mirâ sanctimoniæ opinione conciliatâ* *Elmaheli.*

Ioh. Leo lib. II.

ciliatâ gente, bellum suo & Maroccensium regi (Abrahamus tunc erat) palàm intulit, acie vicit, regno & vitâ spoliauit.

Nec dissimilis fraudis & fati in eâdem Africâ impostor alius (CHEMIN MENNAL *vocant) qui rituum & religionis vnitate illectum populum in regem Fessæ concitauit, pendere tributũ vetuit, denique per aperta arma eò adegit, vt pacto sibi traderet Temesnæ regnũ. Apud Turcas ipsos nónne aliquoties res motæ hoc prætextu? fuit* SCHACOCVLIS *quidam simulatæ sanctimoniæ vir, & hoc fini in solitudinibus plerumque agitans. cui ipse Princeps Turcarum Baiazites munuscula annua mittere in speluncam veneratione pietatis solebat. Is vbi maturum visum, post septem annos prodit, sectam nouã proseminat, fautores asseclasq́ue reperit. cum iis vrbes aliquot Asiæ inuadit & diripit, ipsum Bassam Anatoliæ iusto prælio vincit. imò paullò pòst Corcutem quoque Baiazitis filiũ, & mox Ali Bassam cum robustis veteribusq́ue copiis aduentantẽ. Quid multa? in discrimen summã rem Turcicam adduxerat: cùm visum ei deflectere in Persarum fines, quorum rex eiusdem illius * sectæ. Sed cùm in viâ Carauanam quamdam Persicam (agmen viantium ita vocant) milites eius inuasissent ac diripuissent, plerisq́ue viatorum etiam cæsis: ita ægrè Ismaël Sophi Persarum id tulit, vt ipsum, præfectosq́ue eius omnes, illicò trucidandos satellitibus suis obiiceret: reliquâ multitudine in seruitutem adiudicatâ & diuisâ. Hæc iusta Nemesis nebulonem illum assecuta est. In eâdem Asiâ iam nuper, Suleimanne Principe, quidam* CALENDER ZELEBIS *insurrexit ad res nouãdas, tectus hoc ipso pietatis velo. Is cum aliquo Deruisiorum numero, Sangiacos plures fudit, & Anatoliam totam vocauit ad arma. Sed enim missu auspiciisq́ue Suleimannis, Ibrahimes Bassa, ancipiti prælio, ipsum factionemq́ue deleuit. Quid in Cretâ insulâ (veniendum ad ridenda est)* IVDÆVS *quidã, Theodosio Imperatore, quàm scelestè & periculosè genti suæ imposuit! Finxit se nouum Mosem adesse, cælitus missum, vt eriperet eos è diutinâ seruitute. Opidatim ergo circumit; hortatur opes, amicos relinquere; se sequi in terrã illã promissionis. & addebat (veteris illius Mosis exemplo) per ipsum mare se eos traducturum. Credunt, conueniunt, immensa multitudo. omnis ætas, omnis sexus ad promontorium, illo duce, properant, ituri in beatam terrã. Ipse insilire iubet. quod factum insanâ cõfidentiâ à plurimis, qui statim mersi, paucis eorum scaphis piscatoriis exceptis. Caput ipsum sceleris nusquam comparuit, siue homo, siue humanâ specie Genius malus fuit. Denique nostro aut patrum æuo, nónne talia monstra?* IOHANNES LEYDENSIS *ille nobilis, vibex & macula suæ vrbis. qui opificio sartor, regna & sceptra somniauit: & adeptus erat, captâ Monasterio vrbe, nisi potenti exercitu Principes Imperij obsedissent, recepissent, ipsum & asseclas cõdignis suppli-*

Cheminis. — Idem Leo lib. III.

Schacoculis. An. Christi ∞. IↃ. IX. — Annal. Turc.

* *Nam hæc est Sophilariorũ secta. quæ præcipua caussa etiamnunc inter vtrãque istam gentẽ belli.*

Anno ∞. IↃ.XXVI. *Calenderis.* — Annal. Turc.

Iudæi ἀνωνύμου. — Socrat. Eccles. hist. VII. c. XXVII.

Iohannis Leydani.

Lib. XXXIX *supplicijs affecissent. Vt iure hæc concludam Liuiano dicto:* Nihil in speciem fallacius, quàm praua religio est, vbi deorum numen prætenditur sceleribus.

Quid ad hæc tu Diodore? periculum nullum tale hodie nobis esse? *Tu noster nota.* Seneca epist. XLII. *nescio.* Multorum, quia imbecilla sunt, latent vitia; non minus ausura, cùm illis vires suæ placuerint.

NVLLA religio alia nisi vnius Dei tenenda est.] *Quæ hæc est? Christiana. Vnde petimus? è libris sacris: idq́; pro Ecclesiæ Catholicæ sensu. Nam* hic est fons veritatis, *ait Lactantius,* hoc domicilium fidei, hoc templum Dei: quò siquis non intrauerit, vel à quo siquis exiuerit, à spe vitæ ac salutis æternæ alienus est. *Vera religio.* Lib. IV. Instit. cap. VII.

ET TENENDA ex ritu veteri.] *Hîc iam classicum canis, & conuocas in me turbas. Ite in suffragium de Lipsij capite Quirites. Quid enim feci?* Ille est, *inquis,* qui antiquas omnes sordes retinet. ille, qui nec in melius quidem mutari quidquam vult. *O homo Istro fallacior! Vbi hæc à me scripta aut dicta? In Capite de Auctoritate, inquis. Et hæc tu audes ad Religionem trahere, quæ palàm scripsi & monui de ciuilibus externisq́; rebus? Mens, an frons, an vtraque tibi deest? Considerate* ORDINES, *(nam iure vos hîc appello.) ego disertè monui* Retinere antiqua: *sed cum illâ cautione*, Si proba. *Nónne expressim in margine hoc posui? Clemens enim ille priscus me docuerat:* Οὐ πάντως φυλάσσειν τὰ πάτρια δεῖν· ἀλλὰ φυλάσσειν μὲν, ἐὰν ᾖ εὐσεβῆ· ἀποσείεσθαι δὲ, μὴ ἔτι τοιαῦτα ἔχοντα: Non omnino & præfractè seruare ritus patrios: sed seruare quidem si pij essent, aspernari autem & abiicere qui non tales. *Et ratio in Arnobio: quia* religionis auctoritas non est tempore æstimanda, sed numine: nec colere quâ die, sed quid cœperis, conuenit æstimare. *Itaque non omnino damno mutare, aut siquid lapsu aut incuriâ corruptum, corrigere. non. cum Platone scio* λοιδορεῖν πράγματα ἀδίκως καὶ πόρρω προβεβηκότα ἁμαρτίας, οὐδαμῶς ἡδὺ, ἀναγκαῖον δὲ ἐνίοτε εἶναι: Vituperare res malè affectas & longiùs in errorem progressas, minimè iucundum, sed necessarium interdum esse. *Quis tamen id faciet? non priuatus aliquis; imò non ipse Princeps, nisi de consilio sententiaq́; eorum qui auctoritate, vitâ & doctrinâ ad hoc apti. Concilia huic rei vtiliter reperta, & crebriùs quàm nunc, olim vsurpata: quorum propriè hoc munus, videre siquid in doctrinâ aut disciplinâ Ecclesiæ labat, & reuocare ac reducere ad veteres suos purosq́; fontes.*

Λοιδορία Diodori. *Et turpis συκοφαντικός* In epitomâ Vitæ Petri. *Religio antiqua optima. Quâ astrictione?* Lib. II. aduers. Gent. *Corrigere in eâ fas magis quã mutare.* II. De legibus. *Concilia hoc fine.*

Sequitur altera Calumnia, quam multis verbis (nouimus tuum morem) texis. Ille Lipsius Machiauellissat. ille ad fraudes, homicidia, periuria Principi suo præit.] *Dic sodes, vbi, vbi Diodore? In Capite, inquis, de Fraudibus. Testor Deũ & homines, post Calumniam* *Turpis ἔλεγχος Diodori.*

Et in aperto mendacio. lumniam natam, turpiore & apertiore calumniâ neminem petitum, Ego illa probo aut praeo? Quin disertis clarisq; verbis damno, detestor, repudio: nec nisi vt damnarem, vmquam illa scripsi. Tu homo, in istâ luce temporum atque hominum, audes haec sic propalàm ementiri? quasi nemo esset qui mea legisset aut legeret? Mihi crede. sinciput tibi sanum non fuit, cùm scripsisti: admoue in tempore cucurbitas, aut peristi.

Nondum etiam finis. sed vt corporibus in praeceps iactis nullum vltrà sui arbitrium est, nec eunt sed feruntur: sic tu qui semel ad calumniandum conuiciandumq; te proiecisti, abis extra omnem hone-

Varia conuicia. sti metam. Ego superbus & arrogans, qui his de rebus scribam nec Theologus, nec Iurisconsultus: quid denique? vt posteà addis, Ludimagister tantùm. Bonâ fide, Ordines, vtrùm priscus mos rediit, & conuicia spargimus è plaustro? Et an respondeo? non debebam: tamen breuiter. De Iurisconsulto quidem: non praeferre me eum titulum, sed tamen publicè, in magnâ frequentiâ, & post solemnia experimenta, Louanij* illo donatū. De Theologo: planissimè, nō sum. fa-

* An. ∞. IↃ.LXXVI. teor. & Patres tamen Graecos Latinosq; legi, ac plusculū in iis quàm tu intellexi. At de Ludimagistro quid tibi vis? scholā priuatim me habuisse? numquam factū. In aliam spem, si nescis, educauerunt me

Genus nostrum. parentes. Bono honestoq; genere sumus: & per Auiam & Proauiam paternam nobilissimis familiis inserti. Illa ex Eeckhoutiis fuit, haec è Linckebekiis: gente vtraque iam intermortuâ, sed tamen in nostris quoque Annalibus non ignotâ. Ipsi Lipsij ante annos centum, opibus & dignitate inter Bruxellensium primos. Ista iactare non assueuimus: sed tu adigis. qui, quod olim nescio quis Senecae, mihi Agrippina apud Tacit. XIII Ann.
nunc inter probra obiicis, Professoriam linguam. Vtor eâ, fateor. nec cum infamiâ aut damno Batauiae vestrae vtor. hoc quoque fateor. denique facio, quod ante me nobiles imò Principes viri.

Non temerè prisca innouanda. MAIORVM instituta tueri sacris caerimoniisque retinendis, sapientis est.] Omnino. & ausus est Plutarchus scribere, tutius

Nota. honestiusq; etiam in his errari. Verba eius notabilia: Χαλεπὴ μὲν In Crasso.
ἐν τούτοις ἡ ἀσφάλεια καὶ δύσκριτος. ἐπιεικέστερον δὲ αὐτῆς τῆς παρανόμου καὶ αὐθάδους. τὸ μετὰ δόξης παλαιᾶς καὶ συνήθους δι' εὐλάβειαν ἁμαρτανόμενον: Difficilis in istis (quae ad religionem) certitudo, & comprehensu ardua. benigniùs tamen erratur, cum receptâ & veteri opinione per circumspectam timiditatem, quàm contra mores, & praefidenter.

Πανουργία Diodori. Sed hîc rideo imperitiam tuam, an malitiam? Nam Verba ista sic vertis, non quasi fuerit sacris caerimoniisque: sed omissâ copulâ sacris caerimoniis. & linguâ Belgicâ pulchrè me apud tuā plebeculam traducis. Senex, senex, Τὸ γῆρας ὑμῶν εἰσορῶ νοῦν οὐκ ἔχον. Eurip.

Iam

Iam multa quoque in ipsam sententiam (proprio verbo vtar) deblateras: sed quid respondeo? quod olim Aristoteles cuidã simili. qui cùm multa nugatus esset, & abiẽs excusaret, Nũquid molestus fui? Non mehercules, inquit. non enim attendi. *Diodore, ego non legi.*

Nugæ non refutabiles.

PVNI igitur, siquis turbat.] *Numquam scripsi aut sensi aliter: nec hîc atque infrà errantes in religione punitum iui, sed turbantes. Tu si scis, quid in mè clamas? si nescis,*

Τυφλὸς τά τ' ὦτα, τόν τε νοῦν, τά τ' ὄμματ' εἶ.

Vera mens nostra, ab illo corrupta.

Sed ventum iam est ad locum, qui nisi fuisset, præclara hæc scripta non fuissent. Sic ipse in sermone alteri dixit, Omnia se mihi condonare & remittere posse: non posse insignem calumniam quâ Lactantium inussi. *Quæ ea est? scripsi:* Seriò, seriò, hoc imbibe. Nihil esse in rebus humanis religione præstantius, eamque summâ vi oportere defendi.] *& in margine Lactantium adscripsi. O facinus, ô iniuria!* Lactantius hæc planè, planè, in contrariam mentem scripsit: &vide Lector quid in aliis quoque Lipsio credas, corruptori, fatuo (*hem, hem, tolutim badiza.*) malitioso: *& quid non? Triumphas, & inueheris equis albis. Ego quid? teneor miser, deprehensus sum, nec Orci galea me teget. Tamen vno alteróq; verbo Diodore. Legistin'* MONITA *mea ad Lectorem? si non; iniurius es, qui non lecta mea carpis: si sic (& verò legisti, tuipse prodis & clamas:) malitia tua insignis est, impingere mihi culpam, quam aperui antè, & retexi. Si tamen culpa est, vti proborum auctorum verbis in sanam probamq; mentem. Nónne ea hîc est? aude negare. Ambrosius:* Nihil maius est religione, nihil sublimius fide. *Et quis non religionem ante res humanas habeat, eamq; (probam vtique) defendat? Etiam ethnici sciuerunt & fecerunt. Valerius:* Omnia post religionem ponenda semper nostra ciuitas duxit. *Insitum hoc nobis, vt cùm aliquâ numinis notitiâ æstimemus idem & tueamur.*

Ridicula ἀλαζονεία Diodori.

Πρὸ τῆς νίκης ἐγκώμιον.

In calumniâ II.

Detectio fraudis.

Epist. ad Valentin. Imp.

Lib. I. ca. I.

Tamen peccaui, quòd testimonio Lactantij malè vtor. Ego testimonio? numquam putaui te tam matulam. Desunt mihi scilicet testimonia clara, aperta, irreprehensa de puniendis hæreticis: nisi particulam hanc sumam à Lactantio, & isto fine. Erras, erras. non hoc nobis propositum, vt Testimonia ista adducere, sed mentem sententiamq; nostram exprimere, & filum illud sermonis contexere inuidendum aut irridendum vobis, non imitandum. Interdum tamen vt Testimonia: sed tunc compârent. Erras ampliùs, quòd censes Lactantium hanc sententiam damnare. falsum. Ille Romanos sentire ita dicit: nec de sensu aut defensione carpit, sed de improuidâ defensione. * *Malam enim vanamq; religionem, & ideò malè, ibant defensum. Iam hæc capis? heu vices rerum! detractus es de tuo curru: & triumpharis, qui triumphabas.*

Error in meâmente:

Et alter in Lactantij.

* *Ideò præmisit:* O quàm inhonesta voluntate, miseri errant! *Voluntas igitur defendendi proba, si probam.*

IN CAPVT III.

Pag. 79. *Limitata sententia.*

VNAM religionem in vno regno seruari.] *In regno, inquam, bono & composito, & quale formamus atque optamus. Nam priora illa nostra, bono tranquilloq; statui scripta sunt: hæc quæ sequuntur, turbido. illa perpetua; hæc temporaria, atq; vtinam numquam eorum vsus!*

Pag. 80. *Bella ἄσπονδα ob religionem.*

QVAS dissidiorum faces religio tibi accendit!] *Atque ita accendit, vt nulla prudentia videatur posse restinguere. Vt enim fratrum odia acerrima sunt: sic eorum ferè qui consortes aliquando eiusdem religionis. Tu, tu Deus adiuua.*

Miseria huius sæculi.

COLLIDVNTVR inter se Christianæ reip. capita.] *Miserabili & nouo prorsus exemplo. Videamus Annales omnium gētium, & omnis æui: tam acria, tam diuturna bella pugnata non legemus de religione. Iuuenalis pro miro & monstro habuit, duo opida in Aegypto concurrisse inter se ob hanc caussam, & id dignum Satyrâ censuit: quid nunc diceret aut scriberet, vbi Europa pænè tota?*

Interpretatio.

PERIERVNT ac pereunt per speciem Pietatis.] *Altrinsecus verum est. siue quòd ij qui perdunt, demereri se Deum putant: siue quòd ij qui pereunt, mori pro diuino cultu. Ceterùm non nescio ludos & mimos scelestè hîc interuenire: & quorumdam ambitionem aut auaritiam velari hoc mantello. Paullus Aemilius pro me loquitor:* Nihil in sacris bellis perinde offuit, atque mos iam exortus, vt honestâ præscriptione suas quisque respiciat res. In ore omnium Sanctum Piumque versetur: consilio, conatu, animo, secus afficiantur. Si de religione tantùm agatur, si obliuio noxæ sanciatur, si sanatis mentibus, fortunis hominum abstineatur, omnes idem sentiant. Nunc de Mortalium iure, de Comitatu res est. *Dicas virum vatem fuisse, & scripsisse in hoc æuum.*

Mira & sagax vaticinatio Æmilij. — In Phil. 11.

Maligna in nos ἐξήγησις.

NEC quidquam tam probè aut prouidè hîc dici, quod non vellicare malignitas possit.] *Tu es exemplo. qui non sensus tantùm, sed verba etiam nostra rimaris, & velut in aurariâ trutinâ pendis.*

Modestia nostra carpitur.

CONSILIA non decreta adfero, nec assero aliquid, sed pono.] *Hæc nostra modestia est, quæ sola effrenes tuos impetus debebat cohibere. Sed tu vt calx aquâ accenditur: sic efferaris temperanti omni sermone. Hîc igitur insultas, & ais* repugnātia me scripsisse. *Nam in præloquio ad Lectorem dixi* cōmunia quædam præcepta me dare, & velut decreta. *hîc Scepticum ago, & nego me decernere. Semper tui similis es, incogitās, intectus, & paratus inferre*

Ἀκρισία aduersarij.

tantùm

tantùm ictum, non vitare. Vtrumque ego aio rectè & verè à me dictum. istud in duobus his Capitibus; illud in reliquo opere toto. Et quid ni hîc ambigā? res Theologa est: quā haud iniuriâ iis subiicio.

Homer. Odyss. ε. * Οἱ μὲν φέρτεροί εἰσι νοῆσαί τε κρῖναί τε. *Qui potiores me istæc cernere & arbitrari.

Eustath. in Odyss. α. *Atque ego vniuersè etiam didici* * ὡς ἡ ἀπορίας γνωστικῆς μήτηρ ἡ ζητητικὴ ἀπορία. *Non desipit, qui aliquid ambigit ô Diodore: ille magis qui in omnibus & supra omnes sapit. Itaque ingenuè & verè præ-* * Quòd verbis scientiæ mater, inquisitrix dubitatio.

In Monit. ad Lectorem. *fatus sum illud, quod plus decies in hoc libro mihi impingis:* Me labi & errare nō solùm posse, sed debere. *Nónne ita est? miror amentiam. Solum ego Deum omniscium, & expertem erroris habeo: hominum quidquid est, opinantur, vacillant, errant. Ipsi beati genij & æterni spiritus ab* * *errore non tuti, nisi Deo dirigente. Audi sapientem à prisco æuo:* Inter cetera mortalitatis incommoda & hoc est, caligo mentium: nec tantùm NECESSITAS ERRANDI, sed errorum amor. *Audi Sapientem à nouo æuo:* Nemo est mortalium, quem non aliqua pars ignorantiæ attingat. hanc contagionem ex ipsâ mortalitate traximus. Nam homo cùm errat, humanitus errat. Errorem autem in homine calumniari, est toti ipsi mortalitati conuicium facere. *Audi, te respice, resipisce.*

Vnus Deus ἀπλανής. * *Iudicij scilicet.* *Mortalitati agnatum errare.*

Seneca De Irâ, lib. II. cap. IX.

Nescio quid subinde nugaris, me contemnere aliena iudicia, vtique Consulum aut Tribunorū. *Nam ita dicis me scripsisse Cent. I. Epistol.* LXXXVIII. Tribuni illi me absterreant? nihil. iactent se apud suam plebem; mihi abundè satis, si eques hic plaudat & Senatus. *En, etiámne Epistolæ hîc mihi defendendæ sunt? fiat. Ego nihil ibi de Consulibus scripsi, nec nominaui vel verbo. Sententia etiam mea nec superbiam nec contemptum præfert. Hoc sensi, quod ille Termaximus:* Οἱ ἐν γνώσει ὄντες, οὔτε τοῖς πολλοῖς ἀρέσκουσιν, οὔτε οἱ πολλοὶ αὐτοῖς: Qui cognitione imbuti, nec ipsi populo placent, nec populus ipsis. *Tu caudam ibi iacta.*

Κακοηγία & ψευδογραφία.

Trismegist. Pœmand. cap. IX.

Eurip.

——— οἱ γὰρ ἐν σοφοῖς
Φαῦλοι, παρ' ὄχλῳ μουσικώτεροι λέγειν.

Sugillas etiam Breuitatem meam, & in Socratis dicto facetus & venustus esse voluisti. Quàm te non decet! risimus, *quod ille ait,* camelum saltantem. *Sed de Breuitate, eam ego amo, amabo:* & si fieri possit, quid sentiam ostendere, quàm loqui mallem. *Irrisa nostra breuitas.*

Sen. epist. LXXVI.

Lucret.

Paruus & est cygni melior cānor, ille gruum quàm
Clangor, in æthereis dispersus nubibus Austri.

DVO genera eorum facio, qui in religione peccant.] *In hac diuisione consentit mecum Clemens Alexandrinus.* Ex iis, *inquit,* qui declinant à veritate, alij seipsos solos, alij verò propinquos quoque conantur fallere. Atque ij quidem qui appellantur δοξόσοφοι, *Hæreticorū duplex genus.* *Qui sibi errant & sapiunt:*

Lib. VII. Stromat.

σοφοί, id est opinione sapientes, qui se veritatem inuenisse existimant, nullam habentes veram demonstrationem, ij seipsos decipiunt: quorum non parua est multitudo, & quæstiones declinantium propter confutationes, & doctrinam vitantium propter condemnationem. Qui autem eos, qui accedunt, decipiunt: ij sunt valdè callidi & astuti. qui etiam si satis sciant se nihil scire, probabilibus tamen argumentis obscurant veritatem. *Et verò diuisio hæc necessaria ob temperandum feruorem, qui in animis quorumdam accenditur importunè.* Difficile *enim* est modum tenere in eo quod bonum *(magis quod pium)* esse credideris.

Qui alios inducunt. *Diuisio nostra sententia & moderationi apta.* Seneca epist.

PVNIANTVR à te, ne tu pro illis puniaris.] *A te, à te dico, quicumque Rex aut Princeps. Nónne gladius tibi ad diuina humanaq; defendenda?* Rex qui sedet in solio iudicij, dissipat OMNE malum intuitu suo. *Augustinus:* Quomodo reges seruient Domino in timore, nisi ea quæ contra iussum Domini fiunt, religiosà seueritate prohibendo atque plectendo?

Reges hæreticos puniunto. Prou. xx. Epist. ad Bonif.

MAXIME si turbant.] *Et antè & nunc addo. Non enim quoscumque in religione errantes puniri velim (tu vbique confundis & obiicis) sed hos peccantes. Qui ergo turbatores isti sunt? meo iudicio duplices. Nam hoc quoque discrimino ad pœnarum discrimen. Priores,* qui palàm contra leges, contra magistratus, nouam religionem inuehunt, docendo, scribendo, cœtus colligendo. *Alteri,* qui non tam nouam religionem inuehunt, quàm produ͂t: & receptam quoque per disputatiunculas & argutias in publico conuellunt. *Quo in genere ventosa ferè ista & praua ingenia; itemq; homines Saturnij, queruli,* δυχεραίνοντες *(vt Philonis verbis vtar)* τῇ πατρίῳ πολιτείᾳ, ψόγον καὶ κατηγορίαν ἀεὶ τῶν νόμων μελετῶντες: malè affecti erga patria instituta, & in reprehensionem semper legum accusationemque intenti. *Denique, vno verbo, quibus nihil placet quod aliis placet. Nosti eos Diodore?*

Duplices Turbatores. *Violenti:* *Subdoli.* *Ingenia refractaria.* De confus. linguar.

Sed hîc satagis valdè vt reperias γνωμίδιον *istud & commation apud Cyprianum. Subtiliter & acutè multa diuinas. Libero te æstu. Verba Cypriani sunt, sententia mea. Post hæc erumpis, & lancinas vniuersum meum librum:* Farraginem esse, inepta Miscellanea, Moretum, Lancem Satyram, *siue, Hispanico verbo,* putridam ollam. *Euge, euge! Benè sperare de tuo morbo incipio: euomuisti. Sed enimuerò quid ista ad rem præsentem? imò quid ista ad tuam cognitionem? Tu homo, quod ipse fatearis, bonarum artium litterarumq; rudis, iudicas de litterato illo scripto? Appello, appello Diodore: agenda hæc sunt apud aliud tribunal. ad subsellia Tribunicia non veniunt hæ caussæ. Quid tamen displicet? Confusum est, breue est. De confusione erras. nego quemqua͂ veterum magis dispositè totam*

Πανουργία fatua Diodori. *Conuiciorum cumulus.* *Ἀπαιδευσία.* *Politica nostra qualis:* *Dispostia:*

hanc rem scripsisse. De breuitate, verum est: & eo magis placet, quòd te tuiq; similes arcet ab illo scripto. Non capis hîc, etiam quæ capis. Breuia, & imperitis obscura.

Epist. xcv. Omnium honestarum rerum semina, *ait Seneca*, animi nostri gerunt: quæ admonitione excitantur, non aliter quàm scintilla flatu leui adiuta ignem suũ explicat. *Sed oportet, Diodore, priùs in animis esse honesti hanc scintillã, prudentiæ hanc scintillam: aliàs nullis follibus excitandam. Deniq; ego fateor, minimè popularem esse illum librum: & quo vti aliquis magis poßit debeátque, quàm frui.*

CLEMENTIAE non hîc locus.] *Quid ergò? ego sum ille Cyclops, Scinis, Phalaris, qui non misereor? cui ludo & ioco sanguis humanus est? Ah, absit. mite mihi pectus, fateor: & vtinam Principibus, quos hæc res tangit! Cur igitur ita scribimus? quia publicè expedit: quia seueri pro pietate & legibus esse volumus: quia hæc ipsa clementia est, non esse hîc clementem. Multos seruamus, dum vnum tollimus; illum ipsum seruamus, certè iuuamus, dum tollimus. Non enim id facimus (mox audies) nisi in extremè & desperatè malis: quos sisti & reprimi in illo nequitiæ cursu, est pro ipsis. Sed & aliàs, cùm citra mortem punimus, bono quoque est & expedit puniri.* Si miraris hoc prò aliquo esse, miraberis quosdam ferro & igne curari, nec minùs fame & siti. Sed si cogitaueris tecum, remedij caussâ quibusdam & radi ossa & legi, & extrahi venas, & quædam amputari membra, quæ sine totius pernicie corporis hærere non poterant: hoc vtique patieris tibi probari, quędãm incommoda pro his esse, quibus accidunt. *Nam emendandi corrigendiq; per pœnas, bonus Princeps semper habet finem.* Quemadmodum quędam hastilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis non vt frangamus, sed vt explicemus, elidimus: sic ingenia vitio praua, dolore corporis animique corrigimus. *Augustinus in hac ipsâ re:* Magis pro eis sunt leges istæ, quæ illis videntur aduersæ, quoniam multi per illas correcti sunt. *Iterúmque:* Molestus est & medicus furenti phrenetico & pater indisciplinato filio, ille ligando, hic cædendo, sed ambo diligendo. Si autem illos neglegant & perire permittant: ista potiùs mansuetudo falsa, crudelitas est. *Denique de Turbatoribus hîc loquor: ad quos Catonis illud aptem:* Misereamini censeo. næ ista vobis mansuetudo & misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam vertet.

Frustrà inclemẽtia accusamur. Caussæ seuerioris dicti. Sen. de Prouid. cap. III. Punitio bona punitis. Finis eius correctio. Idem I. de Cl. lib., cap. v. Epist. ad Bonif. Ibidem. Apud Salust. in Coniur.

VRE, seca.] *O verba nata in turbas! periissent illa, & calamus, cùm scripsi. Et tamen ratione si diiudicamus, quid peccant? A veteris medicinæ ritu sumptus sermo, qui in vlcere aut vulnere secabant, & deinde sistendo sanguini vrebant. Testimoniis hoc crede, & , quod dicitur,* Mittatur senex in scholas. *Seneca, vt ego, planißime:* Hoc erit non molli viâ mederi, sed * vrere & secare. *Nescio*

Inuidiosa vocula: Vnde & quomodo accepta? Consolat. ad Helu. cap. II. * Id est asperiùs mederi & duriùs.

 quis

quis poëta allusit: Fortiter & ferrum, sæuos patiemur & ignes. Propert. lib. I.

Prisci patres sic locuti. *In hac ipsâ, ipsâ re, Hieronymus verbo & imagine simili vsus:* Scindendæ putridæ carnes, & scabiosum animal à caulis ouium repellendum: ne tota domus, massa, corpus, & pecora, ardeat, corrumpatur, putrescat, intereant. *Sed quid ego hæc ad te?* Oleum perdit & impensas *(vt idem sanctus & doctus vir loquitur)* qui bouem mittit ad ceroma. Ad Pammach.

Ridicula ineptia. *Iterùm obturbant tuæ nugæ.* Cicero hæc de Catilinâ scripsit, tu ad Hæreticos malâ fide transfers. *Prouidè & benè monitum. Nam hercules periculũ erat, ne ego aut alius censeret, scripta hæc à Cicerone in Hæreticos ipsos.* Senior bullâ dignissime, *tecũ ego cõtendo?*

Accuratè de ratione puniendi dictum. *Sed de re. Quid volo igitur? non ad ferrum statim omnes aut ignem, ô bone, non: sed pro modo delicti coërceri aut puniri. Puniri dico. & cautè ac circũspectè communi eo verbo semper in hac re sum vsus; non dixi,* Interfici *aut* Occidi. *Gradus pœnarum faciendi.* *Pœnarum gradus hîc facimus, & nimisquàm raro ad extremum illum venimus. Vt medicus omnia tentat, priusquam ad sectionem aut vstionem accedat:* ita legum Præsidem ciuitatisque Rectorem decet, quamdiu potest, verbis, & his mollibus, ingenia curare. Trânseat deinde ad tristiorem orationẽ, quâ moneat adhuc & exprobret: nouissimè ad pœnas, & has adhuc leues & reuocabiles, decurrat. Vltima supplicia sceleribus vltimis ponat, vt nemo pereat, nisi quem perire pereuntis etiam intersit. Sen. de Irâ, lib. I. ca. v. *O Princeps nota, & hos tales sapientes audi potiùs, quàm istos de viâ clamosos, & quibus cerebrum omne est in linguâ.*

Nobis illi quatuor sunt. *Quòd si mea quoque consilia locum inueniunt, non inuidebo. Quatuor pœnarum genera siue gradus in Turbatoribus istis agnosco:* *Secundùm genera Turbatorum distinctè adhibemus.* *Mulctam, Ignominiam, Exsilium, Mortem. Omnes vtiliter, sed aliter atque aliter adhiberi. Duas primas plerumque in minutis illis Turbatoribus, & quos posui in Classe secundâ: duas alteras in maioribus, & qui in Classe primâ.*

Mulcta, quid, & in quos vsurpanda. MVLCTAM *quid appellem, satis clarum est. pecuniarum nempe aliquod damnum, quod incurrãt quoties in hac re peccant. In quos ea vtilis? meo iudicio in Sophos illos aut disputatores, & quicumque publicè liberi nimis aut proterui oris. Hos tales mulcta, nec sanguinem ab iis, sed pecuniam duce. Veteres quoque fecerunt. & Theodosij lex fuit: quæ* in conuictos hæreticos *statuit* decem librarum auri pœnam. Codic. Theod. De hæret. *Tu pro tempore & pro re moderare. Quid si contemnant? rarum erit: & apud quosdam proficies. tamen si pertendunt, alterum scilicet adhibebis*

Ignominia quid, & quotuplex? Excommunicatio. IGNOMINIÆ *telum. Ea est, quæ pudorem publicè adfert, & maculam suffundit famæ. Multa sunt in hoc genere: & variè vsurpata priscis. Vetustissima in Ecclesiâ Excommunicatio, id est, vt à templis*

templis arcerent & communi piorum societate. Synodo Laodicenâ
Can. VI. *veteri canon fuit:* περὶ τοῦ μὴ συγχωρεῖν τοῖς αἱρετικοῖς εἰσιέναι εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, ἐπιμένοντας τῇ αἱρέσει: De non patiendo vt templum Dei hæretici ingrediantur, quamdiu in hæresi perseuerant. *Item interdictio* *Interdictio*
Can. XXXI. *cum iis copulæ aut nuptiarum. Eadem Synodus:* Non contrahere *nuptiarum.* cum hereticis nuptias, nec filios aut filias collocare, etiamsi promittant Christiani fieri. *Amplius, priuatio munerum & honorum. vt*
Codex Theodosij. Georg. Cedrenus. *Theodosij, Valentiniani, Arcadij lex fuit: quâ* omnis denegatur *Priuatio* hæreticis facultas militandi, quinimò extra vrbis mœnia arcentur. *munerum.* *Iustiniani etiam latior:* Ἑλληνίζοντας μὴ πολιτεύεσθαι ἢ αἱρετικούς, εἰ μὴ μόνους τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς. προθεσμίαν δίδωσι τοῖς τοιούτοις, εἰς ἐπιστροφὴν τριῶν μηνῶν: Gentiles aut hæreticos non tangere remp. sed solos Christianos orthodoxos: datque iis ad conuersionem tres
L. IV. Cod. de hæret. menses. *Potes ad hanc ignominiæ partem referre, quòd remoti* ab omni liberalitate aut successione, quodlibet titulo venienti. *Item inustiones frontium aut stigmata, ritu prisco. Reperio in Angliâ* *Inustio*
II. ca. XIII *hæc adhibita sub* * *rege Henrico* II. *De quo Gulielmus Neubrigensis.* *frontium.* **Anno* M. C. LXII. Tunc Episcopi, ne virus hæreticum latiùs serperet, eosdem publicè pronunciatos hæreticos, corporali disciplinæ subdendos Catholico Principi tradiderunt. Qui præcepit hæreticę infamiæ characterem frontibus eorum inuri, & spectante populo virgis coërcitos vrbe expelli. *Ego pleraque ex istis commodè & iudicio admiserim: atque etiam hanc frontium inustionem. Fallor, aut ipsos dedecus illud valdè coërceat, aut aliis certè notabiles reddantur ad cauendum. Nam quæ de discretâ veste aut pileo dici possint, ridicula, & leuia ad talia ingenia refrenanda.*

Iam EXSILIVM *quoque inter Pœnas, idq; creberrimè olim fuit.* *Exsilium* *Constantinus Imp. Arium & Arianos* deportari exsilio *præcepit.* *frequens hic olim:*
Ecclesi. Hist. passim. *Constantius* Aëtium propter confessionem dissimilis substantiæ mulctauit exsilio. *Theodosius minor*, Nestorium pulsum ex Oriente, relegauit apud Oasim. *Et exempla plura atque obuia. Ego hanc pœnam valdè amplectar, & peculiarem maximè huic malo censeam,* *Propria* *quòd sepositione istâ & relegatione vitetur. Præsertim si ea sit prisco exemplo, in loca insulasq; desertas aut minùs frequentes. Etiam* *quasi pœna.* *in iis qui summè Turbatores, vide ne conuenientissimum sit istud, & ex Patrum ac Principum veterum mente. Nam etsi*

MORS *(quarta ea pœna est) in hoc genus seductores & Pseudoprophetæ à Mose decreta exercitaq; sit: tamen à Christianis olim* *Mors rarò hic vsurpata.*
Deuter. cap. XIII. *rarò. & paucis ea Principum legibus expressa: idq; terrendi fortasse magis, quàm repræsentandi caussâ. Theodosij sanè hæc mens fuit:*
Sozom. Eccles. Hist. VII. cap. XII. *qui* χαλεπὰς τοῖς νόμοις ἐνέγραφε τιμωρίας· ἀλλ᾽ οὐκ ἐπεξῄει. οὐ γὰρ τιμωρεῖσθαι, ἀλλ᾽ εἰς δέος καθιστᾶν τοὺς ὑπηκόους ἐσπούδαζεν· ὅπως ὁμόφρονες αὐτῷ γένοιντο περὶ τὸ θεῖον. ἐπεὶ καὶ τοὺς ἑκοντὶ μεταπιθεμένους ἐπῄνει. Graues

pœnas

pœnas legibus constituebat, sed eas non exsequebatur. Non enim punire, sed metum iniicere subditis studebat: vt concordes sibi fierent in rebus diuinis: quoniam & sponte conuersos laudabat. *Ego sententiam meam non dissimulo, Melius magisq́ è re & mente Christianâ videri, vt maneas quamdiu potest, in mulctæ aut ignominiæ gradu: & cum Tertulliano,* suffundere malis hominis sanguinem, quàm effundere. *Quòd si vlteriùs progrediendum quoque sit: Exsilio contentus esto. aut si ad mortem: simplex tamen ea & mitis sit, imò (arcanum aliquid audi)* * *arcana. Reliqua scelera cùm castigantur, ostendi expedit, hoc flagitium occuli & tegi. Caussa in promptu. vt miserationem detrahas, & minuas sermones. Ceterùm illud imbibe:* Exquisitior quæque crudelitas, illecebra est magis sectæ. *Simul & hoc scito. quomodocumque rem instítues, erunt praui isti & refractarij (Deus ipse prædixit, hæreses fore) & multum si efficis,* non vt desinant planè, sed ne vincant. *Deum precor, tibi ô Princeps, moderatam mentem, illis sanam & pœnitentem det.*

Et raro, ex nostrâ mente vsurpanda. — *Lenem tectamq́ esse expediat.* — * *Sic tamen vt aperta supplicia non damnem, cùm Ecclesia iudicat expedire.* — In Apol. cap. IV. — Tertull. Apolog. cap. vlt. — Seneca De Irâ, lib. II.

QVAMDIV turbatores coërceri sine maiore turbâ possunt.] *Hæc exceptio & quasi limes est, quo priora illa signo. An seueritatem indefinitè semper Principi prædicem? non possum.* Cogunt sæpè diuersas inuenire medicinas, variorum experimenta morborum, *dixit in hac ipsâ re Augustinus.*

Sistendus interdum Legum cursus. — II. Retrac.

PAG. 81. FATALIS est ista ingeniorũ scabies.] *Ita loquor. quia velut à cælo &, vt dixerim, astro aliquo est hæc pestis. Atque vt corporum quidam morbi certis temporibus interueniunt: sic nunc iste animorum. Viri, fæminæ, senes, pueri, quæstiunculis ludũt & lasciuiunt: eoq́ ventum, vt pro parum sano sit, qui non sic insanit. Mysterium Theologia erat, facta est populare oblectamentum. Vis imaginem claram horum temporum? Nicephori Gregoræ ista lege.* Apud nos etiam opificibus effusa sunt arcana Theologiæ, atque ita omnes inhiant ratiocinatiunculis & sermonibus syllogisticis, vt herbæ & pascuis armenta. Et illi, qui de rectâ fide ambigui sunt, & qui nec quomodo credendum sit sciunt, nec quid sit illud quod credere se dicunt; illi inquam & fora & porticus, & theatra omnia Theologiâ compleuerunt. neque solem hunc testem facere impudentiæ suæ reuerentur. Quomodo autem non sit absurdissimum, olim quidem cùm florerent Gentilium dogmata, ordinem aliquem fuisse, & arcana quæ Delforum Theologis commissa erant, nulli alij vel edicere vel indagare licuisse, siue is Plato, siue Socrates, aut alius sapientia celebris fuisset: apud nos verò, qui purum pietatis mysterium profitemur, ita profanari res diuinas, & omnibus, qui de Theologiâ disserere volunt, id licère suopte arbitrio & suffragio? *Iam dissidia & ambitionem quæ inter capita sectarũ & duces,*

Curiositas nostri æui Theologiæ prophanatio. — *Apud Græcos inferiores idem.* — Hist. li. XI.

pulchrè idem exprimit & deplorat. Factionum verò Principes inter se digladiabantur, & linguas contra sese mutuò armabant, non zelo diuino, sed iracundiæ impetu ducti. Nam qui secundùm Deum est zelus, à supernâ potentiâ dependet, & diuinâ quadam ac moderatâ concinnaque ratione gubernatur. Qui verò mentis suæ fores ambitioni aperiunt, ij non vident zelum suum in æmulationem & odium conuerti, & pro frumento, vuâ, ceterisque bonis fructibus, spinas & tribulos in hoc agro produci. Hæc autem sunt lites, ab animo non satis instituto profectæ, & aduersariarum orationum certamina. *Hæc in Græciâ olim fuêre. quando? cùm paullo pòst ruit. Nos quid aliud exspectemus, nisi malis errationibus finem facimus.*

Partes & factiones. *Odia zelo velantur.*

Anus ad armillum, Diodorus ad illudia. Si fatalis, *inquit*, ista scabies, cur punis? Nam fato nulla humana vis aut mens resistit. *Pueri in scholis respondeant, Fatali sceleri fatales quoque esse pœnas. Nexa hæc inter se & deuincta. Quamquam aliâ mente hoc à nobis dictum; & absit vt scelera aut errores velimus esse à Fato vel astris. Sed alterius ista loci sunt.*

Ἀλογιστία Diodori.

VT disputare omnes malint, quàm viuere.] *Disputationes ergo damno? non: si in loco, si inter idoneos, si cum modo vsurpata. Locum censeo, Scholas, Academias, Collegia. Idoneos, rerum sacrarum & Philosophiæ item peritos. Modum, vt contentio & nimia subtilitas absint.* Nec enim quidquam minùs conuenit, quàm subdola ista calliditas, animis conantibus magna. *Sed in publico & in populo disputationes omnes valdè * improbem. Primùm, quia per eas excitantur ad nouitates multi, & pruriunt.*

Humanum genus est auidum nimis auricularum,

ait poëta. Deinde, quia Sisinnij consilium (in re quidem istâ religionis) mihi probum, viri diserti, rerum vsu periti, in litteris sacris eruditi, & summi item philosophi. *Nam hæc elogia illi dant scriptores. Is igitur Theodosio aiebat:* Disceptationes non solùm non reconciliare schismata, sed hæreticos prætereà ad contentionem magis accendere. Idcircò concertationes Dialecticas vitandas, testesque adhibendas tantùm † Formulas fidei à veteribus editas. *Antiqua enim & antiquos si reiiciunt, quæ ratio aut argutia eos vincet?*

—— * αἰεὶ ἀπειρήτων νόος ἀνδρῶν
Δύσμαχος, οὐδ' ἐθέλουσι καὶ ἀτρεκέεσσι πιθέσθαι.

Andronicus igitur Imp. sapiens, qui tantum abfuit vt morem tunc & nunc receptum de diuinis dogmatibus differendi probaret, aut de Deo nouum aliquid vel dicere vel audire vellet (etsi ipse rerum diuinarum peritissimus:) vt Nouarũ Patrarum Episcopum Euthymium virum eruditione clarũ & Iohannem Cinamum, in taber-

Seneca epist. I. — Lucret. — Socrat. Eccl. hist. v. cap. x. & l. l. Sozom. l. vii. Eccl. Hist. cap. xii. — Oppian. — Nicetas Choniat.

Vbi, à quibus, et quatenus, disputandum. Publicæ & populares disputationes noxiæ. * *Nisi Principi aut iis qui præsunt, ob caussas, aliter videatur.* *Sisinnij consilium.* † *τὰς ἐκδόσεις τῶν παλαιῶν.* * Mens refractaria semper Indoctorum hominum, & nolunt vel cedere veris. *Andronicus disputationes damnat, aut subtiles inquisitiones.*

naculo suo contra Lopadium differentes super isto, PATER MAIOR ME EST, non solùm obiurgarit, sed etiam abiecturum se in præfluentem amnem Rhyndacum seriò minatus sit, nisi desisterent talia loqui. *Sed & Turcæ & Moschi hac parte sapiunt: apud quos de religione sacrisq; disputare, capitale est.*

Scripta non passim edenda.

DISPVTATIONI *aßidet contentiosa aut curiosa Scriptio, quæ ipsa factionum sæpè caussa & fomentum. Tollatur. Quomodo? Primùm, nequid edatur sine idoneâ approbatione aut consensu: quod*

Platonica proba lex.

Plato palàm requirit in rep. benè constitutâ. Τὸν ποιητὴν, *ait*, παρὰ τὰ τῆς πόλεως νόμιμα, καὶ δίκαια, ἢ καλὰ, ἢ ἀγαθὰ, μηδὲν ποιεῖν ἄλλο. τὰ δὲ ποιηθέντα μὴ ἐξεῖναι τῶν ἰδιωτῶν μηδενὶ πρότερον δεικνύναι, πρὶν ἂν αὐτοῖς τοῖς περὶ ταῦτα ἀποδεδειγμένοις κριταῖς καὶ τοῖς νομοφύλαξι δειχθῇ καὶ ἀρέσῃ. Poëta præter ciuitatis leges & iura, item honesta & bona, nequid componito. & quod composuerit, necui priuatorum antè ostendere fas esto, quàm iudicibus super hac re constitutis Legumq; custodibus ostensa ea approbataque. *Secundò, vt si quid aliter editum, tollatur. Factum semper in scriptis impiis. vt in illis Protagoræ: de quibus Laërtius:* Καὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ κατέκαυσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὑπὸ κήρυκι ἀναλεξάμενοι παρ' ἑκάστου τῶν κεκτημένων. Et libros eius in foro combusserunt, per præconem eos à singulis qui habebant colligentes. *Valerius de Numæ libris:* Eos quia aliquâ ex parte ad dissoluendam religionem pertinere videbantur, L. Petilius Prætor vrb. ex auctoritate Senatus, per victimarios igne facto in conspectu populi cremauit. *Et testimonia plura sunt, etsi aliquando cum saluberrimæ rei abusu.*

Lib. vii. De Leg. — *Edita quædam tollenda.* — *In Prot.* — *Lib. i. cap. i.*

Curiosi in religione, mali.

ACVLEONES vbique & Curiones.] *Quos ego quidem detestor: utique in istâ re, quæ simplicißima, & Fidem non rationem ducem habet. Assentiendum hîc, non quærendum. Plato mecum:* τὸν μέγιστον θεὸν καὶ ὅλον τὸν κόσμον φαμὲν οὔτε ζητεῖν δεῖν, οὔτε πολυπραγμονεῖν, τὰς αἰτίας ἐρευνῶντας, οὐ γὰρ οὐδ' ὅσιον εἶναι: Maximum illum Deum, & vniuersum Mundum dicimus neque inquiri oportere, nec curiosè satagere causas scrutantes. neque enim fas esse.

VII. De Leg.

Multitudo peccātium pœnā tollit aut mitigat.

HORVM quanta multitudo!] *Et ideò iure mitiges aut differas pœnam. Seneca:* In singulos seueritas Imperatoris distringitur; at necessaria venia est, vbi totus deseruit exercitus.

II. De Ira cap. x.

Temporum habenda ratio.

AN NON fas tempora paullisper Principi inspicere?] *Ego censeo: nam honestè cedit, qui tempori cedit. Plures veterum Principum fecere (Ecclesiasticæ Historiæ docebunt) tum maximè Valentinianus. De quo ista Ammiani sunt:* Valentinianus hoc moderamine Principatus inclaruit, quòd inter religionum diuersitates medius stetit, nec quemquam inquietauit, neque vt hoc coleretur

Valentiniani moderatio. — *Lib. xxx.*

tur imperauit aut illud, nec interdictis minacibus subiectorum ceruicem ad id quod ipse coluit, inclinabat, sed intemeratas reliquit has partes vt * repperit. *Idem aut simile Constantius, Theodosius, alij: & nónne nuper in Germaniâ Carolus quintus? De cuius facto qui calidè aut proteruè pronunciat, iniuriam facit maximo Principum à multis retrò annis.* *Nota Diodore, nō instituit.

OMITTERE dico in tempus.] *Non vt eos fallas, aut fidem in occasiunculâ frāgas: (indigna hæc alto rectoq́ nostro Principe:) sed vt intereà cures, verbis factisq́ benignè ad meliora traducas. Nónne Princeps semper potest? vtinam intellegat! per honores, præmia, pecuniolam, imò per spei solius auram, etiam pertinacissimos ad se trahet. Atqui huic rei quies & pax danda, & species aliqua honesti Transfugij. Hæc concilia Christiani Principes ante aliquot annos si audissent, iam in Asiâ & Africâ volitarent victricia nostra signa.* *Pax ad reducendos facit.* *Itemq́ promissa, aut præmia.* *Damnosa regibus ciuica hæc bella.*

Lucan. 1. Heu, quantum terræ potuit pelagiq; parari,
Hoc, quem ciuiles hauserunt, sanguine, dextræ!

ISTOS ab atrâ bile Dies plerumque sanat & Quies.] *Deferuescunt enim animi paulatim: & affectum veritas ac ratio vincunt. Sicut autem musto tempus dandum est, vt despumet: sic animis, vti faeces illas eiiciant opinionum. Medici aiunt Melancholicos morbos (nos sensimus) medicinâ omni efferari: idem in isto est. quem verè* μελαγχολίαν *dixeris & Imaginosum quemdam animi morbum. Princeps ille medicorum:* Χρόνος ἐστὶν ἐν ᾧ καιρός· καὶ καιρὸς ἐν ᾧ χρόνος· ἄκεσις χρόνῳ, ἔστι δὲ ἡνίκα καὶ καιρῷ: Tempus est in quo Occasio: & Occasio in quâ Tempus. Medela Tempore, est etiam vbi Occasione contingit. *Qui potes, cape.* *Errores paullatim exuuntur.* Hipp. in Præcept.

NATVRA contumax est humanus animus.] *Et præsertim in re hac sensuum, cùm opinio accessit pietatis. Clamant enim quod olim Achæorum ille prætor:* Veremur vos Romani, *&* si ita vultis, etiam timemus: sed plus veremur & timemus deos immortales. *Itaque cottidie vides. Torque, occide:* quasi quadam dulcedine ac nectare ebrij cuncta contemnunt: *& eò veniunt, vt* dum mori post mortem timent, interim mori non timeant. *Si pro verâ pietate, ô constantiam! si pro eius specie, ô peruicaciam! Sed concludo hunc locum Galeni verbis:* Οὕτως ἄρα δυσαπόσπαστόν τι κακόν ἐστιν ἡ περὶ τὰς αἱρέσεις φιλοτιμία, καὶ δυσέκνιπτον ἐν τοῖς μάλιστα, καὶ ψώρας ἁπάσης δυσιατότερον: Adeò contentio hæc circa Sectas malum est, quod nec auertas facilè nec eluas, idque omni scabie insanabilius. PAG. 78. *In religionis re peruicacia.* Aristænus apud Liuiū xxxix. Arnob. 1. Minut. Felix in Oct. Lib. 1. De natural. facult.

IN CAPVT IV.

Frustrà ἀντίῤῥητας accusamur.

PAVCA, *vt opinor, in hoc Capite mihi dicenda sunt. De re non lubet hoc tempore: in te non est opus. Pleraque enim probas, & post fella gustas nunc meos fauos. Tamen hoc miraris, quomodo Mors & Vita in vno ore habitent; & qui anteà gladios & ignes loquebar, nunc rosas & mulsa. Si res & tempora distinguis (quod seriò feci:) non miraberis. atque adeò mirum erit te hoc posse mirari.*

Vocula; vix, Latinis quoque negat.

Verbum vix, *in margine valdè te torquet. Scin' quid eo facias? abige & eiice, per me licet. Velim tamen Latiaris phrasis paullò magis te esse peritum.*

Domi libertas & imperium.

QVIESCO domi & sileo.] *Quisque autem domi sua imperat; si rectè olim Telemachus:*

Αὐτὰρ ἐγὼν οἴκοιο ἄναξ ἔσομ' ἡμετέροιο.

PAG. 82. *Menti prater Deum, nemo imperat.*

MENTIVM rex Deus est.] *Ambigere nemo potest. tamen quia par sententia fortiter expressa à vetusto Indorum Philosopho Calano: lubet adiicere hæc ex epistolâ eius ad Alexandrum Magnum.* Φίλοι πείθουσι, *inquit*, χεῖρας καὶ ἀνάγκην προσφέρειν Ἰνδῶν φιλοσόφοις, οὐδ' ἐν ὕπνῳ ἑωρακότες τὰ ἡμέτερα ἔργα. σώματα γὰρ μεθιστῆς ἐκ τόπου εἰς τόπον. ψυχὰς δὲ οὐ δυνάσαι ποιεῖν ἃ μὴ βούλονται, ἢ μᾶλλον πλίνθοις καὶ ξύλα φωνὴν ἀφεῖναι. οὐκ ἔστι βασιλεὺς, οὔτε ἄρχων, ὃς ἀναγκάσει ἡμᾶς ποιεῖν ἃ μὴ προαιρούμεθα. Amici suadent, vti manus & vim adferas Indorum Philosophis, qui nec per somnium nostras res viderunt. Corpora enim de loco in locum transferes: animos non coges quæ nolint, facere: aut citiùs lapides & ligna vocem emittere. Non est rex aut imperator, qui adigat nos facere ea quæ non decreuimus.

Modestia Gothici Regis.

QVIS enim imponat mihi necessitatem.] *Quæ eadem mens Theodahadi regis fuit:* Cùm diuinitas diuersas religiones esse patiatur, nos vnam non audemus imponere. *Quod si regum non est, religiones pro arbitrio imponere: quanto minùs priuatorum?*

Preces ad Deum non ficta.

SVMMVS *ille Rex regum rogandus (ego ex animo facio) vti hoc miserabili æuo aut errantium animos sanet, pertinaciam tollat: aut ipsos reges, benignos mitesq; faciat, & qui sciant sentiantq;* homines, inquantum homines sunt, emendandos esse potiùs quàm perdendos. *Sit feruor eorum cum prudentiâ; seueritas cum clementiâ; actiones cum salute ciuium coniunctæ. Audi nos Deus.* in cuius manu est cor Regis, & velut riuus aquarum, quocumque voles, inclinas illud.

IN

IN ADMONITIONEM DIODORI.

DEFVNCTVM *me putabam: ecce vnum adhuc capitulum in hac hydrâ. Admonitio concepta est in fine ad Imperatorem, Reges, Principes: in quâ velut vno fasce complectitur & recolligit calumnias omnes siue probra. Videamus breuiter.*

Ait, clarè & verè iam à se ostensum, Periculosum esse duci à cæco duce.] *Id quidem vel cæco appâret, aiebat olim Philippus. A cæco duci, citra controuersiam, periculosum est: sed ille quis? qui dicit, an in quem dicis?*

Appellasse & nominasse me cærimonias sacras.] *Quid de iis sentiam, lib. 1. satis dixi. At nusquam ita à me appellatas, non docebis.*

Homer. Odyss. ξ.

— * Τί σε χρὴ τοῖον ἐόντα
Μαψιδίως ψεύδεσθαι; ———

* Quid opus te, talis cùm sis, Mentiri assiduè?

Nusquam vel verbulo Principi à me designatam Christianam veritatem.] *Nego. & feci clarè lib. 1. in suo loco, vbi de Sensu & Cultu diuino scripsi:* Vtrique rei vera lux à sacris litteris. *Copiosiùs aut vberiùs, non fuit huius instituti.*

Sumptu publico me hîc sustentari.] *Ita est. sed nec grandi nimis, nec inuidendo. Et tamen si oneri sumus, imus.*

Librum hunc meum suspecta facere omnia in Europâ, & præsertim in Galliâ posse.] *Suspecta? pacata, pacata, mi homo: & id qui paci hostes sunt, sciunt. Tibi tamen pro vigilantiâ gratias debemus, quod* * Ταῦτα πρὸ πολλοῦ τῇ διόπτρᾳ σοῦ βλέπεις.

Pisidas.

* Hæc antè multò per dioptram prospicis.

Velle me in tempus religiones plures admitti, mox qui adhærent omnes è medio tolli atque interfici.] *Planissimè. Omnes, omnes:* à caluo ad caluum. *Vbi tamen hoc scripsi?* * κακοδαιμονᾷς ὦ ἄνθρωπε.

* Furiæ te agitant ô homo.

Docere me fidem fallere, nec promissa seruare.] *Mêne? qui nihil magis quàm Fidei partes & sacra stabiliui?*

Homer. Odyss. ι.

— * σὺ δὲ μαίνεαι οὐκ ἔτ' ἀνεκτῶς.

* Tu iam non tolerabiliter insanis.

Voluisse se hoc Opere omnibus prodesse, nec lædere vel ipsum Lipsium.] *Quid volueris, nescio: quòd nō læseris, hoc scio.*

Vt tela quædam in cælum emissa, ire eò videntur, non eunt: sic nos calũniæ tuæ petunt, non tangunt. Preme, preme. ego, cum Pindaro,

* ἀβάπτιστός εἰμι, φελλὸς ὡς, ὑπὲρ ἕρκος ἅλμας.

*Immersabilis sum, sicut suber super maris septum.

Non acriter aut asperè se mecum egisse.] *Mimus mihi insusurrat:*

Malus vbi bonum se simulat, tunc est pessimus. Publ.

Tamen de acrimoniâ, fateor, nihil es eâ vsus. Antehac putabam tibi esse cornua: *nunc agnus es. balas tantùm.*

Imò alios iudicaturos, quòd nimis leniter.] *Habeo itaque gratiam. nam* — Pol, siquidem Plaut. Mil.

Connixus esses, per corium, per viscera,
Perque os elephanto brachium transmitteres.

At hîc indiligenter fuisti. Ego autem, mea Salus, vitam tibi debeo, & CLEMENTIÆ tuæ Aram.

Omnia quæ scripsit, vera esse, idque se certò scire.] *O confidentiam! hoc tamen nemo tibi credet, qui cerebrum in capite, non in calcaneis gestat. Multa stolida & vana in hoc æuo lêgi:*

* τοῦτο γ᾽ ἐστὶν ὑπερβολὴ μανίας.

* Istud verò est culmen omnis insaniæ.

Nihil se in verbis meis exasperasse, sed omnia candidè, puriter, & ex merâ veritate protulisse.] *Tu candidè? qui me calumniis & mẽdaciis vbique oneras? qui ex professo in toto scripto aliam sententiam mihi affingis? omnia ad popularem inuidiam deflectis, & torques? O pectus niueum! ô germen reliquum priscæ probitatis!*

Non hercle apluda est hodie, quàm tu nequior. Næuius.

Postremùm, Serio considerandum iis esse quorum interest; ánnon expediat, imò necessum sit, Latinam SITVLAM conscribi atque effundi: vt scintillæ huius latè sparsi incendij vbique gentium extinguantur.] *Consideraui ego: & ita censeo, Prorsus id necessarium, éque republicâ esse. Hoc amplius, vt tuus iste liber (nam tu per verecundiam significas magis, quàm expromis) in Latinam pluresque alias Linguas transferatur, excudatur, per omnia opida, fora, conciliabula, diuulgetur; in bibliothecis locisque publicis reponatur; & contra casus mortalitatis (exemplo Imp. Taciti, qui scriptori suo gentili honorem hunc habuit) quotannis renouetur: vt hoc modo clara æternaque apud omnes gentes sit*

SAPIENTIA DIODORI.

HABES

Varro. HABES, *quæ visum mihi in tempore respondere, atque adeò extempore. Speramus nihil omissum, quod propriè ad rem faciat: siquid est, erit me insciente. Quamquam alioqui* nemo reprehensus est, qui è segete ad spicilegium reliquit stipulam. *Alius si volet, tollet. De Religione aut Rep. quæ multa & ambitiosè miscuisti, non sum resecutus: quia aliena sunt: quia pro ingenio nostro non sunt; qui haud procaciter inter hos sinus & scopulos nauigamus. deniq; quia risimus tam grauiter ea à te dicta. Cleomenes olim Spartæ rex, Græculo cuidam multa de Fortitudine differenti, aures non præbuit, & auertit. Illo mirante, Quia enim, inquit, si Hirundo hæc diceret, idem quod nunc facerem, atque affatim riderem: sin autem Aquila, darem ei libenter mentem & aures. Simile in te Diodore. quem tam seriò & cum affectu de vtraque differentem ridemus, qui sciamus quo modo in vtramque sis affectus. Siquid autem hîc aut alibi in te lusi, siue ieci (quod modicè à me factum & districtè:) ignosces: & feres æquo animo, tu lasciuus ille Prouocator, pauca non conuicia nostra, sed dicta. Quòd si responsum etiam paras: facito. sed iam antè edico: alium tibi quære parem. Non vltrà tecum componor: nec contra Retiarium ferula me delectat. Quis etiam finis? erit, quod dicitur, Thuscum iurgium, & per eamdem lineam aßiduè reciprocabimus serram. Bonis cordatisq; viris satis diximus: tibi ipsi satis. Cede, cede:* Bonum est à veritate vinci. *Disce, disce:* Nulla ætas ad perdiscendum sera est. Erubescat senectus, quæ emendare se non potest. Non annorum canicies est laudanda, sed morum.

Menander * *Οὐχ αἱ τρίχες ποιοῦσιν αἱ λευκαὶ φρονεῖν.* — * Cani capilli haud afferunt prudentiã.

Quod si aliter tibi visum, fiat. si tamen,

ORDINES,

vobis ita visum: quos ego censeam vtrique nostrûm stilo & calamo interdicere, in hunc quidem vsum. Non semper debent esse SATVRNALIA. *Tu Diodore æternùm mihi salue.*

FINIS.

IUSTI LIPSII
OPERA

TOM.
IV.

ANTVERPIÆ
160[illegible]